

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับครูสังคมศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความเป็นมาของการจัดการศึกษาสาระหน้าที่พลเมือง
 2. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาระหน้าที่พลเมือง
 3. การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง
 4. สื่อ/แหล่งเรียนรู้สาระหน้าที่พลเมือง
 5. การวัดและประเมินผลสาระหน้าที่พลเมือง
 6. การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล
 7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความเป็นมาของการจัดการศึกษาสาระหน้าที่พลเมือง

การจัดการศึกษาสาระหน้าที่พลเมืองนั้น ก็คือการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีนั่นเอง ซึ่งการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีนับเป็นหน้าที่หลักของการศึกษา แนวคิดนี้มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณแล้ว การมองการศึกษาในทรรศนะของชาวกรีกโบราณ หมายถึง การเป็นคนดีและเป็นพลเมืองดี ดังนั้น จุดมุ่งหมายประการสำคัญของการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของประเทศใดก็ตามก็คือ การสร้างความเป็นพลเมืองดีให้กับเยาวชนของชาติในอันที่จะดำรงชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งต่อส่วนตนและส่วนรวม แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีนี้ จะปรากฏชัดเจนอยู่ในสาระของหลักสูตรทุกระดับชั้น สำหรับประเทศไทยนั้น เมื่อมีการใช้หลักสูตรในระยะแรกๆ ก็ได้กำหนดให้ผู้เรียนเป็นคนดี เช่น หลักสูตร ปี พ.ศ. 2452 กรมการศึกษาธิการ ออกหลักสูตรประโยคมูลศึกษา กำหนดให้มีวิชาจรยาอยู่ด้วย โดยวางความมุ่งหมายไว้ว่า

“ให้เป็นการกล่อมเกล่าอหฺษาสยใจคอ ฝึกคัดให้มีสันดานดี คือให้เป็นผู้ตั้งอยู่ในที่ชอบ เป็นต้นว่า ให้มีความสุขจริตในกิจการทั้งปวง มีความอ่อนน้อมสุภาพอยู่ในถ้อยคำและความบังคับบัญชาของ

ผู้ใหญ่ รวมความคือ ต้องหัดให้เป็นเด็กดี ทำมาหากินแต่ในทางชอบสมควรแก่ฐานะที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสืบไป” (กระทรวงศึกษาธิการ 2513 : 145)

หลักสูตรฉบับต่อๆ มาก็ยังเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี โดยเฉพาะภายหลังเมื่อประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 เพราะจะต้องสอนให้นักเรียนเข้าใจ ระบอบการปกครอง ดังหลักสูตรปี พุทธศักราช 2480 วิชาจรรยา ได้มีการขยายไปเป็นวิชาหน้าที่พลเมือง โดยมีรายการสอนดังนี้

1. หน้าที่พลเมือง

ให้รู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ใช้และถือกันอยู่ในท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่

2. ระบอบรัฐธรรมนูญ

ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยามตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่ามีหน้าที่เคารพต่อกฎหมาย ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือข้าราชการ และการเลือกตั้ง

3. การปกครองท้องถิ่น

ให้รู้จักระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาคและเทศบาล

4. วันสำคัญ

ให้รู้จักวันสำคัญต่างๆ และหน้าที่พลเมืองพึงปฏิบัติต่อวันนั้นๆ เช่น วันฉลองรัฐธรรมนูญ วันวิสาขบูชา และวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ 2503 : 159)

สำหรับหลักสูตรปีพุทธศักราช 2491 และหลักสูตรปี พุทธศักราช 2493 วิชาหน้าที่พลเมือง กำหนดความมุ่งหมายไว้ว่า ต้องการให้รู้จักหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อ โรงเรียน ครอบครัว ประชาคม ชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ครั้นต่อมา เมื่อมีการประกาศใช้ปีหลักสูตรในพุทธศักราช 2503 ในหมวดสังคมศึกษา ได้แยกเป็น วิชาหน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ สำหรับวิชาหน้าที่พลเมือง ได้กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย โดยกำหนดให้เรียนเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อครอบครัว ต่อศาสนา ต่อประเทศ และต่อพระมหากษัตริย์ รวมทั้งเรียนรู้เกี่ยวกับการปกครองของประเทศด้วย

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนความก้าวหน้าทางวิทยาการอย่างรวดเร็ว กระทรวงศึกษาธิการจึงมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ปีพุทธศักราช 2503 ซึ่งใช้มาเป็นระยะเวลานาน มาประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาและหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ในส่วนของหลักสูตรสังคม

ศึกษาได้มีการปรับโครงสร้างของเนื้อหาวิชาต่าง ๆ จะจัดหลักสูตรแบบบูรณาการในส่วนของวิชา บังคับและมีรายวิชาเลือกจำนวนหนึ่ง ให้ผู้เรียนมีโอกาสเลือกเรียน เพื่อให้มีความรู้กว้างขึ้น แต่ใน ส่วนของจุดประสงค์สำคัญยังคงเน้นพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ดังจุดประสงค์ประการที่หนึ่งที่กำหนดไว้ คือ “เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข” (กระทรวงศึกษาธิการ 2521 : 61) ต่อมา มีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้มีความ สอดคล้องกับสภาพของสังคม โดยมีการประกาศใช้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในจุดประสงค์ข้อหนึ่ง กำหนดว่า “เพื่อให้สามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็น ประมุข มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ 2535 : 47) และได้จัดหลักสูตรแบบบูรณาการ โดยหลักสูตรประถมศึกษา ได้ กำหนดสาระการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ไว้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ส่วนในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น เนื้อหาสาระเพื่อการพัฒนาความเป็น พลเมืองดีจะปรากฏในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ซึ่งก็จัดหลักสูตรแบบบูรณาการเช่นกัน ส่วนหลักสูตร มัธยมศึกษาตอนปลาย สาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองก็ปรากฏในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา โดยเฉพาะในรายวิชา ส 401 สังคมศึกษา และ ส 402 สังคมศึกษา นอกจากนี้ยังได้จัดวิชาเลือกไว้ หลายวิชา เพื่อการพัฒนาพลเมืองดี เช่น วิชาเลือกในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีรายวิชากฎหมายใน ชีวิตประจำวัน วิชาการปกครองของไทย เป็นต้น

ต่อมา มีการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และปัจจุบันได้มีการปรับมา ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยกำหนดวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียน ทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกใน ความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้กำหนดให้มีการจัดการเรียนการสอน สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ไว้ในทุกชั้นปี โดยเน้นสาระเกี่ยวกับระบบการเมืองการ ปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็น พลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้าน

ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ในสังคมไทยและสังคมโลก (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2552 : 1)

จะเห็นได้ว่า หลักสูตรทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2521 มาจนกระทั่งปัจจุบันที่มีการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นั้น วิชาหน้าที่พลเมืองจะไม่ปรากฏเป็นรายวิชาที่แยกเป็นหนึ่งรายวิชาต่างหากเหมือนหลักสูตรในอดีตที่ผ่านมาที่มีรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ก็มีการจัดเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองโดยได้สอดแทรกไว้แล้วในกลุ่มวิชาต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ตามหลักสูตร พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หรือในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเฉพาะสาระที่ 2 ดังรายละเอียดข้างต้น

2. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ สาระหน้าที่พลเมือง

ปัจจุบันมีการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ และการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ” ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 6 ที่ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และวัฒนธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข”

จากวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 6 ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและเป็นพลเมืองดีของโลก

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มด้วยกัน ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานการเรียนรู้ ระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้และปฏิบัติได้ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็น 1 ใน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 การเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เข้าใจถึงการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่างและมี คุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 1)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดองค์ความรู้ของกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กัน และมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม โดยได้กำหนดสาระต่างๆไว้ 5 สาระด้วยกัน ได้แก่

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

สาระทั้ง 5 ดังกล่าว มีขอบข่ายเนื้อหาสาระที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ ทักษะ กระบวนการ และเจตคติ ค่านิยมที่จะส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 1 - 2)

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

ระบบการเมืองการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการ ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติ จากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ผลกระทบที่เกิดจาก เหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอดีต ความเป็นมาของ ชาติไทย วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

ลักษณะกายภาพของโลก แหล่งทรัพยากร และภูมิอากาศของประเทศไทยและภูมิภาค ต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบ ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การ นำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับ คุณภาพของผู้เรียนในการเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ไว้ดังนี้

คุณภาพผู้เรียน

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

1) มีความรู้เกี่ยวกับตนเองและผู้ที่อยู่รอบข้าง ตลอดจนสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นที่อยู่อาศัย และเชื่อมโยงประสบการณ์ไปสู่โลกกว้าง

2) มีทักษะกระบวนการและมีข้อมูลที่จำเป็นต่อการพัฒนาให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ ความเป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบการ อยู่ร่วมกันและการทำงานกับผู้อื่น มีส่วนร่วมในกิจกรรมของห้องเรียน และได้ฝึกหัดในการตัดสินใจ

3) มีความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนในลักษณะการบูรณาการ ผู้เรียนได้เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับปัจจุบันและอดีต มีความรู้พื้นฐานทางเศรษฐกิจ

ได้ข้อคิดเกี่ยวกับรายรับรายจ่ายของครอบครัว เข้าใจถึงการเป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค รู้จักการออมขั้นต้น และวิธีการเศรษฐกิจพอเพียง

4) รู้และเข้าใจในแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในขั้นที่สูงต่อไป

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

1) มีความรู้เรื่องของจังหวัด ภาค และประเทศของตนเอง ทั้งเชิงประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งการเมืองการปกครอง และสภาพเศรษฐกิจโดยเน้นความเป็นประเทศไทย

2) มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ รวมทั้งมีส่วนร่วมศาสนพิธีและพิธีกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้น

3) ปฏิบัติตนตามสถานภาพ บทบาท สิทธิ หน้าที่ในฐานะพลเมืองของท้องถิ่น จังหวัด ภาค และประเทศ รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น

4) สามารถเปรียบเทียบเรื่องราวของจังหวัดและภาคต่างๆ ของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้รับการพัฒนาแนวคิดทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์เพื่อขยายประสบการณ์ไปสู่การทำความเข้าใจในภูมิภาค ชีวโลกตะวันออกและตะวันตกเกี่ยวกับศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต การจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

1) มีความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของโลก โดยการศึกษาประเทศไทยเปรียบเทียบกับประเทศในภูมิภาคต่างๆ ของโลก เพื่อพัฒนาแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

2) มีทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณ ได้รับการพัฒนาแนวคิดและขยายประสบการณ์ เปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับประเทศในภูมิภาคต่างๆ ในโลก ได้แก่ เอเชีย โอเชียเนีย แอฟริกา ยุโรป อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ในด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์

3) รู้และเข้าใจแนวคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ในอนาคต สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและวางแผนการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม

จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

1) มีความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของโลกอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2) เป็นพลเมืองที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ มีค่านิยมอันพึงประสงค์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีศักยภาพเพื่อการศึกษาต่อในชั้นสูงตามประสงค์ได้

3) มีความรู้เรื่องภูมิปัญญาไทย ความภูมิใจในความเป็นไทย ประวัติศาสตร์ของชาติไทย ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

4) มีนิสัยที่ดีในการบริโภค เลือกลงและตัดสินใจบริโภคได้อย่างเหมาะสม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมไทยและสิ่งแวดล้อม มีความรักท้องถิ่นและประเทศชาติ มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้กับสังคม

5) มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนรู้ของตนเอง ชี้นำตนเองได้ และสามารถแสวงหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ในสังคมได้ตลอดชีวิต

(สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 4 - 5)

จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าทั้ง 5 สาระอันได้แก่ ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์นั้น ล้วนแต่เป็นสาระที่มีขอบข่ายเนื้อหาสาระมุ่งส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีทั้งสิ้น โดยเฉพาะในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม นั้น ได้สอดแทรกเนื้อหาการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีทั้งระดับประเทศและระดับโลกโดยตรง ดังได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ 2 มาตรฐานด้วยกัน ดังนี้ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 2)

มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลก อย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

จากมาตรฐานทั้งสองข้อ มีจุดเน้นต่างกัน คือ มาตรฐาน ส 2.1 เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม ธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และสังคมโลกอย่างสันติสุข ส่วนมาตรฐาน ส 2.2 เน้นผู้เรียนให้เข้าใจระบบการเมือง การปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

นอกจากนี้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ยังได้กำหนดตัวชี้วัดชั้นปี (ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น) และตัวชี้วัดช่วงชั้น (ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) ของสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวง ศึกษาธิการ 2551: 52 - 70)

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ป.1	1. บอกประโยชน์และปฏิบัติตามเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียน	<ul style="list-style-type: none"> ● การเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียน เช่น <ul style="list-style-type: none"> - กตัญญูทวดที่และเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ครูและผู้มีพระคุณ - รู้จักกล่าวคำขอบคุณ ขอโทษ การไหว้ผู้ใหญ่ - ปฏิบัติตามข้อตกลง กติกา - กฎระเบียบของครอบครัวและโรงเรียน - มีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวและโรงเรียน - มีเหตุผลและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น - มีระเบียบวินัย มีน้ำใจ ● ประโยชน์ของการปฏิบัติตามเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียน
	2. ยกตัวอย่างความสามารถและความคิดของตนเอง ผู้อื่น และบอก	<ul style="list-style-type: none"> ● ลักษณะความสามารถและลักษณะความคิดของตนเองและผู้อื่น เช่น

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	ผลจากการกระทำนั้น	<ul style="list-style-type: none"> - ความกตัญญูกตเวที - ความมีระเบียบวินัย - ความรับผิดชอบ - ความขยัน อดทนอดกลั้น - การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือผู้อื่น - ความซื่อสัตย์สุจริต - ความเมตตากรุณา <ul style="list-style-type: none"> ● ผลของการทำความดี เช่น ภาควงุมิใจ มีความสุขได้รับการชื่นชมยกย่อง
ป.2	1. ปฏิบัติตนตามข้อตกลง กติกา กฎ ระเบียบ และหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน	<ul style="list-style-type: none"> ● ข้อตกลง กติกา กฎ ระเบียบ หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในครอบครัว โรงเรียนสถานที่สาธารณะ เช่น โรงภาพยนตร์ โบราณสถาน ฯลฯ
	2. ปฏิบัติตนตามมารยาทไทย	<ul style="list-style-type: none"> ● กิริยามารยาทไทยเกี่ยวกับความเคารพ การยืน การเดิน การนั่ง การพูด การทักทาย การแต่งกาย
	3. แสดงพฤติกรรมในการยอมรับความคิดความเชื่อและการปฏิบัติของบุคคลอื่นที่แตกต่างกัน โดยปราศจากอคติ	<ul style="list-style-type: none"> ● การยอมรับความแตกต่างของคนในสังคม เรื่องความคิด ความเชื่อความสามารถ และการปฏิบัติตนของบุคคลอื่นที่แตกต่างกัน เช่น <ul style="list-style-type: none"> - บุคคลย่อมมีความคิดที่มีเหตุผล - การปฏิบัติตนตามพิธีกรรมตามความเชื่อของบุคคล - บุคคลย่อมมีความสามารถแตกต่างกัน - ไม่พูดหรือแสดงอาการดูถูกรังเกียจผู้อื่นในเรื่องของรูปร่างหน้าตาสีผม สีผิว ที่แตกต่างกัน

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	4. เคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น	<ul style="list-style-type: none"> ● สิทธิและเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น เช่น <ul style="list-style-type: none"> - เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น - สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย - สิทธิในทรัพย์สิน
ป.3	1. สรุประโยชน์และปฏิบัติตนตามประเพณีและวัฒนธรรมในครอบครัวและท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> ● ประเพณีและวัฒนธรรมในครอบครัวเช่น การแสดงความเคารพและการเชื่อฟังผู้ใหญ่ การกระทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ● ประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นเช่น การเข้าร่วมประเพณีทางศาสนาประเพณีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประโยชน์ของการปฏิบัติตนตามประเพณีและวัฒนธรรมในครอบครัวและท้องถิ่น
	2. บอกพฤติกรรมกรดำเนินชีวิตของตนเองและผู้อื่นที่อยู่ในกระแสวัฒนธรรมที่หลากหลาย	<ul style="list-style-type: none"> ● พฤติกรรมของตนเองและเพื่อน ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การทักทาย การทำความเคารพ การปฏิบัติตามศาสนพิธี การรับประทานอาหาร การใช้ภาษา (ภาษาถิ่นกับภาษาราชการและภาษาอื่น ๆ ฯลฯ) ● สาเหตุที่ทำให้พฤติกรรมกรดำเนินชีวิตในปัจจุบันของนักเรียนและผู้อื่นแตกต่างกัน
	3. อธิบายความสำคัญของวันหยุดราชการที่สำคัญ	<ul style="list-style-type: none"> ● วันหยุดราชการที่สำคัญ เช่น <ul style="list-style-type: none"> - วันหยุดเกี่ยวกับชาติและพระมหากษัตริย์ เช่น วันจักรี วันรัฐธรรมนูญ วันฉัตรมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษา - วันหยุดราชการเกี่ยวกับศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
		<ul style="list-style-type: none"> - วันหยุดราชการเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรม เช่น วันสงกรานต์ วันพืชมงคล
	4. ยกตัวอย่างบุคคลที่มีผลงานเป็นประโยชน์แก่ชุมชนและท้องถิ่นของตน	<ul style="list-style-type: none"> ● บุคคลที่มีผลงานเป็นประโยชน์แก่ชุมชนและท้องถิ่นของตน ● ลักษณะผลงานที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและท้องถิ่น
ป.4	1. ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> ● การเข้าร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยของชุมชน เช่น การรณรงค์การเลือกตั้ง ● แนวทางการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน เช่น อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสาธารณสุข สมบัติ โบราณวัตถุและโบราณสถาน การพัฒนาชุมชน
	2. ปฏิบัติตนในการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี	<ul style="list-style-type: none"> ● การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี <ul style="list-style-type: none"> - บทบาทและความรับผิดชอบของผู้นำ - บทบาทและความรับผิดชอบของผู้ตามหรือสมาชิก ● การทำงานกลุ่มให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และประโยชน์ของการทำงานกลุ่ม
	3. วิเคราะห์สิทธิพื้นฐานที่เด็กทุกคนพึงได้รับตามกฎหมาย	<ul style="list-style-type: none"> ● สิทธิพื้นฐานของเด็ก เช่น สิทธิที่จะมีชีวิต สิทธิที่จะได้รับการปกป้อง สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา สิทธิที่จะมีส่วนร่วม
	4. อธิบายความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> ● วัฒนธรรมในภาคต่าง ๆ ของไทยที่แตกต่างกัน เช่น การแต่งกาย ภาษา อาหาร
	5. เสนอวิธีการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชีวิตประจำวัน	<ul style="list-style-type: none"> ● ปัญหาและสาเหตุของการความขัดแย้งในชีวิตประจำวัน ● แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วย

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
		<p>สันติวิธี</p>
ป.5	<p>1. ยกตัวอย่างและปฏิบัติตนตามสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ในฐานะพลเมืองดี</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● สถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพหน้าที่ของพลเมืองดี เช่น เคารพเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ปฏิบัติตนตามกฎหมาย ● คุณลักษณะของพลเมืองดี เช่น มุมานะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมมีค่านิยมประชาธิปไตยมีคุณธรรม
	<p>2. เสนอวิธีการปกป้องคุ้มครองตนเองหรือผู้อื่นจากการละเมิดสิทธิเด็ก</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● เหตุการณ์ที่ละเมิดสิทธิเด็กในสังคมไทย ● แนวทางการปกป้องคุ้มครองตนเองหรือผู้อื่นจากการละเมิดสิทธิเด็ก ● การปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กในสังคมไทย
	<p>3. เห็นคุณค่าวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● วัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย ● คุณค่าของวัฒนธรรมกับการดำเนินชีวิต
	<p>4. มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ● ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตน ● การอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน
ป.6	<p>1. ปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของครอบครัวและชุมชน</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของครอบครัวและชุมชน เช่น <ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายจราจร - กฎหมายยาเสพติดให้โทษ - กฎหมายทะเบียนราษฎร - เทศบัญญัติ ข้อบัญญัติ อบต.อบจ. ● ประโยชน์ของการปฏิบัติตามหรือเคารพกฎหมายดังกล่าว

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	2. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมตามกาลเวลาและธำรง รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม	<ul style="list-style-type: none"> ● ความหมายและประเภทของวัฒนธรรม ● การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมตามกาลเวลาที่ มีผลต่อตนเองและสังคมไทย ● แนวทางการธำรงรักษาวัฒนธรรมไทย
	3. แสดงออกถึงมารยาทไทยได้ เหมาะสม ถูกกาลเทศะ	<ul style="list-style-type: none"> ● ความหมายและความสำคัญของ กิริยามารยาทไทย ● มารยาทไทยและมารยาทสังคม เช่น การ แสดงความเคารพ การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การรับของ ส่งของ การรับทาน อาหาร การแสดงกิริยาอาการ การทักทาย การสนทนา การใช้คำพูด
	4. อธิบายคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ แตกต่างกันระหว่างกลุ่มคนใน สังคมไทย	<ul style="list-style-type: none"> ● ประโยชน์และคุณค่าทางวัฒนธรรม ● ความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่ม คนภาคต่าง ๆ ในสังคมไทย ● แนวทางการรักษาวัฒนธรรม
	5. ติดตามข้อมูลข่าวสาร เหตุการณ์ ต่างๆในชีวิตประจำวัน เลือกรับ และใช้ข้อมูล ข่าวสารในการเรียน เรียนรู้ได้เหมาะสม	<ul style="list-style-type: none"> ● แหล่งข้อมูล ข่าวสาร เหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น จากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์แหล่งข่าว ต่าง ๆ จากหोजจดหมายเหตุสถานการณ์จริง หรือจดหมายเหตุ ● ประโยชน์จากการติดตามข้อมูลข่าวสาร เหตุการณ์ต่างๆ ● หลักการเลือกรับและใช้ข้อมูลข่าวสารจาก สื่อต่างๆ รวมทั้งสื่อที่ไร้พรมแดน
ม.1	1. ปฏิบัติตามกฎหมายในการ คุ้มครองสิทธิของบุคคล	<ul style="list-style-type: none"> ● กฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของบุคคล เช่น <ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายคุ้มครองเด็ก - กฎหมายการศึกษา - กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
		<ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายลิขสิทธิ์ ● ประโยชน์ของการปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองสิทธิของบุคคล
	2. ระบุความสามารถของตนเองในการทำประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ	<ul style="list-style-type: none"> ● บทบาทและหน้าที่ของเยาวชนที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ โดยเน้นจิตสาธารณะ เช่น เคารพกติกาสังคมปฏิบัติตามกฎหมาย มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในกิจกรรมทางสังคมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรักษาสาธารณประโยชน์
	3. อภิปรายเกี่ยวกับคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีหรืออาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดต่อกัน	<ul style="list-style-type: none"> ● ความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ● วัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี หรืออาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดต่อกัน
	4. แสดงออกถึงการเคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น	<ul style="list-style-type: none"> ● วิธีปฏิบัติตามในการเคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น ● ผลที่ได้จากการเคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น
ม.2	1. อธิบายและปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ	<ul style="list-style-type: none"> ● กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเองครอบครัว เช่น <ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายเกี่ยวกับความสามารถของผู้เยาว์ - กฎหมายบัตรประจำตัวประชาชน - กฎหมายแพ่งเกี่ยวกับครอบครัวเช่น การหมั้น การสมรส การรับบุตร การรับบุตรบุญธรรม ● กฎหมายเกี่ยวกับชุมชนและประเทศ

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
		<p>โดยสังเขป</p> <ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ - กฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากร และเน้นการกรอกแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา - กฎหมายแรงงาน - กฎหมายปกครอง
	2. เห็นคุณค่าในการปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย	<ul style="list-style-type: none"> ● สถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ● แนวทางส่งเสริมให้ปฏิบัติตามเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย
	3. วิเคราะห์บทบาท ความสำคัญและความสัมพันธ์ของสถาบันทางสังคม	<ul style="list-style-type: none"> ● บทบาท ความสำคัญและความสัมพันธ์ของสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันทางการเมืองการปกครอง
	4. อธิบายความคล้ายคลึงและความแตกต่างของวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมของประเทศในภูมิภาคเอเชีย เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน	<ul style="list-style-type: none"> ● ความคล้ายคลึงและความแตกต่างของวัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมของประเทศในภูมิภาคเอเชียวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน
ม.3	1. อธิบายความแตกต่างของการกระทำผิดระหว่างคดีอาญาและคดีแพ่ง	<ul style="list-style-type: none"> ● ลักษณะการกระทำความผิดทางอาญาและโทษ ● ลักษณะการกระทำความผิดทางแพ่งและความรับผิดชอบ ● ตัวอย่างการกระทำผิดทางแพ่ง เช่น การทำผิดสัญญา การทำละเมิด

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	2. มีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครองผู้อื่นตามหลักสิทธิมนุษยชน	<ul style="list-style-type: none"> ● ความหมายและความสำคัญของสิทธิมนุษยชน ● การมีส่วนร่วมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยตามวาระและโอกาสที่เหมาะสม
	3. อนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและเลือกรับวัฒนธรรมสากลที่เหมาะสม	<ul style="list-style-type: none"> ● ความสำคัญของวัฒนธรรมไทยภูมิปัญญาไทยและวัฒนธรรมสากล ● การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาไทยที่เหมาะสม ● การเลือกรับวัฒนธรรมสากลที่เหมาะสม
	4. วิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในประเทศ และเสนอแนวคิดในการลดความขัดแย้ง	<ul style="list-style-type: none"> ● ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เช่น การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ ● สาเหตุปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด ปัญหาการทุจริต ปัญหาอาชญากรรม ● แนวทางความร่วมมือในการลดความขัดแย้งและการสร้างความสมานฉันท์
	5. เสนอแนวคิดในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในประเทศและสังคมโลก	<ul style="list-style-type: none"> ● ปัจจัยที่ส่งเสริมการดำรงชีวิตให้มีความสุข เช่น การอยู่ร่วมกันอย่างมีขันติธรรม หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เห็นคุณค่าในตนเองรู้จักมองโลกในแง่ดี สร้างทักษะทางอารมณ์ รู้จักบริหารกับชีวิตด้วยปัญญา เลือกรับ-ปฏิเสธข่าวและวัตถุต่าง ๆ ปรับปรุงตนเองและสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
ม.4-6	1. วิเคราะห์และปฏิบัติตนตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และ	<ul style="list-style-type: none"> ● กฎหมายแพ่งเกี่ยวกับตนเองและครอบครัว ● กฎหมายแพ่งเกี่ยวกับนิติกรรมสัญญา เช่น ซื้อขาย ขายฝาก เช่าทรัพย์สิน เช่าซื้อ กู้ยืมเงิน

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	สังคมโลก	<p>จํานำ จําเอง</p> <ul style="list-style-type: none"> ● กฎหมายอาญา เช่น ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย ● กฎหมายอื่นที่สำคัญ เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน <p>กฎหมายการรับราชการทหาร กฎหมายภาษีอากร กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ข้อตกลงระหว่างประเทศ เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน <p>กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ</p>
	2. วิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างทางสังคม การขัดเกลาทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม	<ul style="list-style-type: none"> ● โครงสร้างทางสังคม <ul style="list-style-type: none"> - การจัดระเบียบทางสังคม - สถาบันทางสังคม ● การขัดเกลาทางสังคม ● การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ● การแก้ปัญหาและแนวทางการพัฒนาทางสังคม
	3. ปฏิบัติตนและมีส่วนสนับสนุนให้ผู้อื่น ประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก	<ul style="list-style-type: none"> ● คุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก เช่น <ul style="list-style-type: none"> - เคารพกฎหมายและกติกาสังคม - เคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น - มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น - มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชนประเทศชาติและสังคมโลก - เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการ

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
		<p>ปกครอง</p> <ul style="list-style-type: none"> - มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง สิ่งแวดล้อม - มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต
	<p>4. ประเมินสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในประเทศไทย และเสนอแนวทางพัฒนา</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ความเห็น ความสำคัญ แนวคิดและหลักการของสิทธิมนุษยชน ● บทบาทขององค์กรระหว่างประเทศในเวทีโลกที่มีผลต่อประเทศไทย ● สาระสำคัญของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ● บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ● ปัญหาสิทธิมนุษยชนในประเทศและแนวทางแก้ปัญหาและพัฒนา
	<p>5. วิเคราะห์ความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย และเลือกรับวัฒนธรรมสากล</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรม ● ลักษณะและความสำคัญของวัฒนธรรมไทยที่สำคัญ ● การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ● ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมสากล ● แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั่งาม ● วิธีการเลือกรับวัฒนธรรมสากล

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษา
ไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ป.1	1. บอกโครงสร้าง บทบาท และหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียน	<ul style="list-style-type: none"> • โครงสร้างของครอบครัวและความสัมพันธ์ของบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว • โครงสร้างของโรงเรียน ความสัมพันธ์ของบทบาท หน้าที่ของสมาชิกในโรงเรียน
	2. ระบุบทบาท สิทธิ หน้าที่ของตนเองในครอบครัวและโรงเรียน	<ul style="list-style-type: none"> • ความหมายและความแตกต่างของอำนาจตามบทบาท สิทธิ หน้าที่ในครอบครัวและโรงเรียน • การใช้อำนาจในครอบครัวตามบทบาท สิทธิ หน้าที่
	3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำกิจกรรมในครอบครัวและโรงเรียนตามกระบวนการประชาธิปไตย	<ul style="list-style-type: none"> • กิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตยในครอบครัว เช่น การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัว การรับฟังแสดงความคิดเห็น • กิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตยในโรงเรียน เช่น เลือกหัวหน้าห้อง ประธาน ชุมนุม ประธานนักเรียน
ป.2	1. อธิบายความสัมพันธ์ของตนเองและสมาชิกในครอบครัวในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> • ความสัมพันธ์ของตนเองและสมาชิกในครอบครัวกับชุมชน เช่น การช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน
	2. ระบุผู้มีบทบาท อำนาจในการตัดสินใจในโรงเรียนและชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> • ผู้มีบทบาท อำนาจในการตัดสินใจในโรงเรียนและชุมชน เช่น ผู้บริหาร สถานศึกษา ผู้นำท้องถิ่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน
ป.3	1. ระบุบทบาทหน้าที่ของสมาชิกของชุมชนในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆตามกระบวนการประชาธิปไตย	<ul style="list-style-type: none"> • บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน • การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามกระบวนการประชาธิปไตย

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	2. วิเคราะห์ความแตกต่างของกระบวนการตัดสินใจในชั้นเรียน โรงเรียนและชุมชน โดยวิธีการออกเสียงโดยตรงและการเลือกตัวแทนออกเสียง	<ul style="list-style-type: none"> ● การออกเสียงโดยตรงและการเลือกตัวแทนออกเสียง ● วิธีการเลือกตัวแทนอย่างถูกต้องและเหมาะสม
	3. ยกตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียน โรงเรียน และชุมชน ที่เป็นผลจากการตัดสินใจของบุคคลและกลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> ● การตัดสินใจของบุคคล และกลุ่มที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียน โรงเรียนและชุมชน <ul style="list-style-type: none"> - การเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียน เช่น การเลือกหัวหน้าห้อง คณะกรรมการห้องเรียน - การเปลี่ยนแปลงในโรงเรียน เช่น การเลือกประธานนักเรียน คณะกรรมการนักเรียน - การเปลี่ยนแปลงในชุมชน เช่น การเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต. อบจ.
ป.4	1. อธิบายอำนาจอธิปไตยและความสำคัญของระบอบประชาธิปไตย	<ul style="list-style-type: none"> ● อำนาจอธิปไตย ● ความสำคัญของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย
	2. อธิบายบทบาทหน้าที่ของพลเมืองในกระบวนการเลือกตั้ง	<ul style="list-style-type: none"> ● บทบาทหน้าที่ของพลเมืองในกระบวนการเลือกตั้ง ทั้งก่อนการเลือกตั้งระหว่างการเลือกตั้งและหลังการเลือกตั้ง
	3. อธิบายความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	<ul style="list-style-type: none"> ● สถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย ● ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ป.5	1. อธิบายโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ และความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> โครงสร้างการปกครองในท้องถิ่น เช่น อบต.อบจ. เทศบาล และการปกครองพิเศษ เช่น พัทยา กรุงเทพมหานคร อำนาจหน้าที่และความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น
	2. ระบุบทบาท หน้าที่ และวิธีการเข้าดำรงตำแหน่งของผู้บริหารท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> บทบาท หน้าที่ และวิธีการเข้าดำรงตำแหน่งของผู้บริหารท้องถิ่น เช่น นายก อบต.นายกเทศมนตรี นายก อบจ.ผู้ว่าราชการ กทม.
	3. วิเคราะห์ประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับบริการสาธารณประโยชน์ในชุมชน
ป.6	1. เปรียบเทียบบทบาท หน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและรัฐบาล	<ul style="list-style-type: none"> บทบาท หน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและรัฐบาล
	2. มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่ส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่นและประเทศ	<ul style="list-style-type: none"> กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่นและประเทศ
	3. อภิปรายบทบาท ความสำคัญในการใช้สิทธิเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย	<ul style="list-style-type: none"> การมีส่วนในการออกกฎหมายระเบียบกติกากาเลือกตั้ง สอดส่องดูแลผู้มีพฤติกรรมการกระทำความผิดกาเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย ตรวจสอบคุณสมบัติ การใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย
ม.1	1. อธิบายหลักการ เจตนารมณ์ โครงสร้าง และสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	<ul style="list-style-type: none"> หลักการ เจตนารมณ์ โครงสร้างและสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
	ฉบับปัจจุบัน โดยสังเขป	
	2. วิเคราะห์บทบาทการถ่วงดุลอำนาจอธิปไตยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> ● การแบ่งอำนาจและการถ่วงดุลอำนาจอธิปไตยทั้ง 3 ฝ่าย คือ นิติ บัญญัติบริหาร ตุลาการ ตามที่ระบุในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน
	3. ปฏิบัติตนตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับตนเอง	<ul style="list-style-type: none"> ● การปฏิบัติตนตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่
ม.2	1. อธิบายกระบวนการในการตรากฎหมาย	<ul style="list-style-type: none"> ● กระบวนการในการตรากฎหมาย <ul style="list-style-type: none"> - ผู้มีสิทธิเสนอร่างกฎหมาย - ขั้นตอนการตรากฎหมาย - การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตรากฎหมาย
	2. วิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสารทางการเมืองการปกครองที่มีผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> ● เหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงสำคัญของระบอบการปกครองของไทย ● หลักการเลือกข้อมูล ข่าวสารเพื่อวิเคราะห์
ม.3	1. อธิบายระบอบการปกครองแบบต่างๆที่ใช้ในยุคปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> ● ระบอบการปกครองแบบต่างๆ ที่ใช้ในยุคปัจจุบัน เช่น การปกครองระบอบเผด็จการ การปกครองระบอบประชาธิปไตย
	2. วิเคราะห์ เปรียบเทียบระบอบการปกครองของไทยกับประเทศอื่นๆที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย	<ul style="list-style-type: none"> ● ความแตกต่าง ความคล้ายคลึงของการปกครองของไทยกับการประเทศอื่น ๆ ที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย
	3. วิเคราะห์รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันในมาตราต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วม และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ	<ul style="list-style-type: none"> ● บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในมาตราต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วม และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ● อำนาจหน้าที่ของรัฐบาล ● บทบาทสำคัญของรัฐบาลในการบริหาร

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
		<p>ราชการแผ่นดิน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ความจำเป็นในการมีรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย
	4. วิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยและเสนอแนวทางแก้ไข	<ul style="list-style-type: none"> ● ประเด็น ปัญหา และผลกระทบที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทย ● แนวทางการแก้ไขปัญหา
ม.4-6	1. วิเคราะห์ปัญหาการเมืองที่สำคัญในประเทศจากแหล่งข้อมูลต่างๆ พร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไข	<ul style="list-style-type: none"> ● วิเคราะห์การเมืองที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ● สถานการณ์การเมืองการปกครองของสังคมไทย ● อิทธิพลของระบบการเมืองการปกครองที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต
	2. เสนอแนวทาง ทาการเมืองการปกครองที่นำไปสู่ความเข้าใจและการประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างประเทศ	<ul style="list-style-type: none"> ● การประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างประเทศ เช่น การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศต่าง ๆ ● การแลกเปลี่ยนเพื่อวัฒนธรรมการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม
	3. วิเคราะห์ความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	<ul style="list-style-type: none"> ● การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข <ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบของรัฐ - ฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์
	4. เสนอแนวทางและมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ	<ul style="list-style-type: none"> ● การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การตรวจสอบโดยองค์กรอิสระ การตรวจสอบโดยประชาชน

กล่าวโดยสรุป มาตรฐานทั้งสองข้อ มีจุดเน้นต่างกัน คือ มาตรฐาน ส 2.1 เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี ส่วนมาตรฐาน ส 2.2 เน้นผู้เรียนให้เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน จากมาตรฐานทั้ง 2 ข้อได้มีการกำหนดสาระการเรียนรู้แกนกลางไว้ในทุกระดับชั้น โดยมีหัวข้อสำคัญๆ เป็นต้นว่า

- การเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว โรงเรียน สังคม ประเทศชาติ
- ลักษณะความสามารถและลักษณะความดีของตนเองและผู้อื่น
- การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย
- การเคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น
- สิทธิขั้นพื้นฐาน สิทธิมนุษยชน
- กฎหมายเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน
- โครงสร้างของครอบครัว โรงเรียน สังคม
- ความสัมพันธ์ของบทบาท หน้าที่ในฐานะสมาชิกของครอบครัว โรงเรียน สังคม ประเทศชาติ

การจัดเนื้อหาสาระเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองนี้ จึงมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะสังคมไทย เข้าใจวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เข้าใจหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชนตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ เข้าใจระบอบการปกครองของประเทศ รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ในโลก ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย กระบวนการใช้กฎหมาย เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องให้ผู้เรียนฝึกฝนทักษะและความสามารถที่จำเป็นต่อการเป็นพลเมืองดี เช่น รู้จักการแสวงหาความรู้ รู้จักการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ คิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดอย่างสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหา การตัดสินใจ เป็นต้น

3. การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง

การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง มีวิธีการสอนอยู่หลายวิธี ได้แก่ การสอนโดยการสาธิต การสอนโดยการอภิปราย การสอนโดยการแก้ปัญหา การสอนโดยการสืบสวนสอบสวน การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง การสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง และการสอนโดยใช้เทคนิคพยากรณ์ รวมทั้งการนำพุทธวิธีของพระพุทธเจ้าและกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการที่สามารถนำมาประยุกต์ ใช้เพื่อการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี

สอดคล้องตามมาตรฐานและตัวชี้วัดของสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

3.1 วิธีสอนสาระหน้าที่พลเมือง ได้แก่ การสอนโดยการสาธิต การอภิปราย การแก้ปัญหา การสืบสวนสอบสวน การแสดงบทบาทสมมุติ การใช้สถานการณ์จำลอง การใช้กรณีตัวอย่าง และการใช้เทคนิคพยากรณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล 2550 : 5-1 ถึง 5-98)

1. การสอนโดยการสาธิต การสาธิต คือ การแสดงหรือกระทำพร้อมๆ กับการบอกหรืออธิบายเพื่อให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงในเชิงรูปธรรม ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจมโนคติและหลักการได้ดียิ่งขึ้น

การสอนโดยใช้การสาธิต เป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่นักเรียน ไม่ว่าจะเป็นการสอนนักเรียนในระดับใด โดยเฉพาะเมื่อผู้สอนพบว่า การอธิบายบทเรียนเพียงอย่างเดียวมีข้อจำกัด กล่าวคือ ผู้เรียนเกิดความไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในเนื้อหาวิชานั้นๆ ไม่เกิดมโนคติหรือไม่สามารถสรุปเนื้อหาที่เรียนไปแล้วได้ หลังจากที่ผู้สอนสอนเนื้อหาดังกล่าวจบแล้ว ผู้สอนจึงควรใช้วิธีสอนโดยใช้การสาธิตมาจัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียน

สำหรับคุณค่าของการสอนแบบสาธิตนั้นอาจสรุปเป็นข้อๆ ดังนี้

1) เป็นการสอนที่ผู้เรียนสามารถเกิดมโนคติความคิดและเข้าใจหลักการโดยผ่านการแสดงหรือการกระทำให้เห็นได้อย่างชัดเจน เพราะบางสิ่งบางอย่างหรือกระบวนการบางอย่าง ถ้าแสดงให้เห็นว่าเกิดขึ้นอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร ฯลฯ แล้ว ย่อมเป็นการง่ายกว่าที่จะอธิบายสิ่งนั้นหรือกระบวนการนั้นๆ ด้วยคำพูด การอธิบายด้วยคำพูดจะมีลักษณะเชิงนามธรรม แต่การสาธิตจะมีลักษณะเชิงรูปธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

2) เป็นการสอนที่ประหยัดเวลาทั้งผู้สอนและผู้เรียน เช่น บางครั้งผู้สอนต้องการอธิบายกระบวนการใดกระบวนการหนึ่ง ซึ่งมีความซับซ้อน ต้องใช้เวลาในการสอนหลายคาบเรียน จึงจะทำให้เข้าใจบทเรียนได้ แต่ถ้าใช้วิธีการสอนแบบสาธิตแล้ว จะทำให้ประหยัดเวลาในการอธิบาย และทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้อย่างรวดเร็วด้วย

3) เป็นการสอนที่สามารถผสมผสานกับวิธีการสอนแบบต่างๆ เช่น การบรรยาย แบบอภิปราย แบบทดลอง กล่าวคือ มีการสาธิตให้ดูก่อน แล้วนำไปสู่การบรรยาย การอภิปราย การทดลองหรือการฝึกปฏิบัติ เป็นต้น

4) เป็นการสอนที่เข้าใจผู้เรียน กระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจบทเรียนมากยิ่งขึ้น เพราะการได้ประสบการณ์ตรงย่อมทำความตื่นเต้นให้กับผู้เรียนมากกว่าคำอธิบายธรรมดาๆ

5) เป็นการสอนที่สามารถใช้ได้ ในโอกาสต่างๆ กัน เช่น เมื่อต้องการนำเข้าสู่บทเรียน เมื่อต้องการนำไปสู่การแก้ปัญหา เมื่อต้องการให้ผู้เรียนเกิดแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อต้องการ ทบทวนความรู้ที่ได้เรียนไปแล้ว เป็นต้น

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยการสาธิต มีขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ

1) **ขั้นเตรียมการสอน** ในการวางแผนการสอน ผู้สอนต้องวิเคราะห์เสียก่อนว่า บทเรียนที่จะสอนนั้นจะใช้วิธีการสาธิตได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ ทั้งนี้ให้พิจารณาเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของ บทเรียน เมื่อพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาและวัตถุประสงค์แล้ว ขั้นต่อไปก็คือการเตรียม กิจกรรมการเรียนการสอน โดยเรียบเรียงและลำดับขั้นตอนของการสาธิตให้เหมาะสม โดยพิจารณาว่า สิ่งใดที่จะต้องแสดงก่อน สิ่งใดจะต้องแสดงหลัง และให้สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ด้วย

2) **ขั้นสาธิต** ผู้สอนต้องบอกวัตถุประสงค์ของการสาธิตให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนจะได้ เข้าใจว่าตนจะได้อะไรจากบทเรียน อาจบอกเนื้อหาย่อ ๆ ของบทเรียนก่อน เพื่อช่วยให้ความเข้าใจ กระจ่างชัดยิ่งขึ้น และผู้สอนควรบอกกิจกรรมการเรียนให้แก่ผู้เรียนด้วย กล่าวคือ ระหว่างการสาธิตจะ ให้ผู้เรียนทำอะไร เช่น การจดบันทึกการสังเกตกระบวนการ เป็นต้น

3) **ขั้นสรุปและการประเมินผล** เมื่อการสาธิตสิ้นสุด ผู้สอนควรสรุปความสำคัญของสิ่งที่ สาธิตไปนั้น อาจใช้การอธิบายสั้น ๆ หรืออาจใช้วิธีการสรุปโดยการถามปัญหาหรือคำถามกับผู้เรียน เกี่ยวกับสาระสำคัญของการสาธิต เพื่อประเมินว่าผู้เรียนเข้าใจการสาธิตนั้น ๆ อย่างไร หรือในบางครั้ง ผู้เรียนอาจยังไม่เข้าใจหรือคลุมเครือในสิ่งที่ตนได้ดูไปในการสาธิต ผู้สอนก็ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ชักถามหรือแสดงความคิดเห็นภายหลังการสาธิตสิ้นสุดลงแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียน นั้นๆ ได้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ผู้สอนอาจใช้วิธีการสรุปและประเมินผลผู้เรียนในวิธีต่างๆ กัน เช่น ให้ผู้เรียน บางคนออกมาสาธิตสิ่งที่ได้ดูแล้ว เพื่อทดสอบความเข้าใจและความสามารถ หรืออาจให้ไปเขียน รายงานเกี่ยวกับกระบวนการและสิ่งที่ได้รับจากการสาธิตนั้นๆ ก็ได้ เป็นการประเมินผลผู้เรียนว่าได้ เรียนรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับบทเรียนนั้นๆ

การเรียนการสอนโดยการสาธิตนี้ ผู้สอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาความเป็น พลเมืองดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ถ้าจะสอนผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของพลเมืองดี ในด้านใดด้านหนึ่ง ผู้สอนอาจสาธิตบทบาทและหน้าที่ดังกล่าว หรือให้ผู้เรียนออกมาสาธิต เพื่อให้ได้ ประสบการณ์ตรงที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป เป็นต้น

2. **การสอนโดยการอภิปราย** การอภิปราย เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนแบบหนึ่งที่มีมุ่งให้ ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ของการทำงานแบบกลุ่ม เน้นการแสดงบทบาทของสมาชิกในกลุ่มที่เกี่ยวกับ

การเสนอความคิดเห็นต่อปัญหาหรือประเด็นที่นำมาเพื่อถกเถียงและยังต้องการให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจกระบวนการของกลุ่มอีกด้วย การสอนแบบอภิปรายจึงเป็นเทคนิคเบื้องต้นที่สำคัญในการช่วยให้การทำงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพ

การอภิปราย เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้สอนนิยมนำมาใช้กันอย่างมาก เพราะนอกจากจะให้คุณค่าในแง่ของกระบวนการกลุ่มแก่ผู้เรียนแล้ว การอภิปรายยังเป็นการสอนที่ไม่ต้องลงทุนมากนักในแง่ของทรัพยากร เช่น อุปกรณ์การสอน สถานที่ เป็นต้น

การสอนโดยการอภิปรายนับเป็นวิธีสอนอีกวิธีหนึ่งที่ครูสังคมนศึกษา ควรนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในห้องเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล 2550 : 5-27 - 5-38)

2.1 คุณค่าของวิธีสอนโดยใช้การอภิปราย สำหรับคุณค่าของการสอนแบบอภิปรายนั้น นับว่าให้คุณค่าแก่ผู้เรียนทุกด้านคือ พัฒนาด้านความรู้ ด้านเจตคติ และด้านทักษะการเรียนรู้ ซึ่งสามารถสรุปคุณค่าได้ดังนี้

ด้านความรู้ ได้แก่

1) ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ของตนในระหว่างที่เข้าร่วมอภิปราย กล่าวคือ สามารถแสดงความคิด ข้อโต้แย้ง หรือข้อสนับสนุนได้เมื่อรู้ข้อเท็จจริงหรือมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ ก่อนการอภิปรายผู้สอนมักบอกประเด็นหรือปัญหาที่จะนำมาอภิปรายแก่ผู้เรียนล่วงหน้า ซึ่งผู้เรียนสามารถไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลหรือประสบการณ์มาก่อน แล้วนำมาอภิปรายในชั้นเรียน กิจกรรมดังกล่าวเท่ากับการส่งเสริมความรู้ให้แก่ผู้เรียน นอกจากการได้เรียนรู้ด้วยตนเองแล้ว ผู้เรียนยังได้รับความรู้ในด้านวิชาการ จากการอภิปรายของสมาชิกในกลุ่มหรือจากการเสนอข้อสรุปของกลุ่มอื่นๆ อีกด้วย

2) ผู้เรียนสามารถรวบรวม และจัดลำดับความรู้ของตนเอง ก่อนจะอภิปราย ผู้เรียนจะต้องรวบรวมและจัดลำดับความรู้ของตนให้เป็นหมวดหมู่หรือเป็นเหตุเป็นผลเพื่อนำมาเสนอแก่กลุ่ม

ด้านเจตคติ ได้แก่

1) พัฒนาค่านิยมด้านประชาธิปไตย กระบวนการสอนด้วยวิธีการอภิปรายนั้น นำเอากลไกของกระบวนการประชาธิปไตยมาใช้เป็นส่วนใหญ่ เช่น การเปิดโอกาสให้สมาชิกของกลุ่มแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ การยอมรับมติของกลุ่ม เป็นต้น ด้วยวิธีการดังกล่าว ทำให้ผู้เรียนรับเอาค่านิยมทางด้านประชาธิปไตยไปด้วย และเกิดความสำนึกของความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งเห็นคุณค่าของความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น

2) พัฒนาค่านิยมด้านอื่นๆ ขณะที่ทำการอภิปรายนั้น ผู้อภิปรายคนอื่นๆ ย่อมแสดงเจตคติและค่านิยมต่างๆ เจตคติและค่านิยมเหล่านี้อาจแตกต่างจากของตนเอง ทำให้เกิดการยอมรับหรือคล้อย

ตาม ถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งถูกต้อง จึงถือว่าการสอนด้วยวิธีการอภิปรายจะเป็นหนทางแก่การพัฒนาค่านิยมของผู้เรียนด้วย

ด้านทักษะการเรียนรู้ มีอยู่หลายประการซึ่งวิธีสอนโดยใช้การอภิปรายจะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับ คือ

1) ทักษะของกระบวนการในการคิด การอภิปรายเป็นกิจกรรมที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกฝนเกี่ยวกับกระบวนการของการใช้ความคิด คือคิดในลักษณะมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล คิดในเชิงเปรียบเทียบ คิดอย่างมีลำดับ คิดอย่างแยกแยะและคิดอย่างมีเหตุผล การฝึกหัดในกระบวนการในการคิดนี้สามารถกระทำได้ในการเรียนการสอนแบบอภิปราย

2) ทักษะในการทำงานร่วมกับกลุ่ม การอภิปรายจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีโอกาสทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยเฉพาะการทำงานเป็นกลุ่ม ตั้งแต่การวางแผนการอภิปราย การดำเนินการอภิปราย และการแสดงความคิดเห็น การทำงานในลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มอีกด้วย

3) ทักษะในการพูดและการแสดงความคิดเห็น การเข้าร่วมอภิปรายนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการพูดอย่างถูกต้อง พูดอย่างมีเหตุผล พูดชัดเจน พูดตรงประเด็น ฯลฯ ทักษะดังกล่าวจะส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นนักพูดที่มีประสิทธิภาพในโอกาสต่อไป

4) ทักษะในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ในการสอนด้วยวิธีการอภิปรายนั้น ผู้เรียนจะมีโอกาสฝึกฝนมารยาทในการฟัง วิธีการฟังอย่างวิเคราะห์วิจารณ์ รวมทั้งการบันทึกสาระสำคัญของการฟังด้วย

2.2 ขั้นตอนการสอนโดยการอภิปราย มีขั้นตอนอยู่ 3 ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ขั้นเตรียมการอภิปราย การเตรียมการคือ การวางแผนการเรียนการสอนนั่นเอง ซึ่งจะต้องเตรียมการในหลายๆ เรื่องด้วยกัน คือ หัวข้อและรูปแบบของการอภิปราย ผู้สอน ผู้เรียน หรือผู้อภิปราย อุปกรณ์การสอน (ถ้ามี) รวมทั้งการจัดห้องเรียนที่ส่งเสริมให้การอภิปรายมีประสิทธิภาพ

1) หัวข้อและรูปแบบของการอภิปราย ผู้สอนและผู้เรียนอาจร่วมกันจำแนกหัวเรื่อง หรือปัญหาที่จะทำการอภิปราย ทั้งนี้หัวเรื่องหรือปัญหาในการอภิปรายควรเกี่ยวข้องกับบทเรียนที่จะเรียน และมีวัตถุประสงค์ระบุชัดเจนแน่นอน ส่วนรูปแบบของการอภิปรายนั้นก็ขึ้นอยู่กับหัวข้อ และวัตถุประสงค์ของบทเรียนซึ่งผู้สอนอาจให้ผู้เรียนร่วมกันตัดสินใจจะใช้รูปแบบการอภิปรายรูปแบบใด

2) ผู้สอน ผู้สอนในฐานะเป็นผู้ที่จะทำให้การอภิปรายสำเร็จ จะมีบทบาทอย่างมาก กล่าวคือ เป็นผู้กำหนดหัวข้อในการอภิปราย รูปแบบ รวมทั้งวางแผนกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะให้

ผู้เรียนปฏิบัติระหว่างบทเรียน รายละเอียดเหล่านี้ ผู้สอนต้องมีการวางแผนล่วงหน้า และแจ้งให้ผู้เรียนทราบก่อนดำเนินการอภิปราย รวมทั้งการแบ่งกลุ่มด้วย

3) ผู้เรียน การอภิปรายจะมีคุณค่าและให้ประโยชน์แก่ผู้เรียน ถ้าผู้เรียนมีการเตรียมตัว หลังจากที่ผู้สอนแบ่งกลุ่มอภิปรายและบอกหัวข้อการอภิปรายล่วงหน้าแล้ว ผู้เรียนจะเตรียมเนื้อหา ประสพการณ์ก่อนการดำเนินการอภิปราย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมาก

4) การจัดห้องเรียนและอุปกรณ์การสอน ในการสอนด้วยวิธีอภิปรายนั้น การจัดบรรยากาศของห้องเรียนรวมทั้งการใช้อุปกรณ์การสอน ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การเรียนการสอนลุล่วงไปด้วยดี การจัดห้องเรียนเพื่อการเรียนการสอนแบบอภิปรายนั้นจัดได้หลายรูปแบบ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับรูปแบบของการอภิปรายว่าเป็นแบบใด ถ้าเป็นการอภิปรายกลุ่มย่อยก็จัดเป็นกลุ่มๆ แล้วมีที่สำหรับให้ประธานแต่ละกลุ่มรายงานด้วย

ถ้ากรณีมีสื่อการสอนประกอบ ก่อนการอภิปรายอาจมีการเสนอปัญหาหรือหัวข้อที่จะอภิปรายโดยการฉายภาพยนตร์ สไลด์ ฯลฯ ซึ่งแล้วแต่การวางแผนการสอน หรือหลังการอภิปราย อาจมีการสรุปของแต่ละกลุ่ม โดยอาจต้องใช้เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะก็แล้วแต่ผู้สอนและผู้เรียนจะวางแผนร่วมกัน

2.2.2 ขั้นตอนการอภิปราย ผู้สอนในฐานะที่จะควบคุมให้การอภิปรายเป็นไปด้วยดีนั้น มีบทบาทในขั้นนี้อยู่หลายประการกล่าวคือ

1) บอกหัวข้อหรือปัญหาที่จะทำการอภิปรายให้ชัดเจนอีกครั้ง แม้ว่าอาจจะบอกมาแล้วก็ตาม รวมทั้งต้องระบุวัตถุประสงค์ของการอภิปรายด้วย เพื่อให้ผู้เรียนทราบทิศทางของบทเรียน

2) บอกเงื่อนไขหลักเกณฑ์ในการอภิปราย เป็นต้นว่า ระยะเวลา วิธีการอภิปราย กิจกรรมการเรียนการสอนของผู้อภิปราย เช่น การฟัง การเสนอ การถาม การบันทึก การสรุป เป็นต้น นอกจากนี้เงื่อนไขต่างๆ ไปแล้ว ผู้สอนควรย้ำเรื่องความมีใจเป็นนักประชาธิปไตยด้วย เช่น การรับฟังผู้อื่น การเคารพมติของส่วนรวม เป็นต้น

3) เมื่อบอกหัวข้อและเงื่อนไขของการอภิปรายแล้ว ขั้นต่อไปก็คือขั้นตอนการอภิปราย ถ้ากลุ่มยังไม่รู้จักสมาชิกด้วยกัน ควรมีการแนะนำสมาชิกของกลุ่ม อาจเป็นประธานที่จะทำหน้าที่นี้แล้วจึงเริ่มอภิปราย

4) กิจกรรมการเรียนการสอนระหว่างการอภิปราย ผู้เรียนมีหน้าที่อภิปรายตามหัวข้อและเนื้อหาที่เตรียมมาโดยดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของบทเรียนที่ได้กำหนดไว้ การอภิปรายควรอยู่ในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ทั้งนี้ผู้สอนมีส่วนช่วยได้มาก คือการคอยช่วยเหลือแก้ไขให้การ

อภิปรายดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ แต่ไม่ควรเข้าไปแทรกแซงหรือร่วมอภิปรายจนเกินไปจะทำให้ผู้เรียนเกิดความเกรงใจ ไม่กล้าพูดไม่กล้าเสนอความเห็น ควรทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำ หรือคอยกระตุ้นให้ผู้อภิปรายเสนอความเห็นอย่างทั่วถึงเท่านั้น

5) ระหว่างที่การอภิปรายดำเนินอยู่ กิจกรรมการฟัง การพูด และการถาม ควรเป็นกิจกรรมสำคัญ ควรชี้แนะให้ผู้อภิปรายหรือผู้เรียนรู้จักฟังผู้อื่น กล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น หรือซักถามถ้าเกิดความสงสัยในคำอภิปรายของกลุ่มสมาชิก เพื่อทำให้ความคิดเห็นในกลุ่มกระจ่างมากขึ้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้สอนจะต้องฝึกฝนผู้เรียนให้มีความชำนาญ

2.2.3 ขั้นสรุป ขั้นสรุปถือว่าสำคัญมาก เพราะระหว่างดำเนินการอภิปราย ผู้อภิปรายต่างก็เสนอความคิดเห็นต่างๆ กัน เนื้อหาที่เสนอกว้างขวางออกไปตามธรรมชาติของผู้เสนอ เมื่อการอภิปรายสิ้นสุดลงจึงควรมีการสรุป กล่าวคือ ถ้าเป็นการอภิปรายกลุ่มย่อย หรือกลุ่มระดมความคิด แต่ละกลุ่มจะต้องมีข้อสรุปโดยให้ประธานของกลุ่มออกมารายงานผล เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของแต่ละกลุ่ม และสุดท้ายผู้สอนอาจสรุปอีกครั้งเพื่อเน้นความคิดหลัก

แต่ถ้าเป็นการอภิปรายกลุ่มใหญ่ ผู้สอนอาจเป็นผู้สรุปจากแนวคิดที่ผู้อภิปรายเสนอเพื่อเน้นประเด็นหลัก ทั้งนี้อาจจะสรุปเป็นหัวข้อสำคัญบนกระดานหน้าชั้นเรียนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความคิดทั้งหมดที่อภิปรายไปแล้ว และสะดวกต่อการบันทึกสาระสำคัญอีกด้วย

นอกจากนั้น ผู้สอนควรมีการประเมินผลของการอภิปรายภายหลังที่สิ้นสุดบทเรียนแล้ว ประเมินผลว่าการเรียนการสอนในคาบเรียนนั้นๆ ด้วยวิธีการอภิปรายมีคุณค่าหรือมีข้อบกพร่องอย่างไร โดยประเมินให้ครอบคลุมในเรื่องของเนื้อหาหรือหัวข้อที่อภิปราย วัตถุประสงค์ รูปแบบของการอภิปราย พฤติกรรมของผู้เรียน เช่น การแสดงความคิดเห็น การรับฟังความคิดของผู้อื่น เจตคติ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการเรียนการสอนด้วยวิธีการอภิปรายครั้งต่อไป

2.3. รูปแบบการสอนโดยการอภิปราย ในการเรียนการสอนด้วยวิธีการอภิปรายนั้น ผู้สอนอาจเลือกรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของการอภิปรายได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น วัตถุประสงค์ เนื้อหา ระยะเวลา ผู้เรียน สถานที่ เป็นต้น การแบ่งรูปแบบการอภิปรายนั้น อาจแบ่งได้ด้วยหลายวิธีขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของผู้แบ่ง เช่น แบ่งตามจำนวนของผู้อภิปรายหรือจำนวนของผู้เรียน ซึ่งจะแบ่งออกได้เป็นการอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ และการอภิปรายแบบกลุ่มย่อย แต่ถ้าแบ่งตามบทบาทของผู้สอนก็อาจแบ่งเป็นการอภิปรายชนิดที่มีผู้สอนควบคุมและการอภิปรายที่ไม่มีผู้ควบคุม เป็นต้น

ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างรูปแบบการอภิปรายที่ยึดถือจำนวนผู้เรียนเป็นหลัก คือ การอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่และการอภิปรายแบบกลุ่มย่อย ซึ่งในแต่ละกลุ่มยังมีรูปแบบที่แยกย่อยๆ ออกไปอีก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.3.1 การอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ การอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ เป็นการอภิปรายที่ใช้สอนกับ ผู้เรียน ได้ทั้งชั้น ซึ่งมักใช้เมื่อเริ่มบทเรียน ระหว่างการดำเนินการเรียนการสอน และในท้ายชั่วโมง รูปแบบของการอภิปรายกลุ่มใหญ่จัดแยกออกเป็นรูปแบบต่างๆ กัน เป็นต้นว่า การอภิปรายเพื่อนำเข้าสู่ บทเรียน การอภิปรายแบบซักถามทั้งชั้น และการอภิปรายซักถามท้ายชั่วโมง

การอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่อีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมใช้กันมากและใช้ผสมผสานกับการสอน แบบอื่นๆ ได้เกือบทุกวิธี

2.3.2 การอภิปรายแบบกลุ่มย่อย เป็นการอภิปรายที่แบ่งกลุ่มผู้เรียนในชั้นออกเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละประมาณ 5-6 คน หรือน้อยกว่านี้ แล้วแต่ข้อวินิจฉัยของผู้สอน แล้วให้แต่ละกลุ่มไปปฏิบัติ กิจกรรมในกลุ่มของตน หรือในบางครั้งอาจแบ่งผู้เรียนเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มอภิปรายและกลุ่มผู้ฟัง แล้ว ภายหลังมีการอภิปรายกลุ่มใหญ่ต่อท้ายเพื่อการสรุป

การแบ่งกลุ่มผู้เรียนนี้ ผู้สอนควรคำนึงว่าการแบ่งกลุ่มให้มีจำนวนไม่มากนัก จะเปิดโอกาส ให้ผู้เรียนทุกคนได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง แต่ถ้าแบ่งกลุ่มใหญ่เกินไป โอกาสที่จะแสดง ความคิดเห็นของสมาชิกแต่ละคนย่อมมีน้อย จะทำให้การอภิปรายแบบกลุ่มย่อยไม่ให้คุณค่าเท่าที่ควร สำหรับวิธีการอภิปรายแบบกลุ่มย่อยนี้สามารถแยกออกได้เป็นหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น แบบระดม ความคิด แบบอภิปรายหมู่ แบบซิมโพเซียม แบบซุบซิบปรึกษา แบบโต้วาที เป็นต้น

2.4 การนำการสอนโดยการอภิปรายไปใช้ให้มีประสิทธิภาพ การจัดการสอนด้วยวิธีการ อภิปรายอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องคำนึงถึง การกำหนดหัวข้อหรือปัญหาในการอภิปราย บทบาทของผู้สอน บทบาทของผู้เรียน และ 4) การจัดสถานที่

3. การสอนโดยการแก้ปัญหา เป็นวิธีการสอนแบบหนึ่งที่มุ่งให้ผู้เรียนค้นหาคำตอบหรือ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยเสนอในรูปของคำถาม หรือปัญหาที่น่าสนใจ แล้วให้ผู้เรียนหาทางแก้ไข ปัญหานั้น วิธีการสอนดังกล่าวได้ใช้ขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ตั้งแต่ขั้นการกำหนดปัญหา จนถึงขั้นการสรุปผล การสอนโดยการแก้ปัญหามีสามารถนำไปใช้กับทุกกลุ่มสาระวิชา ตลอดจนใช้ได้ กับการจัดกิจกรรมทั้งกลุ่มและเป็นรายบุคคล

3.1 คุณค่าของวิธีสอนโดยการแก้ปัญหา การสอนโดยการแก้ปัญหามีคุณค่าหลายประการ ดังนี้

1) ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกความสามารถทางสติปัญญา โดยเฉพาะในเรื่องของการคิด คือคิด อย่างมีระบบ คิดอย่างมีเหตุผล ไม่หลงงมงาย หรือเชื่ออะไรง่ายๆ ทั้งๆ ที่ยังไม่มีข้อมูลสนับสนุน วิธี สอนแบบฝึกแก้ปัญหา จึงส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยในระดับสูง คือทักษะทาง สติปัญญาในด้านการนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินผล

2) ในการสอนที่กำหนดปัญหาขึ้นนั้น จะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักคิดเป็น ผู้เรียนเห็นว่าปัญหาเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นได้ และจะหาทางป้องกัน แก้ไข หรือควบคุมปัญหานั้น ได้เช่นกัน ประโยชน์ในข้อนี้จะ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักการดำเนินชีวิตในสังคมที่เป็นจริง ถ้าเขาจะยอมรับปัญหานั้นและทำการแก้ไข ปัญหานั้นให้ลุล่วงไป เมื่อเป็นผู้ใหญ่พ้นจากการศึกษาในโรงเรียนแล้ว

3) วิธีสอนแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีการที่สามารถจะนำมาใช้สอนผู้เรียนเป็นรายกลุ่มหรือ รายบุคคลได้ ถ้าสอนเป็นรายกลุ่ม สิ่งหนึ่งที่ผู้เรียนจะได้รับก็คือ การยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียน อื่นๆ รวมทั้งการยอมรับมติของกลุ่มในการแก้ปัญหาด้วย

4) วิธีสอนแบบการแก้ปัญหาเป็นวิธีสอนแบบหนึ่งที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดแก่ ผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนจำต้องคิดหาคำตอบด้วยวิธีอภิปรายสาเหตุและหาคำตอบสำหรับปัญหานั้น ๆ ความคิด หรือคำตอบที่ได้จากผู้เรียนบางคน อาจจะเป็นความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีการคาดถึง นับว่าวิธี สอนดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนมาก

3.2 ขั้นตอนของการสอนโดยการแก้ปัญหา ขั้นตอนการจัดกิจกรรมโดยการแก้ปัญหา ซึ่ง ได้นำเอาหลักการพื้นฐานของวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ วิธีการจึงมีขั้นตอน ดังนี้

1) **การกำหนดปัญหาและการวิเคราะห์ปัญหา** ผู้สอนหรือผู้เรียนอาจร่วมกันหยิบยกปัญหา หรือประเด็นที่น่าสนใจมาเสนอต่อกลุ่มผู้เรียน ปัญหาที่จะนำมาศึกษานี้อาจมาจากแหล่งต่าง ๆ เป็นต้น ว่า จากความสนใจและประสบการณ์ของผู้เรียนเอง ปัญหาที่นำมาจากบทเรียน ปัญหาเกี่ยวกับสังคม อาจเป็นปัญหาที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์หรือเป็นปัญหาที่พบเห็นในสภาพแวดล้อมของตัวผู้เรียน และตัวผู้สอนเอง ผู้สอนอาจหยิบยกนำมาเป็นปัญหาในการศึกษาต่อไปได้ เท่ากับเป็นการจัดสภาวะ แวดล้อมให้ผู้เรียนกำลังเผชิญกับปัญหาในชีวิตจริง ๆ

2) **การตั้งสมมติฐาน** ผู้เรียนพยายามใช้ความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนมโนคติ หลักการ ฯลฯ ที่ได้เรียนมาแล้ว มาอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดในกลุ่มว่าสาเหตุของปัญหานั้นเกิดจากอะไร เป็นการทำนายคำตอบก่อน แล้วจึงหาทางพิสูจน์ว่าคำตอบที่คิดกันขึ้นมา นั้นมีความถูกต้องอย่างไร

3) **การเก็บและการรวบรวมข้อมูล** เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่า สมมติฐานที่ตั้งไว้มีความถูกต้อง ประการใด ผู้แก้ปัญหานั้นจะต้องเก็บข้อมูลเอง ซึ่งข้อมูลก็มาจากแหล่งต่าง ๆ เป็นต้นว่า

- จากห้องสมุด
- จากการสัมภาษณ์
- จากตำราเรียน
- จากการสังเกต
- จากงานวิจัย

- จากการศึกษา
- จากการทดลอง
- จากสถิติต่างๆ

เมื่อได้ข้อมูลอันเป็นที่ประจักษ์แล้ว ก็รวบรวมข้อมูลเหล่านั้นเป็นหมวดหมู่

4) **การวิเคราะห์ข้อมูล** เมื่อได้ข้อมูลที่รวบรวมมาแล้ว ผู้เรียนก็นำข้อมูลนั้น ๆ มาพิจารณาว่าน่าเชื่อถือหรือไม่ประการใด เพื่อนำข้อมูลนั้น ๆ ไปพิสูจน์ข้อสมมติฐานอีกครั้งหนึ่ง

5) **การสรุปผล** จากข้อมูลที่วิเคราะห์แล้ว ผู้เรียนก็นำมาแก้ปัญหาที่กำหนดไว้ แล้วตั้งเป็นกฎเกณฑ์หรือหลักการต่อไป (สิริวรรณ ศรีพหล 2550 : 5-1 – 5-98)

จะเห็นได้ว่า การสอนด้วยวิธีการแก้ปัญหานั้น เป็นกิจกรรมที่น่าสนใจมาก เพราะมุ่งที่ตัวผู้เรียนให้เป็นผู้แก้ปัญหา เมื่อเขาต้องไปเผชิญกับปัญหาสังคมภายนอก ในฐานะที่เป็นพลเมืองเมื่อเผชิญกับปัญหาจะมีวิธีการแก้ปัญหและการตัดสินใจอย่างไรจึงจะถูกต้องที่สุดและสอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ที่พึงประสงค์

3.3 การนำวิธีสอนโดยการแก้ปัญหาไปใช้ให้มีประสิทธิภาพ ในการนำวิธีสอนโดยการแก้ปัญหาไปใช้นั้น มีสิ่งที่คุณสอนจะต้องพิจารณาคือ

1) **วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม** วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่คุณสอนตั้งไว้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัตถุประสงค์ด้านพุทธิพิสัยในระดับต่างๆ ถ้าเป็นระดับที่ต้องการให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์สังเคราะห์ หรือประเมินแล้ว วิธีการสอนแบบการแก้ปัญหา จะเป็นวิธีการสอนที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดังกล่าว แต่ถ้าผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนสามารถมีความรู้ ความจำในเนื้อหา วิธีสอนโดยการแก้ปัญหาก็ใช้ไม่ได้ผล

2) **เนื้อหาของบทเรียน** เนื้อหาที่คุณสอนจะให้แก่วิธีเรียนเรียนนั้น เหมาะสมที่จะหยิบยกขึ้นมาเป็นปัญหาหรือประเด็นหรือไม่เพียงใด ถ้าหยิบยกขึ้นมาเป็นปัญหาแล้ว ผู้เรียนจะสนใจหรือไม่ เป็นสิ่งที่คุณสอนจะต้องคำนึงถึง

3) **ข้อมูลหรือมโนคติเบื้องต้น** ผู้สอนจะต้องคำนึงว่าผู้เรียนมีความรู้ ข้อมูล หรือมโนคติเบื้องต้นในเรื่องที่จะให้แก้ปัญหามากน้อยเพียงใด ถ้าเป็นบทเรียนที่คุณสอนจะหยิบยกขึ้นมาเป็นปัญหา แต่ผู้เรียนยังไม่มีความรู้เบื้องต้นในเรื่องเหล่านั้น วิธีการสอนแบบการแก้ปัญหาย่อมไม่ได้ผล เพราะผู้เรียนจะไม่สามารถวิเคราะห์ตั้งแต่ปัญหา การตั้งสมมติฐาน หรือการค้นคว้าหาข้อมูลได้เลย

4) **เวลา** ผู้สอนจะต้องพิจารณาว่ากำหนดเวลาที่จะให้ผู้เรียนศึกษาบทเรียนนั้นมีเท่าใด ถ้ากำหนดระยะเวลาในการเรียนไม่มากนัก วิธีการสอนโดยการแก้ปัญหาก็จะนำมาใช้อาจไม่บรรลุ

เป้าหมาย เพราะขั้นตอนในการสอนแบบการแก้ปัญหา ต้องใช้เวลาแก่ผู้เรียนมากพอควรในการแสวงหาข้อมูล เพื่อนำมาตอบปัญหานั้น

5) ผู้เรียน ผู้สอนต้องศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะของผู้เรียนของตนเองว่าเหมาะสมเพียงใดที่จะเรียนโดยวิธีการแก้ปัญหา เช่น ระดับชั้น ความสามารถ ความรู้พื้นฐาน ทักษะในการควบคุมตนเอง ความรับผิดชอบตนเอง เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อผู้สอนจะใช้วิธีสอนโดยการแก้ปัญหา ควรมีข้อคำนึงดังนี้

1) ผู้สอนต้องเข้าใจว่าตนเองไม่ได้เป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนในชั้นเรียน แต่เป็นผู้ดูแลให้การสอนให้ดำเนินไปตามเป้าหมาย

2) ผู้สอนต้องเป็นผู้แนะนำและส่งเสริมให้กำลังใจแก่ผู้เรียนเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาก็ได้ การแนะนำและให้กำลังใจของผู้สอนอาจทำได้หลายวิธี เช่น แนะนำแหล่งข้อมูล แนะนำวิธีทางแห่งการแก้ปัญหา เป็นต้น

3) ผู้สอนจะต้องจัดสภาพแวดล้อมของการเรียนการสอนให้เป็นประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และข้อสำคัญที่สุดผู้สอนจะต้องมีค่านิยมในเรื่องของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

4. การสอนโดยการสืบสวนสอบสวน เป็นวิธีสอนที่สามารถนำมาใช้ในการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนนับเป็นหัวใจของการเรียนการสอนสังคมศึกษา โดยเน้นให้ผู้เรียนค้นพบความรู้ด้วยตนเอง โดยการค้นคว้าคำตอบจากข้อมูลต่างๆ แล้วสรุปเพื่อตอบคำถามหรือข้อสงสัย

การสอนแบบสืบสวนสอบสวนเป็นการสอนโดยอาศัยหลักการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่นเดียวกับวิธีการสอนแบบแก้ปัญหาซึ่งเป็นวิธีการสอนที่จะพัฒนาความสามารถในการใช้สติปัญญาของผู้เรียนได้มาก เป็นการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตัวของเขาเอง วิธีการสอนนี้นิยมใช้มากในวิชาสังคมศึกษาและวิทยาศาสตร์ วิธีการสอนนี้บางแห่งเรียกว่าวิธีการสอนแบบสืบเสาะหาความรู้

4.1 คุณค่าของวิธีสอนโดยการสืบสวนสอบสวน มีดังนี้

1) การสอนแบบสืบสวนสอบสวน เน้นความสำคัญที่ผู้เรียน โดยเฉพาะความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองให้เป็นคนช่างสังเกตและช่างสงสัย เพื่อจะได้เพียรพยายามหาข้อมูลมาจัดความสงสัยนั้น จนในท้ายที่สุดจะเกิดมโนคติในเรื่องที่ศึกษานั้น และสามารถสรุปเป็นหลักการหรือกฎเกณฑ์ได้ด้วยตนเอง

2) กระบวนการเรียนการสอนด้วยวิธีการดังกล่าวยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ใช้ข้อมูลรวมทั้งโมเดลที่มีอยู่เดิมเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้หรือคำตอบอื่นๆ อย่างกว้างขวาง เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กำหนดทิศทางและวิธีการแห่งการเรียนรู้โดยตนเอง วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวนจึงเป็นการให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง เพราะนักเรียนจะต้องกำกับการเรียนด้วยตนเอง ดังนั้น บทบาทของผู้เรียนจึงต้องมีความกระฉับกระเฉง ไม่เป็นผู้ที่เฉื่อยชาอีกต่อไป โดยมีผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน ชี้นำช่วยเหลือ ตลอดจนแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเรียนการสอน ดังนั้น บทบาทของผู้สอนจึงเปลี่ยนจากผู้บอกมาเป็นผู้ถาม ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนกระตือรือร้นมากขึ้น

3) การเรียนโดยการเน้นที่ปัญหาจะมีประโยชน์ต่อผู้เรียนในแง่ที่ว่าฝึกให้เขาเป็นผู้รู้จักลักษณะปัญหา วิธีการแก้ปัญหา ฝึกทักษะและความสามารถในการตัดสินใจ

4) เป็นการยอมรับเจตคติของผู้เรียนแต่ละคน โดยเฉพาะในเรื่องค่านิยมและเจตคติของผู้เรียน เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาค่านิยมและเจตคติไปในด้านที่ดีด้วย

5) เป็นการสอนที่ไม่ส่งเสริมการเรียนในเชิงแข่งขันเพื่อคะแนน แต่ผู้เรียนสามารถเรียนไปโดยมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายของตนเอง

6) วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวน มิได้จำกัดการใช้อยู่เฉพาะวิชาใดวิชาหนึ่งเท่านั้น ในทุกๆ วิชา ที่ผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนเรียนด้วยตนเองแล้ว วิธีการสอนดังกล่าวจะเหมาะสมอย่างยิ่งถ้าผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนได้พัฒนาพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยระดับการนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ รวมทั้งการประเมิน วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวนจะสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้อย่างมาก

4.2 ขั้นตอนวิธีสอนโดยการสืบสวนสอบสวน นักการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนหลายท่าน ได้เสนอรูปแบบหรือขั้นตอนการสอนด้วยวิธีการสืบสวนสอบสวนไว้หลายรูปแบบ เป็นต้นว่า

เฟนตัน (Edwin Fenton) ได้เสนอรูปแบบของการสอน แบบสืบสวนสอบสวน โดยแบ่งเป็น 6 ขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้

- 1) การกำหนดปัญหา โดยพิจารณาจากข้อมูล
- 2) การกำหนดสมมุติฐาน เพื่อเป็นแนวทางแห่งการพิสูจน์คำตอบ
- 3) การพิจารณาข้อสมมุติฐานที่กำหนดไว้ ว่ามีความถูกต้องสมเหตุสมผลเพียงใด
- 4) การรวบรวมข้อมูลโดยการกำหนดว่าข้อมูลใดที่จำเป็น สำหรับการพิสูจน์สมมุติฐานละลงมือเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

5) การวิเคราะห์ ประเมิน และแปลความข้อมูล โดยพิจารณาว่าข้อมูลนั้นๆ มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาที่จะตอบหรือไม่ ข้อมูลเหล่านั้นมีความทันสมัย และน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด

การทดสอบข้อสมมุติฐานจากข้อมูลที่ได้ มาทดสอบข้อสมมุติฐานว่าถูกต้องหรือไม่ แล้วสรุปคำตอบในลักษณะที่เป็นหลักการทั่วไป

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนของการนำกระบวนการสืบสวนสอบสวนมาใช้เพื่อดำเนินการเรียนการสอนในห้องเรียน มีอยู่ 4 ขั้นตอนใหญ่ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1) **ขั้นการสังเกต การกำหนดปัญหา และการตั้งสมมุติฐาน** ผู้สอนพยายามจัดสถานการณ์หรือเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการสังเกต และความสงสัยในเหตุการณ์หรือเรื่องราวนั้นๆ เพื่อนำไปสู่ปัญหาที่จะศึกษา บทบาทของผู้สอนในขั้นนี้คือ จะต้องวางแผนการเรียนการสอนเสียก่อนว่า จะทำอะไรจึงจะเสนอเหตุการณ์ที่น่าสนใจ หรือจัดสถานการณ์อย่างไรจึงจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ

เมื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสงสัย จนผู้เรียนเกิดความต้องการในการหาคำตอบเพื่อจัดความสงสัยแล้ว ในขั้นต่อไป ก็คือการกำหนดปัญหา โดยผู้เรียนกับผู้สอนร่วมกันกำหนดปัญหาจากข้อสงสัยนั้นๆ จากนั้น ผู้สอนควรนำผู้เรียนไปสู่การกำหนดสมมุติฐาน โดยอาจถามว่าปัญหานั้น ผู้เรียนคิดว่าจะมีคำตอบ ข้อสรุป หรือคำอธิบายอย่างไร เท่ากับเป็นการท้าทายให้ผู้เรียนได้คิด ก่อนที่จะไปค้นหาข้อมูลเพื่อมาตอบคำถาม การตั้งสมมุติฐานนี้จะเพียงแนวทางกว้างๆ เพื่อนำไปสู่การรวบรวมข้อมูลต่อไป

2) **ขั้นการรวบรวมข้อมูลและการประเมินข้อมูล** เพื่อทดสอบสมมุติฐานว่าถูกต้องหรือไม่ ผู้เรียนจะต้องมีการค้นหาข้อมูล รวบรวมข้อมูล และประเมินข้อมูล การรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้สอนอาจเสนอแนะให้ผู้เรียนค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ในห้องสมุด หรือเป็นวัสดุสารที่ครูจัดหามาให้ หรือผู้สอนอาจจัดกิจกรรมประเภทอื่น ๆ เสริมก็ได้ เช่น การอภิปรายกลุ่มย่อย การอภิปรายแบบระดมพลังสมอง การทบทวนเนื้อหาสาระ มโนคติ และหลักการที่ได้ศึกษาไปแล้ว หรืออาจให้ผู้เรียนไปสังเกตพฤติกรรม สัมภาษณ์ ทดลอง ทัศนศึกษา เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ควรจัดให้สอดคล้องกับประเภทของข้อมูลที่ต้องการนำมาศึกษา แต่โดยทั่วไปผู้สอนควรเน้นที่กระบวนการแสวงหาความรู้ให้มาก เพื่อผู้เรียนจะได้คุ้นเคยกับวิธีการศึกษาด้วยตนเอง

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว นำมาวิเคราะห์และประเมินว่าข้อมูลเหล่านั้น เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ต้องการศึกษามากน้อยเพียงใด มีความถูกต้อง เพียงตรง น่าเชื่อถือหรือไม่

3) **ขั้นการพิสูจน์ข้อสมมุติฐานและการสรุป** เมื่อได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่จะศึกษาได้แล้ว ก็นำข้อมูลนั้นๆ มาประมวลเพื่ออธิบายข้อสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งข้อมูลเหล่านั้น อาจ

เป็นข้อสนับสนุนว่าสมมุติฐานที่กำหนดไว้นั้นถูกต้อง หรืออาจปฏิเสธข้อสมมุติฐานก็ได้ จากผลการพิสูจน์ข้อสมมุติฐานนั้น ผู้สอนควรให้ผู้เรียนสรุปผลว่า ปัญหาที่ศึกษานั้นมีคำตอบหรือข้อสรุปอย่างไร การสรุปผลอาจกระทำได้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การเสนอผลต่อกลุ่ม การเสนอในลักษณะของการรายงาน เป็นต้น

4) **ขั้นการนำไปใช้** เมื่อผู้เรียนได้ค้นหาความรู้และคำตอบเพื่อตอบปัญหาที่กำหนดไว้แล้ว ผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียนได้นำเอาผลสรุปหรือแนวคิดจากการศึกษาปัญหานั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์หรือข้ออธิบายในเหตุการณ์หรือสภาพการณ์อื่นๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีกระบวนการทางการคิดที่กว้างขึ้น

จะเห็นได้ว่า วิธีสอนโดยสืบสวนสอบสวนและวิธีสอนโดยการแก้ปัญหาานั้น มีความคล้ายคลึงกันเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะวิธีการของทั้งสองแบบต่างก็อาศัยหรือใช้หลักการของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม วิธีการสอนทั้งสองก็ยังคงมีความแตกต่างกันบ้างในบางประการ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า การสอนแบบสืบสวนสอบสวนนั้น จะเน้นที่ความรู้โดยให้เป็นเครื่องมือนำไปสู่การกำหนดปัญหา ผู้เรียนจะตั้งปัญหาเพื่อการค้นคว้าโดยใช้ความรู้เป็นพื้นฐาน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้สอนมักจะเสนอเหตุการณ์หรือสถานการณ์ให้แก่ผู้เรียนก่อน เพื่อให้ผู้เรียนได้สังเกตและเกิดความสงสัย เมื่อเกิดความสงสัยแล้ว ก็จะร่วมกับผู้สอนกำหนดปัญหาเพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบหรือคำตอบ ส่วนวิธีการสอนแบบแก้ปัญหา นั้น อาจเกิดปัญหามาก่อน แล้วผู้เรียนจะไปค้นหาคำตอบภายหลัง โดยทั่วไปการเรียนการสอนในห้องเรียนนั้น ผู้สอนมักจะเสนอคำถามหรือปัญหาที่จะให้ผู้เรียนไปค้นหาคำตอบหรือแก้ปัญหาเหล่านั้น

นอกจากนั้น กระบวนการเพื่อการแสวงหาคำตอบหรือความรู้ด้วยตนเองก็ยังคงมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ การสอนแบบสืบสวนสอบสวน ผู้สอนจะช่วยวางแผนโดยเฉพาะในขั้นการกำหนดสมมุติฐาน ทั้งนี้เพื่อให้การแสวงหาคำตอบนั้นมีขอบเขตและทิศทางมากยิ่งขึ้น เมื่อผู้เรียนไปค้นหาคำตอบมาแล้ว ยังต้องนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์เพื่อความถูกต้องอีกด้วย และเมื่อพิสูจน์ข้อสมมุติฐานและได้ข้อสรุปแล้ว ต้องนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์อื่นๆ ด้วย วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวน จึงเป็นการเน้นที่กระบวนการการหาข้อมูล หรือเน้นที่ขั้นตอนในการแสวงหาคำตอบอย่างเป็นระบบระเบียบ ในขณะที่การสอนแบบแก้ปัญหาจะเน้นที่คำตอบเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่า ดังนั้น ขั้นตอนในการแก้ปัญหาบางครั้งอาจย่อไม่ละเอียดเท่ากับขั้นตอนการสืบสวนสอบสวน เพราะเป้าหมายคือคำตอบมิใช่กระบวนการ จึงอาจไม่ต้องการกำหนดสมมุติฐานก็ได้ แต่ข้ามไปขั้นการค้นหาคำตอบเพื่อแก้ปัญหาเลย ถ้าพอจะทราบแนวว่าปัญหานั้นๆ ต้องการคำตอบในลักษณะใด การสอนแบบแก้ปัญหาจึงเป็นการแก้ปัญหาบนพื้นฐานของข้อมูลมากกว่าการให้ความสำคัญต่อกระบวนการการหาข้อมูล

4.3 การนำวิธีสอนโดยการสืบสวนสอบสวนไปใช้ให้มีประสิทธิภาพ การสอนโดยการสืบสวนสอบสวน จะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับผู้สอน ซึ่งควรมีบทบาทและหน้าที่ต่อไปนี้

1) ผู้สอนจะต้องเป็นผู้วางแผนอย่างรอบคอบ ในการเสนอปัญหาหรือเหตุการณ์ที่จะนำไปสู่ความสงสัยของผู้เรียน เหตุการณ์หรือปัญหานั้น ผู้สอนจะต้องย้าที่ความสนใจของผู้เรียนส่วนใหญ่ นอกจากนั้น ผู้สอนยังต้องพิจารณาเงื่อนไขอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น เนื้อหาของบทเรียน วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน ความสามารถของผู้เรียน เป็นต้น

2) ผู้สอนต้องเข้าใจบทบาทของตนเอง คือผู้ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอน มิใช่เป็นผู้ควบคุมกิจกรรมทั้งหมด โดยนัยดังกล่าว ผู้สอนต้องจัดสภาพการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอย่างแท้จริง

3) ผู้สอนต้องคอยแนะนำและเสนอแนวทางในการค้นหาคำตอบแก่ผู้เรียน รวมทั้งช่วยเหลือในการสรุปความคิดทั้งหมด ถ้าหากผู้เรียนต้องการ

4) ผู้สอนควรช่วยเหลือผู้เรียนในการคิดอย่างมีระบบ เช่น ลำดับความคิด การสรุปคำตอบ เป็นต้น แต่ทั้งนี้ต้องวิเคราะห์ว่าผู้เรียนคนนั้นหรือกลุ่มนั้นต้องการคำแนะนำมากน้อยเพียงใด เพราะมิฉะนั้นจะกลายเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมการเรียนการสอนไป

5) ผู้สอนต้องยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียน อุดหนุนเพื่อให้พวกเขาค้นหาคำตอบ โดยส่งเสริมและให้กำลังใจอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม วิธีสอน โดยการสืบสวนสอบสวนก็มีข้อจำกัดบางประการ ดังนี้

1) ในกรณีที่น่าการสอนแบบสืบสวนสอบสวนมาใช้กับกลุ่มผู้เรียนที่มีไชรายบุคคลแล้ว ผู้เรียนอาจไม่มีโอกาสร่วมกิจกรรมทุกคน มีผู้เรียนเพียงบางคนเท่านั้นที่มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ

2) การสอนแบบสืบสวนสอบสวนนั้นเป็นวิธีการที่มุ่งให้ผู้เรียนคิดอย่างมีเหตุผล วิธีการดังกล่าวต้องใช้เวลาพอสมควร แต่การสอนในชั้นเรียนส่วนใหญ่ ผู้สอนมักมีแนวโน้มที่จะเร่งรัดคำตอบหรือข้อโต้ตอบของผู้เรียนเสมอ

3) ในบางครั้งผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าปัญหาหรือประเด็นที่ผู้สอนหยิบยกขึ้นมาเพื่อการสืบเสาะหาความรู้ นั้น แท้จริงแล้วผู้สอนมีคำตอบอยู่ในใจไว้ก่อน ซึ่งดูเหมือนว่าผู้เรียนถูกตะล่อมให้เข้าไปตามสิ่งที่ผู้สอนคิดไว้แล้ว

5. การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ เป็นวิธีสอนที่มีผู้นิยมใช้ในการสอนวิชาสังคมศึกษา สำหรับสาระหน้าที่พลเมืองนั้น การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ ครูสังคมศึกษาสามารถนำ

วิธีการดังกล่าวมาใช้สอนได้ โดยผู้สอนสามารถให้ผู้เรียนลองสวมบทบาทและแสดงบทบาทสมมุติเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม แสดงบทบาทของพลเมืองที่พบหรือเผชิญกับปัญหาในสังคม แล้วให้ผู้เรียนลองสวมบทบาทของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในเหตุการณ์นั้นๆ และแก้ปัญหาหรือหาข้อยุติในเหตุการณ์นั้น การให้ผู้เรียนแสดงบทบาทสมมุติจะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจความรู้สึกของบุคคลที่ตนสวมบทบาท ตลอดจนเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม และยังเป็นประโยชน์แก่นักเรียนในการฝึกวิเคราะห์วิจารณ์หาข้อยุติปัญหาดังกล่าว นอกจากนี้ ยังช่วยให้บรรยากาศของการเรียนสาระหน้าที่พลเมืองสนุกสนาน น่าสนใจ เป็นการช่วยแก้ปัญหาการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ที่ผู้สอนมักสอนแต่เนื้อหาและรายละเอียดของวิชา ที่นักเรียนต้องจดจำอย่างเดียว

5.1 คุณค่าของการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติจะแยกผู้เรียนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้แสดงบทบาทและกลุ่มผู้ชม สำหรับคุณค่าของวิธีการสอนแบบนี้ จะให้ประโยชน์กับกลุ่มผู้เรียนทั้ง 2 กลุ่ม กล่าวคือ

5.1.1 กลุ่มผู้แสดง กลุ่มผู้แสดงคือ กลุ่มที่มีโอกาสออกไปแสดงบทบาทหรือสมมุติว่าอยู่ในเหตุการณ์นั้น แล้วแสดงความรู้สึกและ พฤติกรรมของตนออกมา ประโยชน์ที่กลุ่มผู้เรียนจะได้รับจากการสอนแบบการแสดงบทบาทสมมุติก็คือ

- 1) เป็นการให้ประสบการณ์จริงแก่ผู้เรียน ทำให้เขาเข้าใจชีวิตจริงมากขึ้น เพราะเป็นการนำเอาเหตุการณ์จริงๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมาจำลองให้พวกเขาได้เข้าไปเกี่ยวข้อง
- 2) ทำให้ผู้เรียนได้รับบทบาทใหม่ๆ และได้ทดสอบบทบาทนั้นๆ
- 3) ทำให้ผู้เรียนเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ ในเหตุการณ์นั้น โดยตรง ซึ่งดีกว่าวิธีสนทนาหรือแสดงความคิดเห็นธรรมดาต่อเหตุการณ์นั้นๆ
- 4) ช่วยให้ผู้แสดงรู้ถึงวิธีการติดต่อกับผู้อื่นว่าจะต้องแสดงบทบาทอย่างไร
- 5) ทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่กว้างขวาง มองโลกในแง่บวกที่กว้างกว่าเดิม

5.1.2 กลุ่มผู้ชม กลุ่มผู้ชมซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่จะได้รับประโยชน์จากการชมการแสดงบทบาทสมมุติของเพื่อนๆ ดังนี้

- 1) ช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการติดต่อ การแสดงบทบาทระหว่างสมาชิกในสังคม
- 2) เข้าใจความรู้สึกนึกคิด ค่านิยมและทัศนคติของผู้อื่น
- 3) มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีวิเคราะห์ปัญหาหรือเหตุการณ์ต่างๆ เข้าใจวิธีการแก้ปัญหา การหาทางออก เมื่อต้องเผชิญกับเหตุการณ์นั้นๆ

นอกจากนั้น การแสดงบทบาทสมมุติยังช่วยให้ผู้เรียนทั้งสองกลุ่มเข้าใจปัญหาสังคม วิธีการอยู่ในสังคมและการแก้ปัญหาโดยเน้นเรื่องการแสดงบทบาท รวมทั้งเข้าใจความสัมพันธ์ของ

สมาชิกในสังคมได้อย่างดี วิธีการสอนนี้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจความสำคัญของการที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน ต้องแสดงบทบาทที่เหมาะสม และเข้าใจถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่ามีสาเหตุมาจากอะไร และถ้าตนอยู่ในเหตุการณ์นั้น ตนเองจะเป็นเช่นใด วิธีสอนดังกล่าว จึงเหมาะกับการนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง

5.2 เป้าหมายของการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ การแสดงบทบาทสมมุติเป็นการนำเอาตัวอย่างพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในสังคมหรือในอดีตมาให้ผู้เรียนได้ศึกษา ซึ่งผลที่จะได้รับจากการศึกษาโดยวิธีการดังกล่าว มีดังนี้

- 1) ผู้เรียนได้มีโอกาสสำรวจความรู้สึกรู้สึกของบุคคลอื่นๆ และเมื่อสำรวจแล้วก็จะสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลเหล่านั้นในเชิงเจตคติ
- 2) ผู้เรียนมีโอกาสในการศึกษาความสัมพันธ์และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่ม
- 3) ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกฝนวิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่ม ในบุคคล หรือระหว่างบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) ผู้เรียนได้มีโอกาสพัฒนาค่านิยมในเรื่องความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่น
- 5) ผู้เรียนสามารถสำรวจเจตคติของตนเอง รวมทั้งแก้ไขข้อบกพร่องโดยการเรียนรู้จากเจตคติของผู้อื่นที่มีต่อตนเอง

5.3 องค์ประกอบของวิธีสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ การแสดงบทบาทสมมุตินั้นเป็นวิธีการสอนที่ครูใช้สอนกันมากในปัจจุบัน เพราะขั้นตอนการสอนไม่ยากหรือซับซ้อนมากเท่าใดนัก โดยทั่วไปการแสดงบทบาทสมมุติเพื่อนำมาปฏิบัติในห้องเรียนแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) การแสดงบทบาทสมมุติที่มีการเตรียมมาล่วงหน้า
- 2) การแสดงบทบาทที่ไม่มีการเตรียมมา

สำหรับองค์ประกอบของวิธีสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ มีดังนี้

1) **ผู้แสดงและผู้สังเกตการณ์** การแสดงบทบาทสมมุติ เมื่อนำมาปฏิบัติในห้องเรียนแล้วจะแยกกลุ่มผู้เรียนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้แสดงเป็นกลุ่มที่ได้รับมอบหมายให้แสดงบทบาทจากผู้สอน และร่วมกันวางแผนการแสดง กับกลุ่มผู้ชมซึ่งจะเป็นกลุ่มสังเกตการณ์ โดยจะนำผลจากการสังเกตไปอภิปรายภายหลัง

2) **เหตุการณ์ ประเด็น หรือปัญหา** ซึ่งอาจจะหยิบยกจากในแบบเรียน หรือผู้สอนสร้างขึ้นใหม่ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ว่าจะให้ผู้เรียนรู้อะไรจากเหตุการณ์นั้น โดยทั่วไป ผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดเหตุการณ์เอง และนำเหตุการณ์นั้นๆ มาเสนอแก่ผู้เรียนเพื่อการแสดงต่อไป

3) ฉากและสื่อการสอน ฉากประกอบการแสดงควรมีเพียงที่จำเป็นเท่านั้น หรืออาจไม่ใช้เลยก็ได้ ส่วนสื่อการสอนก็เช่นกัน จำเป็นไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะความสำคัญของการเรียนการสอนด้วยการแสดงบทบาทสมมุติขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้แสดงมากกว่าสิ่งใด

5.4 ขั้นตอนของวิธีสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดปัญหาหรือประเด็นที่จะนำมาสู่การแสดง การกำหนดเหตุการณ์หรือปัญหาควรเลือกปัญหาที่ไม่ซับซ้อนมากนัก และควรเกี่ยวข้องกับเฉพาะประเด็นหรือวัตถุประสงค์เดียวกันเท่านั้น การกำหนดเหตุการณ์ที่ซับซ้อนและการมีวัตถุประสงค์หลายๆ ข้อจะไม่เกิดประโยชน์อะไร

การกำหนดปัญหาหรือประเด็นนั้น ผู้สอนเป็นผู้กำหนดส่วนใหญ่ ผู้สอนจึงควรเข้าใจเหตุการณ์ที่จะนำมาแสดงอย่างชัดเจนพอสมควร ส่วนข้อสรุปนั้นอาจไม่จำเป็น เพราะข้อสรุปหรือตอนจบของเรื่องเป็นเรื่องของผู้แสดงว่าจะแสดงออกอย่างไร

เมื่อได้ปัญหาแล้ว ครูก็จะนำปัญหานั้นมาเสนอให้แก่ผู้เรียน อาจใช้วิธีเล่าเหตุการณ์หรือปัญหานั้นๆ ด้วยตนเอง หรืออาจฉายภาพยนตร์ หรือการแสดงรูปภาพประกอบการเล่าเรื่องราวในหน้าที่ของผู้สอนในขั้นนี้จะต้องทำให้ประเด็นที่เสนอมานั้นกระฉับกระเฉง เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและต้องเป็นความเข้าใจที่ร่วมกันทั้งกลุ่มด้วย

เมื่อเข้าใจเหตุการณ์และปัญหาที่จะศึกษาตรงกันแล้ว ผู้สอนและผู้เรียนจะช่วยกันตีความในเรื่องรานั้น คือ เพิ่มรายละเอียดของเหตุการณ์ รวมทั้งสำรวจว่าจะอะไรคือปัญหาของเรื่อง จากนั้นจะช่วยกันทำนายว่าเหตุการณ์นั้นๆ น่าจะสิ้นสุดลงอย่างไร โดยผู้สอนจะถามคำถามเพื่อเป็นการท้าทายให้ผู้เรียนสนใจติดตามเหตุการณ์ว่าจะสิ้นสุดลงในรูปแบบใด เป็นการกระตุ้นผู้เรียนให้สนใจต่อบทบทเรียนนั่นเอง

ขั้นที่ 2 เลือกผู้แสดง เมื่อเข้าใจเหตุการณ์และบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นๆ ตลอดจนบทบาทของบุคคลในเหตุการณ์นั้นแล้ว ก็จะมาถึงขั้นตอนการเลือกผู้แสดง ผู้สอนและผู้เรียนอาจร่วมกันเลือกผู้แสดงว่าใครควรแสดงบทบาทใด อาจให้ผู้เรียนอาสาสมัครเองก็ได้ หรือบางครั้งอาจมีเงื่อนไขในการเลือกผู้แสดงเพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ต้องแล้วแต่ผู้สอนจะวินิจฉัยเองว่าจะใครควรหรือไม่ควร

ขั้นที่ 3 จัดฉากและกำหนดขอบเขตของบทบาท การแสดงบทบาทสมมุติต้องการฉากเพียงเล็กน้อย ส่วนบทนั้นจะไม่มีเตรียมบทสนทนาอย่างเป็นทางการ บทบาทนั้นถือเป็นความอิสระของผู้แสดงที่จะแสดงอะไรก็ได้ตามที่เขาคิดว่าบุคคลในเหตุการณ์นั้นๆ ควรแสดงอย่างไร

ขั้นที่ 4 เตรียมผู้สังเกตการณ์ ดังได้กล่าวแล้วว่า การแสดงบทบาทสมมุตินั้น ผู้เรียนจะถูกแบ่งเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายที่เป็นผู้แสดงและฝ่ายที่เป็นผู้ชม การเตรียมผู้สังเกตการณ์ของผู้ชมนั้น

ผู้สอนจะต้องมอบหมายกิจกรรมระหว่างการประชุมบทบาทสมมุติแก่ผู้สังเกตการณ์ด้วย เพื่อให้ชมบทบาทสมมุติมีเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มิได้เพียงแต่ชมเฉยๆ

ขั้นที่ 5 แสดง เมื่อเตรียมการพร้อมแล้ว ผู้แสดงทุกคนแสดงตามบทบาทที่ได้รับมอบหมาย โดยการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกของตนออกมาอย่างเต็มที่ เหมือนเช่นตนเองอยู่ในเหตุการณ์นั้นจริงๆ การแสดงอารมณ์ ทักษะ การตัดสินใจ และอื่น ๆ อย่างจริงจังของผู้แสดง จะทำให้การเรียนรู้ได้ผลดี เพราะทั้งผู้แสดงและผู้ชมจะเข้าใจเหตุการณ์และการแสดงออกของบุคคลในเหตุการณ์มากขึ้น

ขั้นที่ 6 อภิปรายและการประเมินผล ถ้าปัญหาหรือเหตุการณ์ที่หยิบยกขึ้นมาแสดงเป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจ ตลอดจนผู้แสดงและผู้ชมก็เป็นกลุ่มผู้เรียนที่มีความสามารถและมีอารมณ์ร่วมในเหตุการณ์แล้วนั้น การอภิปรายจะได้ผลมาก โดยการอภิปรายส่วนใหญ่จะแบ่งเป็นกลุ่มย่อย อาจแบ่งกลุ่มโดยให้ผู้แสดงทั้งหมดอยู่กลุ่มเดียวกันและผู้สังเกตการณ์อาจมีอีก 1 – 3 กลุ่ม หรืออาจแบ่งโดยให้ทุกกลุ่มมีทั้งผู้แสดง และผู้สังเกตการณ์แต่จะมีทั้งหมดกี่กลุ่มแล้วแต่ความเหมาะสม แล้วอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น และแสดงความคิดเห็นต่อบทบาทที่ผู้แสดงแสดงจบไปแล้ว อาจมีทั้งเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลของผู้อภิปราย ผู้แสดงก็มีโอกาสที่จะแสดงเหตุผล ทักษะของตนก็ได้ว่า ทำไมจึงแสดงบทบาทหรือความรู้สึกเช่นนั้น การอภิปรายจะช่วยให้เกิดความคิดกว้างไกลขึ้น

ขั้นที่ 7 แสดงเพิ่มเติม ควรจะมีการแสดงเพิ่มเติมเพื่อให้เหตุการณ์นั้นมีทางออกนอกเหนือจากที่แสดงไปแล้ว เช่น บางครั้งเมื่ออภิปรายจบลง กลุ่มอภิปรายเห็นทางออกของเหตุการณ์นั้น หรือมีวิธีการแก้ปัญหาในแนวใหม่ อาจแสดงเพิ่มเติม เพื่อดูผลว่าจะเกิดอะไรขึ้นถ้าเป็นทางออกใหม่

ขั้นที่ 8 อภิปรายและประเมินผลอีกครั้ง เมื่อการแสดงเพิ่มเติมจบลง กลุ่มจะอภิปรายและประเมินผลอีกครั้งเกี่ยวกับการแสดงนั้น อาจมีการเปรียบเทียบผลที่ได้จากการแสดงครั้งแรกและครั้งหลังว่าต่างกันอย่างไร พร้อมกันนั้นก็หาข้อสรุป ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวย่อมเป็นข้อสรุปที่ทุกฝ่ายยอมรับ

ขั้นที่ 9 แลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุปเป็นหลักการ ในขั้นนี้จะเป็นการสรุปเรื่องราวที่ได้ศึกษาไป โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์อาจให้ผู้แทนแต่ละกลุ่มออกมาสรุปการอภิปรายของกลุ่มตนว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้จะทำให้ผู้เรียนกลุ่มอื่นๆ มีความคิดกว้างขึ้น จากนั้นจะนำความคิดและข้อสรุปจากการศึกษาไปสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่เป็นจริงอยู่ในสังคมอาจได้เป็นหลักการออกมา ซึ่งเป็นหลักการที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลในสังคมนั้นเอง

5.5 การนำวิธีสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1) วัตถุประสงค์ การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติจะมีประสิทธิภาพและได้ผลดีต่อผู้เรียน ถ้าผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนได้พัฒนาในด้านเจตคติ เช่น ความเห็นใจและเข้าใจผู้อื่น เป็นต้น บทเรียนที่เหมาะสมกับการสอนดังกล่าวจะเป็นบทเรียนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมทั้งอดีตและปัจจุบัน

2) การเลือกเหตุการณ์หรือปัญหา ความสำเร็จของวิธีการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติขึ้นอยู่กับ การเลือกเหตุการณ์หรือปัญหาที่จะนำมาศึกษา การเลือกเหตุการณ์หรือปัญหานั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เป็นต้นว่า อายุของผู้เรียน วุฒิภาวะของผู้เรียน ประสบการณ์ของผู้เรียน วัฒนธรรมและความเคยชิน สภาพแวดล้อมของผู้เรียน เป็นต้น

สำหรับเหตุการณ์ที่นำมาศึกษา ควรเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นสังคม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พฤติกรรมของบุคคลในสังคม นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์หรือปัญหาที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อจัดการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ กล่าวคือ

ก. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล การแสดงบทบาทสมมุติจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลนั้น เข้าใจถึงผลประโยชน์ที่บุคคลพิทักษ์และวางแผนจนเกิดความขัดแย้งขึ้น และยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคของการจัดการความขัดแย้งนั้นๆ ด้วย

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์นานาที่ปรากฏในประเทศ

ค. ปัญหาทางสังคมและเหตุการณ์ปัจจุบัน เหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในอดีตหรือในปัจจุบันก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญๆ ถ้าผู้เรียนได้รับการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติแล้ว ผู้เรียนจะเข้าใจว่าผู้วางนโยบาย นักการเมือง ข้าราชการ ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องคิดอย่างไร ตัดสินใจอย่างไรต่อเหตุการณ์นั้น

นอกจากเหตุการณ์หรือปัญหาที่ยกมากล่าวข้างแล้วนั้น ยังมีเหตุการณ์หรือปัญหาอีกมากที่น่าสนใจ แต่ทั้งนี้ผู้สอนต้องประเมินว่าเหตุการณ์นั้นๆ จะส่งเสริมหรือพัฒนาเจตคติของผู้เรียนได้มากน้อยเพียงใด

3) บทบาทของผู้สอน ความสำเร็จของการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติประการหนึ่งขึ้นอยู่กับผู้สอน ในฐานะที่ผู้สอนเป็นผู้จัดการการวางแผนการเรียนการสอน บทบาทและหน้าที่ของผู้สอนในการทำการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติมีประสิทธิภาพ คือ

ก. กำหนดเหตุการณ์หรือปัญหา ซึ่งโดยทั่วไปเป็นหน้าที่ของผู้สอน เมื่อกำหนดปัญหาแล้วจะนำไปเสนอแก่ผู้เรียน รวมทั้งเลือกผู้แสดงด้วย สำหรับกรณีนี้จะเป็นการแสดงบทบาทสมมุติที่ต้องเตรียมตัวมาก่อน

- ข. เป็นผู้สรุปบทเรียน ภายหลังจากการอภิปรายสิ้นสุดลงแล้ว
- ค. เป็นผู้คอยช่วยเหลือในระหว่างที่ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอน
- ง. ผู้สอนจะต้องยอมรับพฤติกรรมหรือบทบาทที่ผู้เรียนแสดงออกไม่มีการประเมินกิริยาหรือบทบาทต่างๆ ซึ่งถือเป็นเสรีภาพของผู้แสดง
- จ. ช่วยผู้เรียนหาข้อสรุปและเลือกทางออก
- ฉ. ช่วยส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ผู้เรียนในการหาทางออกหรือการแสดงบทบาทสมมุติ
- ช. ช่วยชี้ประเด็นที่สำคัญๆ ในการเรียน
- ซ. เสนอแนวทางการนำความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องที่เรียนไปแล้วกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม

6. การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ครูผู้สอนสามารถนำไปใช้จัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองได้อย่างเหมาะสม การให้ผู้เรียนได้เข้าไปในสถานการณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ครูจัดเป็นสถานการณ์จำลองขึ้นมา จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะของการแก้ปัญหา การตัดสินใจ เพื่อแก้ไขสถานการณ์นั้น การจัดสถานการณ์จำลองทำให้ผู้เรียนคิดทบทวนว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างไร เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด

การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง จึงเป็นวิธีการสอนแบบหนึ่ง ที่ครูสังคมศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับผู้เรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากผู้สอนจะจัดสถานการณ์จำลองเพื่อใช้ในการเรียนการสอนแล้ว บางครั้งผู้สอนอาจจัดสถานการณ์จำลองแบบเกมก็ได้ด้วย หรือที่เรียกว่า เกมจำลองสถานการณ์

6.1 คุณค่าของการสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ มีคุณค่าต่อตัวผู้เรียนหลายประการ ดังนี้

- 1) ได้รับความรู้ ขณะที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนสถานการณ์จำลองนั้น ผู้เรียนจะเรียนรู้เนื้อหาสาระจากบทเรียนนั้นๆ ไปด้วย ทำให้เกิดมโนคติในเนื้อหาวิชานั้น
- 2) ได้พัฒนากระบวนการทางความคิด โดยเฉพาะการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ สถานการณ์จำลองมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เรียนรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ รวมทั้ง

การฝึกทักษะของการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล กิจกรรมข้อนี้ผู้สอนจะช่วยพัฒนาผู้เรียนด้วยการชี้แนะและคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนอย่างเต็มที่

3) เข้าใจโครงสร้างและระบบของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพราะสถานการณ์จำลองหรือที่จัดเป็นเกมจำลองสถานการณ์บางบท ได้จำลองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมาไว้ในห้องเรียน สถานการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและระบบสังคมไว้ด้วย นอกเหนือจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งนี้เองที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ไปด้วยในตัว

4) ฝึกฝนการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น การร่วมมือกับกลุ่ม การยอมรับมติของกลุ่ม การแข่งขัน การติดต่อ การสื่อความคิด การประสานงานกับผู้อื่น รวมทั้งเข้าใจกฎเกณฑ์ เงื่อนไขของสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

5) ได้ฝึกฝนการเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ การฝึกฝนเช่นนี้จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนใจเย็น มีเหตุผล และมีสติเมื่อเผชิญกับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่างๆ

6) ได้พัฒนาทัศนคติและค่านิยมของตนเองจากการเรียนการสอน โดยใช้สถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองมากขึ้นเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่จำลองมา

7) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม กิจกรรมส่วนใหญ่ในการเรียนการสอน โดยใช้สถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์นั้น ผู้เรียนจะเป็นผู้ดำเนินการเอง ผู้สอนจะเป็นผู้แนะนำช่วยเหลือ การสอนด้วยวิธีการดังกล่าวเหมาะสมกับผู้เรียนมาก เพราะเป็นการจัดสภาพการเรียนการสอนให้กับผู้เรียนโดยการเสนอประสบการณ์ตรง คือ สภาพการเรียนการสอนที่มีสภาพคล้ายความเป็นจริงมากที่สุด ทำให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้น กระฉับกระเฉง และมีความสนใจในการเรียนอย่างมาก

6.2 ขั้นตอนของการสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง สถานการณ์จำลอง โดยเฉพาะชนิดที่เป็นเกมจำลองสถานการณ์ที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนแยกได้เป็น 2 ชนิด คือ ชนิดที่ผลิตเพื่อจำหน่าย และชนิดที่ผลิตโดยผู้สอนเอง

ในการนำบทเรียนสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ไปใช้ในการสอนในห้องเรียนประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1) **ขั้นการแนะนำ** ผู้สอนเสนอหัวข้อที่จะเรียนแก่ผู้เรียน จากนั้นจะให้แนวคิดหรือมโนคติหลักๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีอยู่ในบทเรียน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปูพื้นความรู้ในเรื่องที่จะเรียนแก่ผู้เรียนเสียก่อน จะทำให้เข้าใจบทเรียนได้ดีขึ้น

ในกรณีที่ผู้เรียนยังไม่เคยเรียนหรือไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการเรียนโดยสถานการณ์จำลองมาก่อน ผู้สอนจะต้องอธิบายเกี่ยวกับลักษณะ คุณค่าวิธีการ กิจกรรมและกติกา เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนได้ทราบว่าสถานการณ์จำลองนั้นมีลักษณะอย่างไร

2) **ขั้นการเข้าร่วมกิจกรรม** ในขั้นนี้ผู้เรียนจะเริ่มเข้าสู่กิจกรรมสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ ผู้สอนจะแนะนำผู้เรียนเกี่ยวกับกติกา บทบาท วิธีการเสียก่อน จากนั้นก็แบ่งกลุ่มผู้เรียนเพื่อร่วมกิจกรรมต่อไป

ผู้เรียนจะเริ่มปฏิบัติกิจกรรมตามที่ระบุไว้ในสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ โดยมีผู้สอนทำหน้าที่แนะนำ ดูแลให้การปฏิบัติกิจกรรมดำเนินไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ ในระหว่างที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมอยู่นี้ผู้สอนอาจจะสังเกต แล้วบันทึกพฤติกรรมผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อนำมาวิเคราะห์สำหรับการแก้ไขพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่พึงประสงค์ต่อไป

3) **ขั้นสรุปกิจกรรม** ขั้นนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้สรุปสิ่งที่เรียนไปแล้ว ผู้สอนอาจช่วยเหลือผู้เรียนในการสรุปได้โดยเน้นในเรื่องต่างๆ ดังนี้

ก. สรุปเหตุการณ์และความคิดเห็น

ข. วิเคราะห์กระบวนการ

ค. เปรียบเทียบบทเรียนจากสถานการณ์จำลองกับโลกแห่งความเป็นจริง

ง. เชื่อมโยงกิจกรรมที่ปฏิบัติไปแล้วกับเนื้อหาวิชาที่กำลังเรียน

จ. การประเมินผลบทเรียนที่ได้เรียนไปแล้ว พร้อมทั้งเสนอแนะการปรับปรุงบทเรียน

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของการนำสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ไปใช้ในห้องเรียนนั้นไม่ยุ่งยากจนเกินไป แต่มีข้อควรคำนึงหลายประการเพื่อช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปด้วยดี เป็นต้นว่า

ก. ผู้สอนจะต้องไม่ประเมินผลการตัดสินใจและการทำกิจกรรมของผู้เรียน เพราะจะทำให้ผู้เรียนเกิดความไม่มั่นใจ บทเรียนจะดำเนินไปอย่างไรราบรื่น

ข. ต้องแน่ใจว่าผู้เรียนเข้าใจกติกา กฎที่ปรากฏในสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์นั้น รวมทั้งเข้าใจในกติกาและกฎอื่นๆ ได้ถูกต้อง

ค. กระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนร่วมในกิจกรรมอย่างทั่วถึง

ในการเรียนการสอนโดยการใช้สถานการณ์จำลองนั้น จะมีประสิทธิภาพเพียงใดยังขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้สอนด้วย กล่าวคือ ผู้สอนต้องเข้าใจบทบาทของตนเองอย่างแน่ชัดจึงจะทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างราบรื่น

กล่าวโดยสรุป การนำสถานการณ์จำลองมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่ง (สิริวรรณ ศรีพหล 2550 : 5-64 ถึง 5-68)

7. การสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง การใช้กรณีตัวอย่าง เป็นวิธีการที่มุ่งช่วยให้ผู้เรียนฝึกฝนการเผชิญและแก้ปัญหาโดยไม่ต้องรอให้เกิดปัญหาจริง เป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์และเรียนรู้ความคิดของผู้อื่น ช่วยให้ผู้เรียนมีมุมมองที่กว้างขึ้น

องค์ประกอบสำคัญของวิธีสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง ประกอบด้วย

1) ผู้สอนและผู้เรียน

2) กรณีตัวอย่างหรือกรณีศึกษา (case study) เป็นสภาพการณ์ ปัญหา หรือกรณีเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง หรืออาจดัดแปลง เพื่อเป็นตัวอย่างให้ผู้เรียนศึกษา

3) ประเด็นคำถามจากกรณีตัวอย่าง เพื่อให้ผู้เรียนอภิปราย แสดงความคิดเห็น

4) การอภิปราย เกี่ยวกับกรณีตัวอย่างจากประเด็นคำถาม

การจัดการเรียนการสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง มีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1) ขั้นการเสนอกรณีตัวอย่างหรือกรณีศึกษา โดยผู้สอนอาจนำกรณีตัวอย่างจากเรื่องจริง สภาพการณ์จริง ที่ได้จากสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือผู้สอนอาจดัดแปลง หรือแต่งขึ้นใหม่ก็ได้ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทเรียน ในขั้นนี้ผู้สอนนำเสนอกรณีตัวอย่างโดยการเล่า หรือให้ผู้เรียนแสดงบทบาทสมมติ หรือนำเสนอเป็นเอกสาร เช่น บทความ ภาพชุด การ์ตูน เป็นต้น

2) ขั้นการกำหนดประเด็นคำถามหรือปัญหา ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันกำหนดขึ้นจากกรณีตัวอย่างที่ได้ศึกษาไปแล้ว เพื่อให้ผู้เรียนอภิปราย แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้อย่างอิสระ เพื่อนำไปสู่คำตอบและข้อสรุป

3) ขั้นการอภิปรายเกี่ยวกับกรณีตัวอย่างจากประเด็นคำถามที่ได้กำหนดในขั้นที่ 2 โดยผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้อย่างอิสระ เพื่อนำไปสู่คำตอบหรือการแก้ปัญห การอภิปรายอาจจะแบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อย และให้อภิปรายร่วมกัน อาจใช้รูปแบบการอภิปรายแบบการระดมความคิด หรือแบบซุบซิบปรึกษา หรือจะใช้วิธีการอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ทั้งชั้น ทั้งนี้แล้วแต่พิจารณาของครูผู้สอน

4) ขั้นการประเมินผลการแก้ปัญหาจากกรณีตัวอย่าง ในกรณีที่เป็นกรอภิปรายกลุ่มย่อย ให้ตัวแทนกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเสนอวิธีการแก้ปัญหาหรือคำตอบจากกรณีตัวอย่าง หลังจากนั้นผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลการแก้ปัญหาว่าแนวทางของกลุ่มใดที่มีประสิทธิภาพ หรือร่วมกันสรุปหาแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสม

5) **ขั้นสรุปผลการเรียนรู้** ผู้สอนสรุปผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้รับจากบทเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระ เกติมนิยมติและหลักการ ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้อย่างแท้จริง ครูผู้สอนสามารถใช้กรณีตัวอย่างมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน การใช้กรณีตัวอย่างช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการเผชิญกับปัญหาและฝึกทักษะการแก้ปัญหา ที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองได้ทั้งในปัจจุบันหรือในอนาคต การที่ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์ ตลอดจนการแก้ปัญหาได้นั้น นับเป็นการเตรียมตัวผู้เรียนซึ่งจะต้องดำเนินชีวิตในสังคมใหญ่ในภายภาคหน้า ทักษะที่ได้รับการฝึกฝนจากการจัดการเรียนการสอน โดยการใช้กรณีตัวอย่าง จะเป็นทักษะสำคัญของการเป็นพลเมืองในสังคมที่ดีต่อไป

8. การสอนโดยใช้เทคนิคพยากรณ์ การพยากรณ์เป็นวิธีพิจารณาความเป็นไปได้ในอนาคตอย่างเป็นระบบ เป็นระบบของการประมาณ คาดการณ์การเปลี่ยนแปลง หรือทางเลือกต่างๆ โดยให้เหตุผลทางตรรกวิทยา กล่าวถึง สิ่งที่พยากรณ์ ต้องอาศัยเหตุผลเชิงตรรกวิทยา สมมุติฐานข้อมูล และความสัมพันธ์ต่างๆซึ่งแตกต่างไปจากเหตุผลทั่วไป จะเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ว่า “อะไรสามารถเกิดขึ้นได้” หรือ “อะไรที่เป็นไปได้” ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อมูล หรือตัวประกอบต่างๆ ที่นำมาใช้ เพื่อการพยากรณ์ เป้าหมายสูงสุดของการพยากรณ์ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวางแผน ตัดสินใจ เพื่อให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในอนาคต โดยเชื่อว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงก็เพื่อนำไปสู่สังคมอนาคตที่ดีขึ้น (สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา 2543: 146)

กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคพยากรณ์ (Forecasting Technique) เป็นกิจกรรมแบบหนึ่งที่น่าให้นักเรียนฝึกการคิดอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง ใ้รู้จักศึกษาแนวโน้มของเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ที่คิดว่าเกิดขึ้นในอนาคต โดยอาศัยข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคต กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคพยากรณ์ จะช่วยให้นักเรียนมองเห็นผลกระทบซึ่งเกิดจากการกระทำของบุคคลในปัจจุบันมีต่ออนาคต ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจกระทำหรือหลีกเลี่ยงการกระทำ และเทคนิคการพยากรณ์ยังเป็นวิธีสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น ฝึกการวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ ตลอดจนรู้จักเสนอแนะวิธีป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม เป็นการพัฒนาระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนอีกด้วย

สำหรับปัญหาหรือเหตุการณ์ที่จะนำมาศึกษาได้แก่ ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นหรือชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาระบบนิเวศ ปัญหาสังคม ปัญหาทางวัฒนธรรม ปัญหาการเมืองการปกครอง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการใช้เทคโนโลยี เป็นต้น

การใช้เทคนิคพยากรณ์เพื่อนำมาเป็นกิจกรรมในการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยเฉพาะบทบาทของการเป็นพลเมืองดี จึงมีความเหมาะสม เพราะปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม มีผลกระทบต่อ การเนิ่นชีวิตของพลเมืองทั้งสิ้น ในฐานะที่นักเรียนเป็นพลเมืองของสังคมจึงต้องช่วยกันหาทางขจัด ปัญหาเหล่านั้น การใช้เทคนิคพยากรณ์เป็นการฝึกให้ผู้เรียนสามารถค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากแหล่ง ต่างๆ ทั้งข้อมูลในอดีตและปัจจุบัน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ได้อย่างเป็นมีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ ซึ่งเป็นการฝึกฝนผู้เรียนให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมใน ฐานะเป็นพลเมืองดีของท้องถิ่น ชุมชน ประเทศ หรือระดับโลก นอกจากนี้ เทคนิคพยากรณ์ ยังช่วยให้ นักเรียนกล้าแสดงออกในด้านการคิด กล้าวิจารณ์อย่างมีเหตุผล กล้าจินตนาการสิ่งที่จะเกิดขึ้นใน อนาคต และยังส่งเสริมให้มีความเชื่อมั่นในตนเองอีกด้วย

การใช้เทคนิคพยากรณ์มาจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองนั้น ครูผู้สอนสามารถ เลือกใช้รูปแบบต่างๆ ของเทคนิคพยากรณ์ เช่น เทคนิคกิ่งไม้สัมพันธ์ เทคนิควงล้ออนาคต เทคนิค ตารางผลกระทบ ฯลฯ การเลือกใช้เทคนิคแบบใดแบบหนึ่ง ต้องพิจารณาจากเนื้อหาของบทเรียน วัตถุประสงค์ และพื้นฐานความรู้และความสามารถของนักเรียน สำหรับรูปแบบเทคนิค พยากรณ์ที่นิยมนำมาใช้ ได้แก่ เทคนิควงล้ออนาคต (Future Wheels)

เทคนิควงล้ออนาคต เป็นการนำเอาเหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นหรือต้องการศึกษามา กำหนดไว้ในศูนย์กลาง แล้วให้นักเรียนคาดคะเนหรือคาดการณ์ว่าเหตุการณ์หรือปัญหาที่จะเกิดขึ้น อย่างต่อเนื่อง เชื่อมโยงจากปัญหาหลัก โดยให้นักเรียนเขียนเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องจากเหตุการณ์หลักไว้ ในวงล้อหรือวงกลม (Wheels) และเขียนเชื่อมโยงต่อไปเรื่อยๆ โดยใช้ลูกศรเป็นการเชื่อมโยง

จากการเชื่อมโยงเหตุการณ์หรือปัญหาย่อยๆ ออกจากปัญหาหลัก จะทำให้เห็นสิ่งที่จะ เกิดขึ้นหรือเป็นแนวโน้มในอนาคต นักเรียนจะได้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน จะกลายเป็น ปัญหาหรือเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างไร เมื่อนักเรียนได้เรียนรู้จากการร่วมกันเขียนวง ล้ออนาคตนี้แล้ว นักเรียนจะช่วยกันวางแผนในการแก้ปัญหาต่อไป

ผู้สอนต้องให้ผู้เรียนมีแนวคิดว่าการพยากรณ์เป็นการคาดคะเนว่าโอกาสที่จะเกิดขึ้นมี หรือไม่มี ซึ่งอาจเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาในการพยากรณ์ด้วย ถ้าเป็นช่วงสั้นๆ โอกาสที่จะเป็นไปได้ก็จะมีสูง แต่ถ้าเป็นช่วงเวลานาน โอกาสที่จะเกิดขึ้นอาจน้อยลง เป็นต้น

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้เทคนิคพยากรณ์นั้น มีขั้นตอนดังนี้

1) **กิจกรรมนำสู่การเรียนรู้** ผู้สอนกระตุ้นหรือเร้าความสนใจของผู้เรียน ทั้งนี้ผู้สอนอาจใช้ กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เช่น การสนทนาเกี่ยวกับเหตุการณ์ประจำวันที่เกิดขึ้น การฉายวีดิทัศน์ ฟังเทป เสียง ข่าวจากหนังสือพิมพ์ กรณีตัวอย่าง สนทนาซักถาม สถานการณ์จำลอง ฯลฯ

2) **กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาการเรียนรู้** เป็นขั้นการจัดกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระของบทเรียน กิจกรรมขั้นนี้จะเริ่มจากการแบ่งกลุ่มนักเรียน อาจเป็นกลุ่มละ 5 – 6 คน แล้วให้สมาชิกในกลุ่มเลือกประธาน เลขานุการ และกรรมการกลุ่มเพื่อการทำงานร่วมกัน ในสมาชิกในกลุ่ม จะปฏิบัติกิจกรรมโดยการศึกษาเอกสารใบความรู้หรือเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน รวมทั้งศึกษาใบงาน คือปัญหาหรือเหตุการณ์ที่ผู้สอนกำหนด หรือให้ผู้เรียนค้นหาปัญหาเอง หลังจากนั้น สมาชิกในกลุ่มจึงร่วมกันปฏิบัติงาน โดยการระดมพลังสมองศึกษาปัญหาในด้านต่างๆ ที่สนใจ หรือตามที่กำหนดไว้ในใบงาน โดยเลือกใช้เทคนิคการพยากรณ์แบบต่างๆ แล้วเขียนปัญหาย่อยๆ เชื่อมโยงให้เห็นอย่างเด่นชัด

3) **กิจกรรมรวบยอด** หรือกิจกรรมขั้นสรุป สมาชิกในกลุ่มร่วมกันสรุปถึงปัญหาทั้งหมด เพื่อวิเคราะห์ถึงแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และนำเสนอหน้าชั้นเรียน จากนั้นร่วมกันอภิปรายเพื่อหาแนวทางในการป้องกันแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สำหรับการประเมินผลนั้น ผู้สอนควรประเมินจากผลงานที่นำเสนอ เช่น การเขียนภาพอนาคต การเขียนวงล้ออนาคต การเขียนกราฟ การอภิปรายกลุ่ม การระดมพลังสมอง การตอบคำถาม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอนดังกล่าวข้างต้นซึ่งได้แก่ กิจกรรมการเรียนการสอนโดยการสาธิต การอภิปราย การแก้ปัญหา การสืบสวนสอบสวน การแสดงบทบาทสมมุติ การใช้สถานการณ์จำลอง การใช้กรณีตัวอย่าง รวมทั้งการใช้เทคนิคพยากรณ์นั้น ล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี การพัฒนาทักษะความสามารถ โดยเฉพาะทักษะการคิด การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดี นอกจากนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนเหล่านี้ยังเน้นการพัฒนาเจตคติและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีอันเป็นคุณลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของการเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพอีกด้วย

3.2 การสอนสาระหน้าที่พลเมืองโดยใช้แนวพุทธธรรม พระพุทธศาสนามีหลักการสอนและวิธีสอนของพระพุทธเจ้าที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาการทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี วิธีสอนตามแนวพุทธวิธีมีอยู่หลายวิธี ได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยาย แบบไตรสิกขา แบบธรรมสภาัจฉาแบบอริยสังคีติ แบบปฐจาวิเสชา แบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์ แบบเบญจขันธ์ แบบตามหลักพหุสูต แบบอุปมาอุปไมย และแบบกระบวนการเผชิญสถานการณ์ นอกจากนี้กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียนได้มีกระบวนการคิดที่ถูกต้องในการเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพ

1. **พุทธวิธีทางการสอน** นอกจากแนวทางการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวข้างต้นแล้ว การจัดการเรียน โดยนำพุทธวิธีทางการสอนแบบต่างๆ และการคิดแบบโยนิโสมนสิการของพระพุทธองค์ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่ง สำหรับการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองได้เช่นกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต 2544 : 1) กล่าวว่า พระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ ประชาชนได้ขนานถวายและพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอ คือ พระบรมศาสดาหรือพระบรมครู ซึ่ง แปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือผู้เป็นยอดของครู ในภาษาบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า สดุดา เทวมนุสสุธานี แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ แปลว่า เป็นสารถิฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ สื่อความหมาย อยู่ในคำว่า ประชาชนและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทิดทูนพระองค์ในฐานะเป็น นักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรง ประสบความสำเร็จในงานนี้เป็นอย่างดี โดยเนื้อหาพระธรรมคำสอน หลักการสอนและวิธีการสอน ของพระพุทธองค์ปรากฏในพระไตรปิฎก

พุทธวิธีในการสอนนั้น วชิร อินทสระ (2538 :1) อธิบายว่า หมายถึงวิธีการที่พระพุทธเจ้า ทรงสอนพุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไปทั้งเทวดาและมนุษย์ เนื่องจากทรงมีพุทธวิธีหลายประการอันเหมาะสมแก่ผู้ฟังหรือผู้สนทนาด้วย เมื่อจบการสอนหรือการ สนทนาจึงมักจะได้รับผลสมความมุ่งหมาย คือผู้ฟังได้บรรลุผลบารมีบ้าง แสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็น พุทธมามกะบ้าง สดุดแล้วแต่บารมีหรืออินทรีย์ของแต่ละคนซึ่งแก่ก่อนไม่เท่ากัน

พุทธวิธีในการสอน เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท การนำหลักการสอน และวิธีสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของประเทศ ตลอดจนการ พัฒนานักเรียนสู่ความเป็นพลโลก โดยเฉพาะการพัฒนาให้มีจิตสำนึกความเป็นพลโลกนั้น จึงมีความ เหมาะสมอย่างยิ่ง พุทธวิธีในการสอนมีอยู่หลายวิธี ได้แก่

- 1) วิธีสอนแบบบรรยาย
- 2) วิธีสอนแบบไตรสิกขา
- 3) วิธีสอนแบบธรรมสาส์น
- 4) วิธีสอนแบบอริยสังคี
- 5) วิธีสอนแบบปุจฉาวิสัชนา
- 6) วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน ตามแนวพุทธศาสตร์
- 7) วิธีสอนแบบเบญจจันทร์
- 8) วิธีสอนตามหลักพหุสูตร

9) วิธีสอนแบบอุปมาอุปไมย

10) วิธีสอนโดยใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์และการตัดสินใจแก้ปัญหา
ดังมีรายละเอียดของแต่ละวิธี ดังนี้

1) วิธีสอนแบบบรรยาย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต 2544: 46) ให้ความเห็นว่าพระพุทธเจ้าน่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจกับความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้

ในการสอนแบบบรรยายเพื่อพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียนนั้น ผู้สอนควรเริ่มจากการนำเข้าสู่บทเรียน โดยใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น ถ้าจะสอนเกี่ยวกับหลักธรรม อาจให้นักเรียนร้องเพลงเกี่ยวกับหลักธรรมนั้นๆ หรือการสนทนาเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันเพื่อจะโยงเข้าสู่หลักธรรมที่จะเรียน หรือการใช้สื่อประกอบ เช่น การฉายวิดีโอทัศน์ ที่เกี่ยวกับหลักธรรมที่จะเรียน เป็นต้น จากนั้นจึงเข้าสู่ขั้นสอน โดยผู้สอนอธิบายหลักการหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน เช่น หลักการของหลักธรรมที่จะเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักธรรมนั้นๆ เสียก่อน จากนั้นอาจยกตัวอย่างประกอบ หรือตั้งคำถามผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนวิเคราะห์ หาเหตุผลจนเกิดความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป ขั้นตอนต่อไป คือ การสรุป เป็นขั้นที่ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันสรุป สิ่งที่ได้เรียนไปแล้ว เพื่อให้เกิดมโนคติที่ถูกต้อง

ครูสังคัมศึกษาที่ต้องการพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองดีนั้น สามารถนำวิธีการบรรยายมาใช้ในการเรียนการสอนในห้องเรียนได้ โดยอธิบายเนื้อหาให้กระจ่างชัด ทั้งนี้อาจมีสื่อการสอนประกอบหรือมีการอุปมาอุปไมย เพื่อให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาที่เป็นนามธรรมซึ่งเข้าใจยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

2) วิธีสอนแบบไตรสิกขา

ท่านพุทธทาสภิกขุ (2516 : 221-230) อธิบายว่า ไตรสิกขา หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องตัดรากของความทุกข์ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงต้องอาศัยกันและกัน ในการแก้ปัญหาและเมื่อมีปัญหา ปัญญาที่คุม ศีล สมาธิ ให้อยู่ในอำนาจได้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 47 – 48) ได้ให้แนวของวิธีสอนแบบไตรสิกขาว่า เป็นการสอนที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้น ได้แก่

ขั้นศีล เป็นการควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัยทั้งทางกาย และวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย เป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

ขั้นสมาธิ ให้นักเรียนรวบรวมจิตใจ ความคิดให้แน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่ง รบกวน อื่นๆ ออกจากความคิดและจิตใจ

ขั้นปัญญา เป็นขั้นที่นักเรียนใช้สมาธิ การมีจิตแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหา จนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่อง นั้น ได้ถูกต้องตามเป็นจริง

เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาปฏิบัติในการเรียนการสอน วิธีสอนแบบแบบไตรสิกขาจึงมีอยู่ 3 ขั้นตอน คือ

1. การเตรียมก่อนสอน

- นักเรียนสวดมนต์ ไหว้พระ นั่งสมาธิ แผ่เมตตาอุทิศส่วนกุศล

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

2.1 **ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน** โดยใช้กิจกรรมที่จะเตรียมความพร้อมในการเรียนและให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน วิธีนำเข้าสู่บทเรียนมีอยู่หลากหลาย ผู้สอนควรพิจารณากิจกรรมตามความเหมาะสม

2.2 **ขั้นสอน** ได้แก่ **ขั้นศีล** **ขั้นสมาธิ** และ **ขั้นปัญญา** โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นศีล เป็นขั้นที่ให้นักเรียนควบคุมกาย วาจาให้อยู่ในระเบียบ ครูสามารถใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น การเขียน การอ่าน การพูด เป็นต้น

ขั้นสมาธิ เป็นขั้นที่ให้นักเรียนทำจิตให้ตั้งมั่น แน่วแน่ สงบ จากนั้นใช้กิจกรรมที่จะส่งเสริมให้นักเรียนมีสมาธิ เช่น การคิดถึงประสบการณ์ เพื่อคุมจิตตนเอง เป็นต้น

ขั้นปัญญา เป็นขั้นที่ให้นักเรียนพิจารณาไตร่ตรอง วิเคราะห์เนื้อหาตามแผนการสอน โดยปฏิบัติตามแผนการสอน เพื่อให้นักเรียนเกิดความเข้าใจได้ชัดเจน

3. **ขั้นสรุป** ครูและนักเรียนช่วยกันสรุป โดยใช้กิจกรรมหลากหลาย เช่น การอภิปราย กลุ่มใหญ่ร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น

4. **ขั้นการวัดและประเมินผล** โดยประเมินจาก การตอบคำถามจากแบบทดสอบ การปฏิบัติตามใบงาน รวมทั้งความตั้งใจการร่วมปฏิบัติงานกลุ่ม

การสอนแบบไตรสิกขา จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง เกิดความเข้าใจ และนำความรู้ที่ได้นั้นมาแก้ปัญหของตนต่อไป ซึ่งทักษะการแก้ปัญหาเป็นทักษะสำคัญและเป็นทักษะจำเป็น สำหรับการเป็นพลเมืองดีของสังคม

3) วิธีสอนแบบธรรมสาส์น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต 2544 : 46) ได้อธิบายว่า การสอนแบบสาส์นหรือสนทนา นั้น วิธีนี้จะเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อย ไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนานั้นพระพุทธเจ้า มักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2538 : 50) ได้ให้แนวคิดที่ ธรรมสาส์น หมายถึง การสนทนาธรรม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอภิปรายปัญหา การแสวงหาเหตุผล คิดค้น คัดค้าน หรือคัดค้านตาม การบูชาวิสัย การได้วาทีทางวิชาการ การซักถามและแก้ปัญหา พุทธวิธีสอนนี้ใช้กันมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว การสอนแบบธรรมสาส์น เป็นการสอนเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิดแก้ปัญหา เป็นคนมีเหตุผล และช่วยให้ผู้เรียนได้แนวคิดทางธรรม และได้ฝึกฝนอย่างจริงจัง

สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามวิธีการสอนแบบธรรมสาส์น มีขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมก่อนสอน
 - นำนักเรียนสวดมนต์ ทำสมาธิก่อนเริ่มบทเรียน
2. ขั้นตอนกิจกรรมการเรียนการสอน
 - 2.1 ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน
 - ครูจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสนใจผู้เรียน เช่น การสนทนา การถามคำถาม การแสดงบทบาทสมมุติ เป็นต้น
 - 2.2 ขั้นสอน แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ
 - 1) ขั้นแสวงหาความรู้
 - 2) ขั้นค้นพบความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้
 - 3) ขั้นวิเคราะห์และประเมินค่า
 - 4) ขั้นพิสูจน์ความรู้
 - 2.3 ขั้นสรุป
 - ใช้กิจกรรมเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและแนวคิดที่ถูกต้อง เช่น การใช้คำถาม การใช้สื่อสรุปบทเรียน เป็นต้น
3. การวัดและประเมินผล
 - 3.1 ประเมินจากการตอบคำถามหรือแบบทดสอบ

3.2 ประเมินจากการปฏิบัติงาน

ในการพัฒนาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียนนั้น ครูสังคมศึกษาสามารถนำแนวการสอนแบบธรรมสากัจฉา ไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้นักเรียนสนทนากัน จนเกิดความรู้ทางธรรม นับเป็นการฝึกให้นักเรียนมีคุณลักษณะรู้จักการคิด และการแก้ปัญหาอย่างถูกวิธี

4) วิธีสอนแบบอริยสัจสี่

วิธีสอนแบบอริยสัจสี่ เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธองค์ทรงนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ในการสอนพุทธบริษัท สำหรับความหมายของอริยสัจ นั้น อริยะ หมายถึง บุคคลผู้บรรลุธรรมวิเศษ ส่วน คำว่า สัจจะ หมายถึง ความรู้เรื่องแห่งความจริง ดังนั้น อริยสัจ จึงหมายถึง ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงอันประเสริฐ เป็นชื่อธรรมสำคัญหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา 4 ประการ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค (พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ 2530 : 526)

สาโรช บัวศรี (2526 : 6 - 7) ได้อธิบายวิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ ไว้ดังนี้

1. **ขั้นกำหนดปัญหา (หรือขั้นทุกข์)** ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบข่ายของปัญหาที่ผู้เรียนจะต้อง คิด แก้ไขให้จงได้
2. **ขั้นตั้งสมมติฐาน (หรือขั้นสมุทัย)** โดยครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาด้วยตนเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกมากล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง ช่วยผู้เรียนให้เกิดความเข้าใจว่าในการแก้ปัญหาใดๆ นั้น จะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น และช่วยผู้เรียนให้คิดว่าการแก้ปัญหาที่สาเหตุนั้นอาจจะกระทำอะไร ได้บ้างคือให้กำหนดสิ่งที่จะกระทำนี้เป็นข้อๆ
3. **ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (หรือขั้นนิโรธ)** สัจฉิกิริยา หมายถึง การทำให้แจ้ง หรือ ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ทำอย่างไรจึงจะทำให้แจ้งได้ เมื่อทดลองได้ผลประการใดต้องบันทึกผลของการทดลองแต่อย่างไว้เพื่อพิจารณาขั้นต่อไป
4. **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (หรือขั้นมรรค)** จากการทดลองกระทำด้วยตนเอง หลากๆ อย่างนั้น ย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาไม่ได้เลย ผลบางประการนี้ชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้ แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ผลที่ถูกต้องจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้ว และได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่ต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ในขั้นที่ 3 นั้นจนเห็นแจ่มแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ จากการวิเคราะห์ดังกล่าว จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริง ต่อไปก็ให้สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้น

ไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบ หรือเป็นแนวทางปฏิบัติ แล้วลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

การสอนแบบอริยสังคีติ เป็นวิธีสอนวิธีเดียวกับการแก้ปัญหา หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ซึ่งมีขั้นตอนในขั้นของการกำหนดปัญหา ขั้นกำหนดสมมติฐาน ขั้นการทดลองและการแก้ปัญหา ขั้นการวิเคราะห์ และขั้นสรุปผล ในการพัฒนานักเรียนให้มีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดี ครูสังคัมศึกษาสามารถนำวิธีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้สอนได้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะในการคิดวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีเหตุผล รวมทั้งสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งทักษะการแก้ปัญหานั้นเป็นคุณลักษณะสำคัญของความเป็นพลเมือง ทั้งระดับประเทศและระดับโลก เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

5) วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา

วิธีการสอนแบบปจฉาวิสัชนา เป็นวิธีสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ ถ้าศึกษาจากพระพุทธประวัติ จะเห็นว่าพระองค์ทรงแสดงอนันตลักขณสูตร ซึ่งทรงตรัสถามความเห็นของพระปัญจวัคคีย์นั้น ก็เป็นลักษณะของการถามตอบ

วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา หมายถึง วิธีสอนที่ใช้การถาม –ตอบ ระหว่างผู้สอนกับนักเรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ หรือนักเรียนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบเพราะในการถาม-ตอบนี้ ผู้สอนจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นเร้าหรือส่งเสริมให้นักเรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีทำให้นักเรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2546 : 173 – 174)

การนำวิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา มาใช้ในการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีนั้น จะกระตุ้นให้นักเรียนเกิดปัญญาและความรู้อย่างแท้จริง

6) วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์

วีรยุทธ วิเชียรโชติ (2526 : 59) ได้พัฒนาระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวนสอบสวนขึ้น โดยมีแนวคิดว่าการสืบสวนสอบสวน เป็นกระบวนการหาความจริงและวิธีแก้ปัญหา ด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อนำไปสู่การควบคุมสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ทั้งทางวัตถุ ทางสังคม และทางจิตใจ วิธีวิทยาศาสตร์ทางธรรมมุ่งพัฒนาความเข้าใจและเพื่อการควบคุมสิ่งแวดล้อมภายนอกของมนุษย์ในทางวัตถุ กระบวนการวิทยาศาสตร์มีทั้งทางโลกและทางธรรม

ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนตามแนวการสืบสวนสอบสวน มีดังนี้

ขั้นที่ 1 การเห็นปัญหาและวิเคราะห์ปัญหา

ขั้นที่ 2 การเสนอเหตุผลแห่งปัญญา ในรูปของการตั้งสมมติฐาน

ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 4 การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล

ขั้นที่ 5 การสรุปผล

ในการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้แก่แก่นักเรียนนั้น ครูสังคมนาซึ่งก็ใช้การสอนแบบสืบสวนสอบสวนในการสอนสาระต่างๆ ในกลุ่มสาระสังคมนา ศาสนา และวัฒนธรรมมาแล้ว การนำวิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนมาใช้สอน จะทำให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น โดยเฉพาะปัญหาทางธรรม

7) วิธีสอนแบบเบญจขั้น

การสอนแบบเบญจขั้น เป็นการนำเอาหลักธรรมเรื่องขั้น 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มาประยุกต์ในการสอน โดยปรื่อง กุมท ได้พัฒนาการสอนแบบเบญจขั้นอย่างเป็นระบบ

สำหรับขั้นตอนการสอนแบบเบญจขั้น มีดังนี้ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2546: 176)

1. ขั้นกำหนดและเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป) โดยครูกำหนดสิ่งเร้า เป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลาย ๆ สถานการณ์
2. ขั้นรับรู้ (ขั้นเวทนา) ครูควบคุมสิ่งเร้าให้นักเรียนสัมผัสโดยอายตนะทั้ง 6 ให้ถูกต้องทางการรับรู้อย่างแท้จริง และใช้คำถามการเรียนการสอนทางรับรู้
3. ขั้นวิเคราะห์เหตุผลและ สังเคราะห์ความรู้สึก (ขั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามให้นักเรียน เพื่อให้แยกแยะว่ามีอะไรเกิดขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ผลเป็นอย่างไร ใช้คำถามเพื่อให้นักเรียนสรุปความรู้สึกขั้นต้นที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ
4. ขั้นตัดสินใจความดีงาม (ขั้นสังขาร) เป็นขั้นให้ผู้เรียนวิจารณ์ความผิด ความถูก ความดีงาม ความชั่วร้าย ความเหมาะสม ควรประพฤติ และไม่ควรประพฤติ
5. ขั้นก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ขั้นวิญญาณ) เป็นขั้นใช้คำถามเพื่อโน้มน้าความดีหรือความรู้สึกอันชอบธรรมเข้ามาไว้ในใจของตน เป็นคำถามให้นักเรียนตอบโดยคำนึงถึงตนเองเป็นที่ตั้ง

การสอนแบบเบญจขั้นนี้ ครูสังคมนาสามารถนำไปใช้ในพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีได้อีกทางหนึ่ง เพราะเป็นการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม

ตลอดจนค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยฝึกให้คิด ตัดสินใจด้วยตนเอง ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดี การสอนแบบเบญจขั้น เป็นการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ

8) วิธีสอนตามหลักพุทธ

พุทธ แปลตามศัพท์ หมายถึง การได้สติมาก เป็นวิธีการเรียนรู้จากคำบอกเล่า และในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นมงคลอย่างหนึ่งในมงคล 38 ประการ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2535 : 29)

สุมน อมรวิวัฒน์ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2535 : 29) ได้นำหลักพุทธมาจัดเสนอเป็นกระบวนการเรียนการสอน โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างศรัทธา

- 1.1 การจัดบรรยากาศของชั้นเรียนให้เหมาะสม
- 1.2 บุคลิกภาพของครูและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์
- 1.3 การเสนอสิ่งเร้าและการสร้างแรงจูงใจใฝ่รู้

ขั้นตอนที่ 2 การสอนตามหลักพุทธ

- 2.1 การฝึกหัด ฟัง พูด อ่าน เขียน เพื่อให้ความรู้และฝึกปฏิบัติ
- 2.2 การฝึกปรือเพื่อจับประเด็นสาระและจดจำ
- 2.3 การฝึกฝน ฝึกทักษะหรือฝึกปฏิบัติจนคล่องแคล่วและชัดเจน
- 2.4 การฝึกคิดพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้ง การฝึกคิดนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงให้วิธีคิดไว้หลายวิธี ครูสามารถเลือกนำวิธีคิดแบบต่างๆ มาใช้ โดยเฉพาะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ
- 2.5 การฝึกสรุปสาระความรู้เป็นหลักการด้วยความเข้าใจแจ่มแจ้ง และนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

ขั้นตอนที่ 3 การมองตนและการประเมินของกัลยาณมิตร

- 3.1 การวัดและประเมินตนเองของนักเรียน
- 3.2 การวัดและประเมินโดยเพื่อนนักเรียน
- 3.3 การวัดและประเมินโดยครู
- 3.4 การช่อมเสริมและช่วยเหลือกันฉันกัลยาณมิตรเพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องที่พบจากการประเมิน

การสอนตามหลักพุทธนี้ สามารถนำมาพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีและความเป็นพลโลกได้อย่างแท้จริง โดยสามารถสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน

9) วิธีสอนแบบอุปมาอุปไมย

วิธีสอนแบบอุปมา อุปไมย หมายถึง วิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์ หรือสิ่งของเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและมองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจนและสมจริง ใช้วิธีการบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่นักเรียนจะเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการเปรียบเทียบอุปมา อุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบเทียบอุปมา อุปไมย ที่ชัดเจน และตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้น ๆ มากที่สุด (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2546: 173)

การสอนแบบอุปมา อุปไมย สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีให้แก่ นักเรียนได้อีกแนวทางหนึ่ง โดยเน้นให้นักเรียนรู้จักใช้กระบวนการเปรียบเทียบ

10) วิธีสอนโดยใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์และการตัดสินใจแก้ปัญหา

กระบวนการเผชิญสถานการณ์ เป็นกระบวนการสมัยใหม่ที่ประยุกต์มาจากวิธีสอนของ พระพุทธเจ้า สุมน อมรวิวัฒน์ (2530 : 30) มีความเห็นว่า การศึกษาซ่อมสัมพันธ์สอดคล้องกับการ ดำเนินชีวิต วิธีชีวิตมนุษย์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง การขัดแย้ง มีสุข มีทุกข์ มีความหวัง ผิดหวัง เป็น ธรรมดา ผู้เรียนควรมีโอกาสได้เรียนรู้วิถีทางชีวิตที่สัมพันธ์กับวิธีการศึกษา

การจัดกระบวนการเรียนรู้จึงต้องสร้างสมรรถภาพให้ผู้เรียนสามารถเผชิญ ผจญ ผสมผสาน วิธีการ และเผชิญปัญหาได้ สุมน อมรวิวัฒน์ (2530 : 30) ได้อธิบายความหมายของคำทั้ง 4 ไว้ดังนี้

1. การเผชิญ ชีวิตเมื่ออุบัติขึ้นและเจริญเติบโตย่อมต้องได้ผ่านพบคนแวดล้อม และ เหตุการณ์มากมายหลายแบบ คนทุกวัยต้องเผชิญกับความสับสน ความเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้ที่จะ เข้าใจภาวะที่ต้องเผชิญนั้น

2. การผจญ ความสับสนและซับซ้อนของประสบการณ์ที่บุคคลที่ผ่านพบ ทำให้ เกิดเงื่อนงำและปัญหา เขาต้องเรียนรู้วิธีการต่อสู้ แก้ไขปัญหาด้วยความพร้อมทุกด้าน มีวิธีการผจญ สถานการณ์ที่ถูกต้องทำนองคลองธรรมและมีหลักการ

3. การผสมผสานชีวิตและสังคมอันมีองค์ประกอบที่ละเอียดอ่อนและหลากหลาย ย่อมต้องการความสัมพันธ์ที่ผสมกลมกลืนกันสนิทได้สัดส่วนพอเหมาะ มีเหตุผลและนำไปสู่ความ วัฒนา เพราะเมื่อใดกลไกและองค์ประกอบของชีวิตไม่กินเกลียวกัน เกิดความขัดแย้งอย่างยากที่จะ แก้ไข เมื่อนั้นชีวิตจักต้องวิบัติลง

4. การเผชิญ มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ฝึกฝนความคิดความสามารถและวิธีการที่จะสามารถ เอาชนะปัญหาได้สำเร็จ โดยไม่ก่อปัญหาสืบเนื่องต่อไป เมื่อการศึกษาสามารถช่วยให้มนุษย์เอาชนะ ปัญหาได้ การศึกษาจึงเป็นประโยชน์แก่ชีวิตโดยแท้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2542 : 55 - 60) ได้เสนอการผสมผสานวิธีการต่างๆ เพื่อสามารถเผชิญปัญหาได้ โดยใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การรวบรวมข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ ขั้นตอนนี้จัดได้ว่าเป็นพื้นฐาน หรือต้นทุนในการที่จะเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา ไม่ว่าสถานการณ์ใดก็ตาม หากผู้เผชิญขาดข้อมูล ไม่รู้ว่าเหตุ ปัจจัย และลักษณะของสถานการณ์นั้นคืออะไร ก็ย่อมมีแต่ความมืดมน ไม่สามารถคิดหรือทำสิ่งที่ถูกต้องได้

2. การประเมินค่าและประโยชน์ เมื่อบุคคลได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ที่ตนเผชิญแล้วขั้นตอนต่อไป คือ ต้องคิดพิจารณา องค์กรประกอบสิ่งนั้น และสถานการณ์นั้นว่ามีคุณค่ามากหรือน้อย มีประโยชน์ หรือมีโทษอย่างไร หลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้อธิบายหลักและวิธีการประเมินค่าไว้หลายเกณฑ์ เช่น ใช้เกณฑ์พิจารณาว่าสิ่งนั้นเป็นกุศล (ดี) หรืออกุศล (ชั่ว) สิ่งนั้นสนองตอบหรือขัดแย้งต่อมโนธรรมสำนึกของตน จะทำให้ตนสูญเสียความเคารพตนเองหรือไม่ วิธีการนั้นๆ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นที่ติเตียนของบัณฑิต-วิญญูชนหรือไม่ วิธีการหรือสภาพการณ์นั้นๆ จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองเท่านั้น เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นเท่านั้น หรือเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

นอกจากจะพิจารณาตามเกณฑ์ของพุทธธรรมแล้ว การประเมินค่ายังต้องคำนึงถึงคุณโทษต่อชีวิตบุคคลและสังคม เกณฑ์มาตรฐานและค่านิยมของสังคมอีกด้วย

การคิดประเมินค่าจึงมีความสำคัญและมีผลต่อการเลือกการตัดสินใจในอันดับต่อไป

3. การเลือกและตัดสินใจ การเผชิญสถานการณ์ของแต่ละคนนั้นมีลักษณะและวิธีการแตกต่างกันมาก ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และข้อมูลที่มี พระพุทธศาสนาสอนให้คนฝึกจิต ฝึกสติ รู้จักใช้ปัญญา หลักการที่เป็นพื้นฐานการครองเรือน คือ ฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ ศักยะ ทมะ ขันติ และจาคะ

นอกจากการรู้จักดำเนินชีวิตตามหลักฆราวาสธรรมแล้ว ธรรมะที่ช่วยให้บุคคลสามารถเลือกและตัดสินใจได้ถูกต้อง คือ การคบเพื่อนดี ที่เรียกว่า สุหมิตร คือ มิตรแท้ 4 ประเภท ได้แก่ มิตรอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มิตรแนะประโยชน์ และมิตรมีน้ำใจ

หากบุคคลได้มีโอกาสปรึกษาหารือและขอคำแนะนำจากเพื่อนที่ดี ย่อมทำให้สามารถเลือกและตัดสินใจได้ดีขึ้น

4. การปฏิบัติ แม้บุคคลหนึ่งจะสามารถรวบรวมข้อมูลความรู้ ได้ประเมินค่าเลือกและตัดสินใจได้แล้วก็ตาม ขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือการปฏิบัติจริง การตัดสินใจที่จะปฏิบัติตามความ

ถูกต้อง มโนธรรมสำนึกก็เปลี่ยนแปลงไป คนจำนวนมากตัดสินใจในทางดีงามแต่ปฏิบัติไม่ได้ เนื่องจากมิได้ฝึกตนให้สามารถต้านกระแสกิเลส และขาดความตั้งมั่นต่อการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

นอกจากการฝึกสติให้ตั้งมั่นแล้ว พระพุทธศาสนาสอนให้คนฝึกตนให้มีสัมปชัญญะ คือ ความรู้เท่าทัน เพื่อให้สามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้อง การปฏิบัติตนเพื่อสามารถเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาของชีวิตนั้น หลักพระพุทธศาสนาเน้นที่การมองตนเพื่อรู้จักตนเองก่อนที่จะนำไปจรรยาล้อมและเงื่อนไขอื่นๆ มาพิจารณาประกอบ

นอกจากการประยุกต์ใช้แนวพุทธวิธีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีแล้ว การพัฒนาให้นักเรียนมีวิถีชีวิตที่ถูกต้อง ก็มี ส่วนในการพัฒนาคุณภาพของพลเมืองอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย เพราะการเป็นพลเมืองของประเทศ และของโลกที่ดีต้องประกอบด้วยกระบวนการคิดเป็น คิดอย่างเป็นระบบอีกด้วย การนำกระบวนการ คิดแบบโยนิโสมนสิการของพระพุทธองค์มาใช้เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะพลเมืองที่ดีนั้น ก็ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ควรนำมาประยุกต์ใช้

2. กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดแห่งปัญญา วิธีคิดตามแนวพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นแนวทางในการสอนคนให้รู้จักคิดและเข้าใจในธรรม

พระธรรมปิฎก (2538 : 667) กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี และเมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่ เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ เป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักการคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมี ระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้น สำคัญในการสร้างปัญญาที่ บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้

พระธรรมปิฎก (2538 : 669-670) ได้ให้ความหมายของโยนิโสมนสิการ โดยสรุปศัพท์ว่า โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโสมาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่ง เกิดปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ถึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อ รวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ ท่านแปลสั้น ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย

นอกจากแนวคิดของพระธรรมปิฎกแล้ว เสฐียรพงษ์ วรรณปก (อ้างในกรมสามัญศึกษา 2539 : 102) ให้ความหมายของโยนิโสมนสิการว่า คือการคิดถูกและคิดเป็น ทำให้เกิดปัญญาที่แท้จริง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (อ้างในกรมสามัญศึกษา 2539 : 34) ให้ความหมายของ โยนิโสมนสิการ ว่า คือระบบความคิดและวิธีคิดแบบพระพุทธเจ้า เป็นผลแห่งปัญญา

ศุมน อมรวิวัฒน์ (2530 : 76) กล่าวว่า วิธีคิดที่เป็นโยนิโสมนสิการนั้นถ้าตรวจดูขั้นตอนการทำงานแล้วจะเห็นว่าการคิดมี 2 ช่วงคือ คิดทั้งตอนรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์ภายนอก และคิดค้นพิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาแล้วภายใน

จากความหมายที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบ พินิจพิจารณาด้วยเหตุผล เป็นการคิดอย่างมีแนวทางปัญญา ทำให้เกิดความคิดที่ถูกต้องตามความเป็นจริง สกัคมิให้เกิดอวิชาและตัณหา

พระธรรมปิฎก (2538 : 675-725) ได้ประมวลวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ไว้ 10 วิธีด้วยกัน คือ

- 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
- 2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
- 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์
- 4) วิธีคิดแบบอริยสัจ
- 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์
- 6) วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก
- 7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม
- 8) วิธีคิดแบบอธิบายปลูกเร้าคุณธรรม
- 9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน
- 10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท

ซึ่งพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2538) ได้ให้รายละเอียดโดยสรุปดังนี้

1) **วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย** (วิธีคิดแบบอิตทัปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท) เป็นการพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอิตทัปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน ดังจะเห็นว่าบางครั้งท่านใช้บรรยายการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า วิธีนี้กล่าวตามบาลีพบแนวปฏิบัติ 2 แนว ดังนี้

ก. วิธีคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ โดยอริยสาวกโยนิโสมนสิการ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้นพร้อมว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ"

ข. วิธีคิดแบบสอบสวนหรือตั้งคำถาม เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า "เรานั้นได้มีความคิดว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ถ้าดับนั้น เพราะเรา

โยนิโสมนสิการจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า เมื่อตัณหาเมื่ออยู่ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ลำดับนั้น เราได้มีความคิดว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ตัณหาจึงมี ตัณหาเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนั้น ตัณหาจึงมี ตัณหาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนามีเพราะอะไรเป็นปัจจัยฯลฯ

2) **วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ** หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันเข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ชั้น 5 และชั้น 5 แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก

วิธีคิดแบบนี้ พระธรรมปิฎกอธิบายว่า มิใช่เพียง แต่จำแนกแจกแจงแยกแยะไปอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีการจัดประเภทหมวดหมู่ไปพร้อมกัน จัด เป็น "วิภังชวิธี" อย่างหนึ่งเป็นการจำแนกอย่างมีหลักเกณฑ์ ถ้าจะเรียกอย่างสมัยใหม่คงหมายถึง "วิธีคิดแบบวิเคราะห์" วิธีคิดแบบนี้มีตัวอย่างมากในพุทธธรรม เป็นการจำแนกสภาวะหรือภาพรวมที่ปรากฏอยู่แล้วใช้หลักพื้นฐาน เช่น การแยกนามธรรมและรูปธรรม เป็นต้น มาแยก แยะ ส่วนประกอบและจัดเป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน การอธิบายเรื่องของอนัตตาก็ได้ใช้วิธีคิดแบบนี้ ตัวอย่างได้แก่ วิธีคิดจำแนกชั้นห้า โดยตรงเปรียบเทียบการจำแนกองค์ประกอบของรถและเรือแล้วสรุปว่า

"ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ช่องว่าง อาศัยเครื่องไม้ เถารัด ดินฉาบ และหม्यानึ่งล่อมเข้า ย่อมถึงความนับว่าเรือนอันใด ช่องว่างอาศัยกระดูก เอ็น เนื้อ และหนังแหวดล่อมแล้ว ย่อมถึงความนับว่า รูปอันนั้น...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ.....การคุณเข้า การประชุมกัน การประมวลเข้าด้วยกันแห่งอุปาทาน ชั้น 5 เหล่านี้ เป็นอย่างนี้"

3) **วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์** หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ความเป็นไปของธรรมชาติ และความเป็นปกติธรรมดาของสภาวะทั้งหลาย มองอย่างรู้ทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประชุมตั้งขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรมดาที่ว่านั้น ได้แก่อาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่าเป็น อนิจจัง

ปัจจัยทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกทุกอย่างต่างก็เกิด ดับ เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเสมอเหมือนกัน เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กัน จึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ จะต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เรียกว่า เป็น ทุกข์

ในเมื่อต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันก็ไม่อาจเป็นของของใคร เช่นเดียวกับที่ไม่อาจเป็นตัวตนของมันเอง และไม่อาจมีอยู่โดยตัวของมันเอง มันไม่อาจเป็นไปตามความปรารถนาของใคร ไม่มีใครเอาความคิดอยากบังคับมันได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง เพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เรียกว่า เป็น อนัตตา

รวมความว่า รู้เท่าทันว่าสิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติ มีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอเหมือนกันธรรมชาติของมันในฐานะที่เป็นของปรุงแต่ง เกิดจากเหตุปัจจัยและขึ้นต่อเหตุปัจจัยทั้งหลาย เช่นเดียวกัน

พระธรรมปิฎก ได้แบ่งวิธีคิดแบบสามัญลักษณะนี้เป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่หนึ่ง คือ รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจ วางท่าต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา

ขั้นที่สอง คือ การแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา ด้วยความรู้เท่าทัน เป็นอิสระ ไม่ผูกมัดตัว แก้ไขตรงเหตุและปัจจัยด้วยสติสัมปชัญญะ คือ กำหนดรู้ เมื่อคิดเช่นนี้ได้ บุคคลก็จะมีอิสระ ไม่ถูกบีบคั้น หลงจมอยู่ในความทุกข์

4) วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีแห่งความดับทุกข์ พระธรรมปิฎกอธิบายว่า เป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่งซึ่งสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด วิธีคิดแบบอริยสัจนี้มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

ก. เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ จัดเป็น 2 คู่ คือ

คู่ที่ 1 : ทุกข์เป็นผล เป็นตัวแก้ปัญหาเป็นสถานการณ์ที่ประสบซึ่งไม่ต้องการ
: สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องจำกัดหรือแก้ไข จึงจะพ้นจากปัญหาได้

คู่ที่ 2 : นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมาย ซึ่งต้องการจะเข้าถึง
: มรรคเป็นเหตุ เป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องกระทำในการแก้ไข
สาเหตุเพื่อบรรลุจุดหมาย คือ ภาวะสิ้นปัญหาอันได้แก่ความดับทุกข์

ข. เป็นวิธีคิดที่ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำ ต้องปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องกับชีวิต ใช้แก้ปัญหา ไม่ฟุ้งชานออกไปในเรื่องฟุ้งเพื่อที่สักแต่ว่าคิดเพื่อสนองค้นหา มานะทิฎฐิ ซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติ ไม่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา

5) **วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์** หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ คิดพิจารณา ให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรม (หลักการ) กับอรรถ (ความมุ่งหมาย) เป็นความคิดที่มีความสำคัญมาก ในเมื่อลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนคลาด เลื่อนลอย หรือมงาย

คำว่าธรรม แปลตามหลัก คือ หลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติ รวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและการกระทำการได้ถูกต้อง ส่วนอรรถ แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการ หรือสาระที่พึงประสงค์

พระธรรมปิฎก ได้อธิบายว่า ความรู้เข้าใจ ตระหนักในจุดหมายและขอบเขตแห่งคุณค่าของหลักธรรมต่างๆ เป็นเครื่องกำหนดความถูกต้อง พอ เหมาะพอดีแห่งการปฏิบัติหลักธรรมนั้น ๆ อันเป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติการฝึกหัดอบรมตนให้ปฏิบัติในทางสายกลางก็ดี การบำเพ็ญ ศิล สมาธิปัญญา ก็ดี ย่อมอาศัยพื้นฐานการคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ และอาศัยการช่วยชี้แจงหลักการ จุดหมายโดยผู้เป็นกัลยาณมิตรด้วย

6) **วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก** หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัศสาทะ อาทินวะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็วิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก

วิธีคิดแบบนี้เป็นวิธีคิดที่ใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาและการปฏิบัติได้อย่างดีวิธีหนึ่ง การคิดแบบนี้ต้องได้มีการมองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็จริงทุกแง่ทุกด้าน คือมองในแง่ที่เป็น อัศสาทะ (ส่วนดี น่าพึงพอใจ) อาทินวะ (ส่วนเสีย โทษ ขอบกพร่อง) และนิสสรณะ (ทางออกภาวะหลุดรอดปลอดภัย)

พระธรรมปิฎก เน้นว่าการคิดแบบนี้มีลักษณะที่พึงย้า 2 ประการ คือ

1) การที่จะเชื่อว่ามองเห็นตามเป็นจริงนั้น จะต้องมองเห็นทั้งด้านดี ด้านเสีย หรือทั้งคุณและโทษของสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่มองแต่ด้านดีหรือคุณอย่างเดียว และไม่ใช่โทษหรือด้านเสียอย่างเดียว เช่นที่เชื่อว่าเห็นตามความเป็นจริง คือรู้ทั้งคุณและโทษของกามนั้น

2) เมื่อจะแก้ปัญหา ปฏิบัติ หรือดำเนินมรรควิธีออกไปจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เพียงรู้คุณโทษ ข้อดี ข้อเสีย ของสิ่งที่เป็นปัญหาหรือภาวะที่ไม่ต้องการเท่านั้น ยังไม่เพียงพอ จะต้องมองเห็นทางออก มองเห็นจุดหมาย และรู้ว่าจุดหมายหรือที่จะไปนั้น คืออะไร คืออย่างไร ดีกว่า และพ้นจากข้อบกพร่อง จุดอ่อน โทษ ส่วนเสียของสิ่งหรือภาวะที่เป็นปัญหานั้นอยู่อย่างไร ไม่ต้องขึ้นต่อคุณโทษ ข้อดีข้อเสียแบบเก่าอีกต่อไป จริงหรือไม่ จุดหมายหรือที่ไปหรือภาวะปลอดภัย ปัญหาเช่นนั้นมิอยู่จริงหรือไม่อย่างไร ไม่เพียงผลิผลามและทิ้งสิ่งที่คิดว่าเป็นปัญหาหรือผลิผลามปฏิบัติ

ทางออกนอกเหนือจากการรู้คุณค่าและโทษของสิ่งนั้นด้วย การคิดหาทางออกที่ดีที่สุดไปพร้อมๆ กับการพิจารณาผลดีผลเสีย จะทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น

7) **วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม** หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกดหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 และวัตถุประสงค์อันยวความสะดวกต่างๆ มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้นๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มึคุณค่าแก่เรา หรือที่เรานิยมเรียกว่ามันมีประโยชน์ คุณค่านี้จึงจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

1) **คุณค่าแท้** หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหของตน เพื่อความดำรงความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หรือเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้

2) **คุณค่าพอกเสริม** หรือ **คุณค่าเทียม** หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มนุษย์พอกเพิ่มให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพสวดยเวทนา หรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหาก็คือ

การคิดแบบรู้คุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม เป็นการคิดถึงคุณค่าหรือประโยชน์ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือเป็นเพียงประโยชน์ที่พอกเสริมต้นเหตุเป็นเครื่องวัด วิธีคิดแบบนี้เป็นการพิจารณาอย่างใช้ปัญญาไตร่ตรอง ให้มนุษย์รู้จักเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตที่แท้จริง และเกื้อกูลความเจริญในกุศลธรรม ซึ่งต่างจากคุณค่าเทียมอันนำไปสู่อกุศลธรรม ความโลภ มัวเมา ริษยา มานะ ทิฎฐิ เบียดเบียน แข่งแข่งกัน

8) **วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม** อาจเรียกง่ายๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือเร้าคุณธรรมหรือวิธีคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาคต้นเหตุ จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต่างๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองกามแห่งกุศลธรรม และสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

พระธรรมปิฎก อธิบายว่า หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้ มีอยู่ว่า ประสพการณ์ คือสิ่งที่ได้ประสพหรือได้รับรู้อย่างเดียวกัน บุคคลผู้ประสพหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไป

คนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างของจิตใจ หรือแนวทาง ความเคยชินต่างๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือสังขารที่ผู้ผู้นั้นได้สั่งสมไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้นๆ

โยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลนี้ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้ายๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ ๆ ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกันด้วย ในทางตรงข้าม หากปราศจากอบายแก้ไขเช่นนี้ ความคิดและการกระทำของบุคคลก็จะถูกชักนำให้เดินไปตามแรงชักจูงของความเคยชินเก่าๆ ที่ได้สั่งสมไว้เดิมเพียงอย่างเดียว และช่วยเสริมความเคยชินอย่างนั้นให้มีกำลังแรงมากยิ่งขึ้นไปเรื่อย

กล่าวได้ว่า วิธีคิดแบบอบายปลูกเร้าคุณธรรมนี้ เป็นวิธีที่เปิดกว้างที่สุดสำหรับการขยาย ดัดแปลง และสรรหา วิธีการปลีกย่อยต่างๆ มาใช้ได้อย่างมากมายกว้างขวาง สุดแต่จะให้ได้ผลดีแก่จริต อหยาสัยของบุคคลที่แตกต่างกัน และเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงแปลกกันไปตามถิ่นฐานกาลสมัย

การคิดถูกวิธีจนเกิดกุศลธรรมนี้เป็นการคิดที่ตื่นตัว เร้าใจ ไม่ประมาท มีสติรู้สำนึก และรู้เท่าทันตามความเป็นจริง เมื่อคิดเห็นกุศลแล้ว ผู้ฉลาดก็ย่อมคิดค้นวิธีการคิดปรุงแต่งเพิ่มเติมในทางที่ดีงามได้อีกมาก

9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ เรียกสั้นๆ ว่า วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน หมายถึง การใช้ความคิดและเนื้อหาของความคิดที่สติระลึกรู้กำหนดอยู่คือมรรคข้อที่ 7 เรื่องสัมมาสติ เป็นการคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญา สามารถฝึกอบรมจิตใจเกี่ยวข้องรับรู้ในภารกิจที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบัน แม้หากจิตเกิดหลุดลอยไปยังเรื่องที่เกิดขึ้นและผ่านไปแล้ว (อดีต) หรือพุ่งชานไปยังสิ่งที่ยังไม่เกิด (อนาคต) ก็สามารถนำสติเหนี่ยวรั้ง ฟังและโยงมาสู่ภาระหน้าที่ที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบันได้ วิธีคิดแบบนี้สำคัญมากในการปฏิบัติงานทุกด้านของชีวิต การคิดแบบนี้เป็นการบังคับจิตมิให้พุ่งชาน ชัดสายไปในอารมณ์และคณหา

10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นวิธีคิดที่เชื่อมโยงกับการพูด วิภาษวาท มาจากคำว่า วิภาษ (แยกแยะ จำแนก วิเคราะห์) วาท (การพูด การแสดงคำสอน) ซึ่งในพระพุทธศาสนานั้น วาทะเป็นไวพจน์ของคำว่าทัญญู (ความคิดเห็น) ด้วยลักษณะที่สำคัญของความคิดและการพูดแห่งนี้คือ การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน พระธรรมปิฎก ได้จำแนกแนววิธีคิดแบบวิภาษวาทในลักษณะต่างๆ นี้

1) จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง คือ จำแนกและอธิบายตามความจริงที่ละแ่ง ทีละด้าน ทั้งข้อดีและเสีย จนครบทุกแง่ทุกด้านว่าดีและเสียอย่างไร ตามความเป็นจริงแล้วประมวลกันเข้าโดยครบถ้วนสามารถสรุปลักษณะและองค์ประกอบได้

2) จำแนกโดยส่วนประกอบ คือ คิดแยกแยะองค์ประกอบย่อย ๆ ของสิ่งนั้นตรงกับวิธีคิดแบบที่ 2 วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ

3) จำแนกโดยลำดับขณะ คือแยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับ ความสับสนอดแห่งเหตุปัจจัยสับสน การคิดแบบนี้เป็นด้านหนึ่งของการคิดจำแนกโดยส่วนประกอบและการคิดจำแนกตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

4) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย คือ สืบสาวเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สับสนอดกันมาของสิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ

5) จำแนกโดยเงื่อนไข คือมองหรือแสดงความจริงโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบ ด้วย เช่น ถ้ามีผู้ถามว่า “บุคคลนี้ควรคบหรือไม่” พระภิกษุจะตอบตามเงื่อนไขว่า “ถ้าคบแล้ว อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม ไม่ควรคบ แต่ถ้าคบแล้ว อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญควรคบ ควรเกี่ยวข้อง”

6) วิภังชวาทในฐานะวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง เป็นวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่งใน 4 วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า คือ

ก. เอกังสพพยากรณ์ การตอบแง่เดียว คือตอบอย่างเดียว เด็ดขาด

ข. วิภังชพยากรณ์ การแยกแยะตอบ

ค. ปฏิปจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม

ง. รุปนนะ การยั้งหรือหยุด พับปัญหาเสียไม่ตอบ

วิธีคิดแบบวิภังชวาทนี้ ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ตรงไปตรงมาตามความจริง และเท่าทันความจริง จะไม่เกิดความสับสน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2530: 76) สรุปว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีนี้ ถ้าตรวจดูขั้นตอนการทำงานแล้ว จะเห็นการคิดเป็นสองช่วงคือ คิดทั้งตอนรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอก และคิดค้นพิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาแล้วไว้ภายใน

วิธีคิดทั้ง 10 วิธีนี้ต่างอิงอาศัยกัน รับกัน และสัมพันธ์กัน วิธีการศึกษา เฝิญูสถานการณ์ และแก้ปัญหาของชีวิต ต้องบูรณาการความคิดเหล่านี้ รู้จักเลือกรูปแบบวิธีคิดมาผสมผสานกลมกลืนกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติอย่างถูกต้อง ตรงกับความจริงในทางสายกลาง

การนำพุทธวิธีทางการสอนและกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการของพระพุทธองค์ มาเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาคุณลักษณะความ

เป็นพลเมืองดีทั้งพลเมืองดีของประเทศและของโลกให้แก่แก่นักเรียนนั้น นับเป็นวิธีการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน

4. สื่อ/แหล่งเรียนรู้สาระหน้าที่พลเมือง

สื่อการเรียนการสอนและแหล่งการเรียนรู้ที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง มีอยู่หลายชนิดที่ครูผู้สอนสามารถนำมาใช้ได้ มีทั้งสื่อประเภทโสตทัศน สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อภาพและเสียง และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ส่วนแหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล ประเภทสถาบัน ประเภทหน่วยงาน และประเภทวัฒนธรรม ตลอดจนเว็บไซต์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กฎหมาย หรือวัฒนธรรม ครูผู้สอนสามารถนำสื่อและแหล่งการเรียนรู้มาใช้ประกอบการจัดการเรียนการสอน เพื่อช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ อย่างมีประสิทธิภาพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 สื่อการเรียนการสอนสำหรับการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง การจัดกระบวนการเรียนรู้นั้น สื่อการเรียนรู้นับมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้นักเรียนอยากเรียนรู้ใน 3 องค์ประกอบสำคัญคือ เนื้อหาสาระ ทักษะกระบวนการ ฝึกปฏิบัติทั้งทางกาย วาจา ใจ และคุณลักษณะ ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำหรับสื่อการเรียนรู้มีอยู่หลากหลาย และครูสังคมศึกษา จะต้องพิจารณาเลือกสรร จัดหา หรือผลิตขึ้น เพื่อนำมาประกอบการเรียนรู้หรือช่วยให้ผู้เรียนสามารถบรรลุเป้าหมายในการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งที่ครูผู้สอนควรระมัดระวังในเรื่องของสื่อการเรียนรู้ก็คือ การใช้สื่อ นั้น ต้องสนองตอบความต้องการทางการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประสิทธิผล และมีประสิทธิภาพอย่างสูงสุด สื่อต่างๆ ไม่ว่าจะสื่อของจริง สื่อวัสดุ หรือโสตทัศนศึกษา หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อาจจะไม่ใช่อุปกรณ์การเรียนการสอนที่เหมาะสมจริงๆ ถ้าหากครูผู้สอนไม่ได้วางแผนเกี่ยวกับการเรียนการสอนให้ชัดเจนเสียก่อน ว่าสื่อที่จะนำไปใช้นั้น มีความจำเป็นอย่างไร และเกิดผลต่อการเรียนการสอนอย่างไร

ข่าวสารหรือประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ นั้น ครูผู้สอนควรได้หยิบยกมาเป็นประเด็นให้ผู้เรียนวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อจำแนกแยกแยะสิ่งต่างๆ เพื่อนำไปสู่แนวความคิดที่ถูกต้อง ข้อมูลข่าวสารต่างๆ นี้ จะเป็นสื่อการเรียนการสอนที่มีความหมายต่อการเรียนรู้เป็นอย่างดี

สื่อการเรียน หมายถึง วิธีการหรือกระบวนการ วัสดุ ของจริง เครื่องมือที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนซึ่งมีสาระประโยชน์ต่อประสบการณ์การเรียนรู้ สามารถนำไปใช้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบดั้งเดิมนั้น สื่อการ

เรียนรู้จะเป็นตัวกลางที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เท่านั้น แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีแหล่งข้อมูลก้าวหน้ามากขึ้น สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้กับผู้เรียนได้ ครูผู้สอนจึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาท จากผลการวิจัยทางการศึกษาพบว่า ครูมีบทบาทและหน้าที่มากขึ้นในการวางแผนเตรียมการ และลงมือปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย แต่เดิมนั้นครูเป็นแหล่งข้อมูลและเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ แต่ปัจจุบันครูต้องเป็นผู้ชี้แนะทางการเรียน วิธีการศึกษาหาความรู้ เป็นมีคฤเทศก์ทางความรู้ หรือทำหน้าที่เป็นผู้เขียนบทจัดฉาก กำกับการแสดงและร่วมแสดงด้วย ครูจะต้องเตรียมการมากขึ้นที่จะต้องเลือกสรร และพัฒนาสื่อการเรียนการสอน ให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การที่ครูต้องปรับเปลี่ยนบทบาท ในการจัดการเรียนการสอนเช่นนี้ ครูจำเป็นต้องมีความรู้ลึกซึ้งและกว้างขวาง ทั้งในเนื้อหาสาระวิชาที่ครูจะสอน วิธีการหรือกิจกรรมการเรียน การสอน การวางแผนการเรียนการสอนอย่างมีระบบ และการรู้จักเลือกสรร แสวงหาและพัฒนา สื่อการเรียนการสอน ที่สำคัญที่สุด คือ ครูจะต้องตระหนักว่าความสำเร็จของนักเรียน คือความสำเร็จของครู (กรมวิชาการ 2546: 200 - 201)

สื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง จะต้องเป็นสื่อที่สร้างขึ้นเพื่อความเข้าใจในเรื่องนามธรรมได้ง่าย เพราะผู้เรียนจะได้เข้าใจและรับรู้ถึงแก่นสาระในเรื่องนั้นๆ รวมทั้งกระตุ้นให้ใช้ความคิดและเร้าความสนใจสู่การปฏิบัติ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

สื่อการเรียนการสอนที่ควรนำมาใช้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี หรือการสอนสาระหน้าที่พลเมืองนั้น มีอยู่หลายชนิดที่ครูผู้สอนสามารถนำมาใช้ได้ มีทั้งสื่อประเภทโสตทัศน สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อภาพและเสียง และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

1) **สื่อโสตทัศน** หมายถึง การเรียนรู้ผ่านสื่อด้วยการเห็นสื่อ ด้วยการได้ยินได้ฟัง สื่อโสตทัศนจะช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาที่ได้เรียนอย่างแจ่มแจ้ง และยังช่วยให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดอีกด้วย

สื่อโสตทัศนที่ครูผู้สอนสามารถนำมาใช้เพื่อจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ได้แก่ แผนภูมิ แผนที่ ภาพและภาพชุด การ์ตูน แผ่นป้าย เป็นต้น

2) **สื่อสิ่งพิมพ์ประกอบการเรียนการสอน** การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง นับว่าเป็นสิ่งจำเป็น เพราะสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อประเภทที่จะส่งเสริมการอ่านได้มากที่สุด

สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการศึกษา มีหลายประเภท ได้แก่ หนังสือเรียน ตำราเรียน แบบฝึกปฏิบัติ เอกสารอัดสำเนา หนังสือพิมพ์ วารสาร จุลสาร หนังสืออ้างอิง พจนานุกรม สารานุกรม รายงานการ

วิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือภาพ โปสเตอร์ แผ่นพับ เป็นต้น ซึ่งครูสังคัมศึกษาสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองได้

3) **สื่อภาพและเสียง** สื่อภาพและเสียงเพื่อการศึกษา สามารถนำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ได้แก่ ภาพยนตร์ สไลด์ วิกิทัศน์ และรายการวิทยุโทรทัศน์ รวมทั้งสื่อเสียง เช่น เทปเสียง เป็นต้น

4) **สื่ออิเล็กทรอนิกส์** ปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างมาก ทำให้มีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน ในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ครูผู้สอนสามารถใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ในการสร้างสถานการณ์จำลอง การสร้างภาพเสมือน การสร้างอุปกรณ์การสอนเสมือนจริง การใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ครูผู้สอนสามารถนำมาใช้เพื่อการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการศึกษาประเภทใช้แบบเอกเทศ คือ ซีดีรอมในรูปของบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI) และสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการศึกษาผ่านระบบเครือข่าย คือ บทเรียน e-Learning

ในการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ครูสังคัมศึกษาสามารถนำบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน และบทเรียน e-Learning มาใช้ในการเรียนการสอน โดยครูสร้างบทเรียนทั้ง 2 รูปแบบให้เป็นทางเลือกใหม่ของผู้เรียน ครูผู้สอนไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาให้แก่ผู้เรียนอย่างเดียว สามารถนำบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนและบทเรียน e-Learning มาทดแทนได้ และยังเป็นการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองผู้เรียนเป็นรายบุคคลอีกด้วย การจัดการเรียนการสอนโดยใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนและบทเรียน e-Learning นั้น ครูจะเป็นผู้ให้คำแนะนำ มิใช่เป็นผู้สอนอย่างเดียว

ในการนำสื่ออิเล็กทรอนิกส์มาใช้ประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ครูผู้สอนอาจเป็นผู้ผลิตบทเรียนด้วยตนเอง โดยร่วมมือกับนักเทคโนโลยีการศึกษา เมื่อบทเรียนที่ผลิตและได้ทดสอบประสิทธิภาพแล้ว จะช่วยให้การเรียนการสอนน่าสนใจ และผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.2 **แหล่งการเรียนรู้สำหรับการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง** แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ วิทยากร ภูมิปัญญาชาวบ้าน และประสบการณ์ ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองได้ตามศักยภาพ แหล่งการเรียนรู้ที่ปรากฏในชุมชนมีอยู่อย่างหลากหลาย เป็นต้นว่า ศาสนสถาน พิพิธภัณฑ์ มหาวิทยาลัย โรงเรียน ศูนย์การศึกษาในชุมชนห้องสมุด หน่วยงานต่างๆของทั้งรัฐและเอกชน สถานประกอบการ สวนสมุนไพร รวมทั้ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีของชุมชน กิจกรรมของประชาชน

ในท้องถิ่นที่ผู้อื่นสามารถมาศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา เป็นต้น โดยแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ จะเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ แหล่งการเรียนรู้ในปัจจุบันที่แพร่หลายและสามารถเข้าถึงได้ง่าย คือ เว็บไซต์ ซึ่งนักเรียนสามารถศึกษาและค้นคว้าได้ด้วยตนเองตามความสนใจ เป็นการขยายขอบข่ายและองค์ความรู้ให้แก่นักเรียนอย่างกว้างขวาง

แหล่งการเรียนรู้สำหรับการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง มีอยู่หลายประเภท เป็นต้นว่า

1) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล เช่น วิทยากรที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการเมืองการปกครอง บุคคลากรในสายการปกครอง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกเทศมนตรี ผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา เป็นต้น ครูผู้สอนสามารถเชิญวิทยากรดังกล่าวมาให้ความรู้แก่นักเรียนเกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครอง ทั้งระดับประเทศ ระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น

2) แหล่งเรียนรู้ประเภทสถาบัน ได้แก่ สถานที่ราชการ เช่น รัฐสภา ที่มีการดำเนินงานด้านการเมืองการปกครอง ผู้สอนสามารถนำนักเรียนไปศึกษาหาความรู้ โดยการสังเกตการณ์การดำเนินการประชุม เป็นต้น เพื่อเรียนรู้แนวทางการดำเนินงานของหน่วยงานดังกล่าว

3) แหล่งเรียนรู้ประเภทหน่วยงาน เช่น สถานประกอบการ ศูนย์การศึกษา หรือแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพ นักเรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลประเภทต่างๆ ในสังคม

4) แหล่งเรียนรู้ประเภทวัฒนธรรม การเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง มีส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างมาก ดังนั้น ครูสังคมศึกษานำนักเรียนเข้าร่วมในงานประเพณี วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น หรือประจำจังหวัด หรือประเพณีเทศกาลต่างๆ เพื่อให้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมเหล่านั้น นอกจากนี้ อาจนำนักเรียนเข้าไปศึกษาชุมชนที่มีวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนนั้นๆ เรียนรู้ความคล้ายคลึงและความแตกต่างจากชุมชนของตนเอง

นอกจากแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ครูผู้สอนสามารถใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทเว็บไซต์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาระหน้าที่พลเมือง ครูผู้สอนสามารถแนะนำผู้เรียนให้ไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้ นักเรียนนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามา ประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ และเป็นการให้นักเรียนสามารถศึกษาด้วยตนเองตามความสนใจได้อีกด้วย

แหล่งการเรียนรู้ดังกล่าว จะช่วยเสริมการเรียนรู้สาระหน้าที่พลเมือง ของนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

5. การวัดและประเมินผลสาระหน้าที่พลเมือง

เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ในสถานศึกษา พฤติกรรมที่ต้องวัดและประเมินผลจึงประกอบด้วยด้านความรู้ความเข้าใจหรือด้านสติปัญญา ด้านเจตคติและค่านิยม และด้านทักษะทางวิชาการและทักษะทางสังคม โดยมีเครื่องมือการวัดและประเมินผลที่สำคัญ คือ แบบทดสอบ สำหรับวัดและประเมินด้านสติปัญญาและทักษะทางวิชาการ ส่วนเครื่องมือวัดและประเมิน ผลด้านเจตคติและค่านิยม หรือด้านความรู้สึกและอารมณ์นั้น คือ วิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของการสังเกตและวิธีการที่ให้นักเรียนรายงานตนเอง และเครื่องมือวัดและประเมินผลด้านทักษะทางสังคม ได้แก่ วิธีการสังเกต วิธีการสังคมมิติและเทคนิคที่เกี่ยวข้อง วิธีการที่ให้นักเรียนรายงานตนเอง และวิธีการสัมภาษณ์

5.1 แนวคิดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เข้าใจถึงการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ขอมรับความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา 2551:1)

ในส่วนของสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งเป็นสาระหนึ่งในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงต้องทำการประเมินที่ครอบคลุมการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งด้านพุทธิพิสัย หรือความรู้ความเข้าใจ ด้านเจตพิสัย และด้านทักษะพิสัย ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ดังนั้น การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง พฤติกรรมที่ต้องวัดและประเมินผล จึงประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาในสาระหน้าที่พลเมือง เจตคติและค่านิยมในสาระหน้าที่พลเมือง และทักษะในสาระหน้าที่พลเมือง ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาในสาระหน้าที่พลเมือง การวัดและประเมินด้านความรู้ความเข้าใจ เป็นการประเมินสมรรถภาพทางสมองในส่วนที่เกี่ยวกับสติปัญญาของผู้เรียน ความรู้ความสามารถของผู้เรียนเกิดจากการเรียนที่ได้จากการสอนของครู และเกิดจากการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียนเอง ออร์แลนได (Orlandi 1971 อ้างใน กัญญา ลินทรต้นศิริกุล และ โกศล มีคุณ 2555:13-8 ถึง 13-11) ได้จำแนกประเภทของความรู้ในวิชาสังคมศึกษาออกเป็น 4 ประเภท คือ ข้อเท็จจริง

(facts) มโนคติ (Concepts) หลักการ (Generalization) และ โครงสร้างและแบบจำลอง (Structure and Model)

1) ข้อเท็จจริง หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่างๆ ในเนื้อหาวิชาสังคมศึกษา เช่น ชื่อ เวลา สถานที่ เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น จำนวน ฯลฯ

2) มโนคติ หมายถึง ความรู้ที่ได้จากการศึกษาและทำความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการแยกแยะให้เห็นลักษณะที่แตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกัน

3) หลักการ หมายถึง ความรู้ที่ได้จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมโนคติตั้งแต่สองมโนคติขึ้นไป

4) โครงสร้างและแบบจำลอง หมายถึง ความรู้ที่ได้จากการรวบรวมข้อเท็จจริง มโนคติ และหลักการในเนื้อหาวิชาสังคมศึกษา

พฤติกรรมด้านความรู้ในวิชาสังคมศึกษา เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถของผู้เรียนในการเรียนรู้เนื้อหาสาระต่างๆ ตามที่หลักสูตรกำหนด หากยึดตามแนวคิดของบลูม และคณะ (Bloom et al., 1956 อ้างในกัญญา ลินทรัตนศิริกุล และโกศล มีคุณ 2555:13-9) แบ่งออกเป็น 6 ชั้น ดังนี้

- 1) ความรู้ (knowledge)
- 2) ความเข้าใจ (comprehension)
- 3) การนำไปใช้ (application)
- 4) การวิเคราะห์ (analysis)
- 5) การสังเคราะห์ (synthesis)
- 6) การประเมิน (evaluation)

การวัดความรู้ความคิดตามแนวคิดของบลูมดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวคิดเดิม ซึ่งแนวคิดของบลูมได้มีการปรับปรุงใหม่ ในปี 1990 โดยแอนเดอร์สันและแครทวอล (Anderson and Krathwohl, 2001 อ้างในกัญญา ลินทรัตนศิริกุล และโกศล มีคุณ 2555:13-9 ถึง 13-11) โดยแบ่งออกเป็น 6 ชั้น ดังนี้

- 1) ความจำ (remembering)
- 2) ความเข้าใจ (understanding)
- 3) การประยุกต์ (applying)
- 4) การวิเคราะห์ (analyzing)
- 5) การประเมิน (evaluating)

6) การสร้างสรรค์ (creating)

สำหรับความหมายของความรู้ความคิดตามแนวคิดใหม่ ในแต่ละขั้นมีดังนี้

1) ความจำ หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนในการจำเรื่องราวต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ซึ่งเป็นความรู้จากการจำในความจำระยะยาว (long-term memory) คำกริยาที่นำมาใช้ในการวัดความจำ เช่น คำว่า ระบุนุ ให้นิยาม จับคู่ ยกตัวอย่าง บอกรายละเอียด ทำรายการ บอกชื่อ ฯลฯ

ตัวอย่างของความจำ เช่น

- ยกตัวอย่างวัฒนธรรมไทย
- บอกชื่อนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทย
- บอกความหมายของอบายมุข

2) ความเข้าใจ หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนในการเข้าใจความหมายของเรื่องราวต่างๆ โดยการตีความ และแปลความ จากสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว คำกริยาที่นำมาใช้ในการวัดความเข้าใจ เช่น คำว่า สรุปรู อ้างอิง แยกประเภท เปรียบเทียบ แสดงตัวอย่าง แปลความหมาย ฯลฯ

ตัวอย่างของความเข้าใจ เช่น

- เปรียบเทียบลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตยและการปกครองแบบสังคมนิยม
- แปลความหมายของกราฟแสดงการส่งออกของสินค้าไทย

3) การประยุกต์ หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนในการนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปแล้วไปใช้ในสถานการณ์ใหม่หรือสถานการณ์ที่แตกต่างจากสถานการณ์เดิม คำกริยาที่นำมาใช้ในการวัดการประยุกต์ เช่น คำว่า แสดง คำนวณ ประยุกต์ แก้ปัญหา สาธิต สร้าง รวบรวม ใช้ ดำเนินการ สัมภาษณ์ เปลี่ยนแปลง ทดลอง ค้นหา อภิปราย ตรวจสอบ ฯลฯ

ตัวอย่างของการประยุกต์ เช่น

- แก้ปัญหาของสังคมไทยโดยใช้หลักการทางสังคมวิทยา
- คำนวณภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา จากข้อมูลที่กำหนดให้

4) การวิเคราะห์ หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนในการแยกแยะเรื่องราว เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ออกเป็นส่วนย่อยๆ คำกริยาที่นำมาใช้ในการวัดการวิเคราะห์ เช่น วิเคราะห์ ทดลอง คำนวณ วิพากษ์ เปรียบเทียบ สืบรวจ จัดกลุ่ม เรียงลำดับ จำแนก อภิปราย เขียนไดอะแกรม จัดประเภท แยกความแตกต่าง แก้ปัญหา ฯลฯ

ตัวอย่างของการวิเคราะห์ เช่น

- จำแนกข้อความที่เป็นจริงและเท็จจากการฟังหรืออภิปรายทางการเมือง

-วิเคราะห์หลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

5) การประเมิน หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนในการตัดสินเรื่องราวต่างๆ โดยอาศัยเกณฑ์และมาตรฐานที่กำหนด คำกริยาที่นำมาใช้ในการวัดและการประเมินผล เช่น ตรวจสอบ กำหนดสมมติฐาน วิพากษ์ ทดลอง ตัดสิน ทดสอบ ทำนาย อ้างอิง เปรียบเทียบ ประเมิน เลือกรัด จัดลำดับ แยกความแตกต่าง สรุป ฯลฯ

ตัวอย่างของการประเมิน เช่น

- ทำนายสภาพการเมืองของประเทศไทย
- ประเมินระบอบการปกครองของประเทศไทย

6) การสร้างสรรค์ หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนในการสร้างแนวคิดและสารสนเทศใหม่จากการใช้ความรู้ที่ได้เรียนรู้มาก่อน คำกริยาที่ใช้ในการวัดการสร้างสรรค เช่น พัฒนา เสนอ ออกแบบ สร้าง วางแผน ประดิษฐ์ ผลิต เขียน ฯลฯ

ตัวอย่างของการสร้างสรรค์ เช่น

- เขียนบทความแสดงให้เห็นโทษของยาเสพติด
- วางแผนในการอภิปรายเรื่องปัญหาสังคม

2. เจตคติและค่านิยมในสาระหน้าที่พลเมือง ตามแนวคิดของออร์แลนโด (Orlandi, 1971 อ้างใน กัญจนา ดินทรต้นศิริกุล และโกศล มีคุณ 2555: 13-11 ถึง 13-12) ได้กล่าวถึงเจตคติและค่านิยมไว้ดังนี้

เจตคติในวิชาสังคมศึกษา แบ่งออกเป็น พฤติกรรมความสามารถที่พึงปรารถนา และ พฤติกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา

ค่านิยมในวิชาสังคมศึกษา มีค่านิยมต่อพฤติกรรมทางประชาธิปไตยที่พึงปรารถนา สำหรับการประเมินพฤติกรรมด้านเจตคติและค่านิยม มีแนวทาง ดังนี้

2.1 เจตคติ แบ่งออกเป็น

2.1.1 พฤติกรรมความสามารถที่พึงปรารถนา ประกอบด้วย เจตคติต่อการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์และเจตคติต่อบุคคลอื่น

1) เจตคติต่อการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ สามารถประเมินได้จากการถามบุคคลโดยตรง ซึ่งสามารถเลือกทำได้ 2 วิธี คือ ใช้คำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิด การใช้คำถามปลายปิด โดยมากจะใช้วิธีของลิเคิร์ต (Likert) ดังตัวอย่าง

เราสามารถใช่หลักการต่างๆ ไป ในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ได้ โดยเห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่ทราบ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

2) เจตคติต่อบุคคลอื่น ในการประเมินเจตคติวิธีหนึ่งอาจใช้สถานการณ์จำลอง เช่น บทบาทสมมติ คือ กำหนดสถานการณ์ของเจตคติและให้ผู้สังเกตสรุปโดยการประเมินเจตคติของผู้เรียน ตัวอย่างเช่น ความรู้สึกของนักเรียนที่มีต่อชาวนิโกร ใช้บทบาทสมมติโดยการให้นักเรียนแสดงเป็นชาวนิโกร และไปเช่าบ้านอยู่อาศัยในกลุ่มชนผิวขาว และให้นักเรียนอีกคนหนึ่งแสดงเป็นเจ้าของที่ดิน

นอกจากการประเมินเจตคติต่อบุคคลอื่นตามวิธีการที่กล่าวมาแล้ว ยังสามารถประเมินได้อีกวิธีหนึ่งคือ การใช้คำถามปลายเปิด และให้ผู้ตอบเติมคำถามลงในช่องว่าง เช่น

- ถ้าฉันเป็นนิโกร ฉันจะ....

- ถ้าฉันเป็นยิว ฉันจะ....

อย่างไรก็ตามในการประเมินไม่ว่าจะใช้บทบาทสมมติ หรือการเติมคำตอบลงในช่องว่าง มักมีปัญหาในการให้คะแนน กล่าวคือเกณฑ์การให้คะแนนจะต้องชัดเจน มิฉะนั้นจะทำให้การแปลความหมายเจตคติของนักเรียนผิดพลาดได้

2.1.2 พฤติกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา ประกอบด้วย ความตระหนักและความสนใจ การยอมรับในความรับผิดชอบ และความเกี่ยวข้อง

1) ความตระหนักและความสนใจ การประเมินพฤติกรรมด้านนี้สามารถประเมินได้โดยใช้คำถามปลายเปิดหรือคำถามปลายปิด ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นการให้ผู้เรียนเติมคำตอบเกี่ยวกับความตระหนักต่อปัญหาสังคมในประเทศไทย เช่น

- ปัญหาสังคมที่สำคัญที่ประเทศไทยกำลังประสบคือ.....

2) การยอมรับในความรับผิดชอบ การประเมินพฤติกรรมด้านนี้สามารถประเมินได้โดยใช้บทบาทสมมติ การเติมคำในช่องว่าง การสังเกต มาตรฐานประเมินค่า ตัวอย่างเช่น ครูหรือผู้สังเกตภายนอกสามารถประเมินพฤติกรรมของผู้เรียนในชั้นระหว่างที่มีการอภิปรายโดยใช้มาตรฐานประเมินค่า 5 ระดับ หรือใช้มาตรฐานประเมินค่าในการประเมินพฤติกรรมของผู้เรียนว่า ผู้เรียนมีความพอใจในการเข้าร่วมแก้ปัญหาสังคมมากน้อยเพียงใด

3) ความเกี่ยวข้อง การประเมินพฤติกรรมด้านนี้สามารถใช้มาตรฐานประเมินค่าในการประเมินเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ครูอาจใช้มาตรฐานประเมินค่าแบบลิเคิร์ตในการประเมินว่า ผู้เรียนมีความคิดเห็นอย่างไรต่อบทบาทของพรรคการเมือง

2.2 ค่านิยม เป็นพฤติกรรมสำคัญในสังคมศึกษา การประเมินค่านิยมทางประชาธิปไตยที่พึงปรารถนาจะต้องประเมินโดยใช้คำถามแบบความเรียง เช่น ต้องการประเมินเกี่ยวกับเสรีภาพในการพูด ก็ให้ผู้เรียนแสดงเหตุผลที่ดีเกี่ยวกับเสรีภาพในการพูดตามความเชื่อของเขา ส่วนอีก

วิธีหนึ่งที่ใช้ในการประเมิน คือ ใช้เอกสารค่านิยม (Value sheet) โดยมีคำถามและมีคำตอบให้ผู้ตอบ เลือกตอบ เป็นต้น

3. ทักษะในสาระหน้าที่พลเมือง ตามแนวคิดของออร์แลนโด ได้กล่าวถึงทักษะในวิชา สังคมศึกษา โดยแบ่งออกเป็น

3.1 การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับการรู้แหล่งข้อมูล การแปลความหมายของข้อมูลที่เป็นภาพกราฟิกและสัญลักษณ์

3.2 การคิดวิจารณ์ญาณ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับ การสรุปประเด็นสำคัญและการตั้ง ข้อสมมติ การประเมินหลักฐานและหาข้อสรุป การกำหนดสมมติฐานอย่างมีเหตุผล

3.3 การอยู่ร่วมกับกลุ่มอย่างประชาธิปไตย เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการที่เป็นทางการ และกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ

สำหรับการประเมินพฤติกรรมด้านทักษะในวิชาสังคมศึกษา มีแนวทางดังนี้ (กัญญา ลินทร์ตันศิริกุล และ โกศล มีคุณ 2555:13-13 ถึง 13-16)

3.1 การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับ

3.1.1 การรู้แหล่งข้อมูล เป็นการประเมินเกี่ยวกับความสามารถในการค้นหาว่า หนังสือต่างๆ ในห้องสมุด การหารายชื่อที่ต้องการจากบัตรรายการ การหาหนังสืออ้างอิงทางด้าน สังคมศึกษา ตลอดจนความสามารถในการค้นหาข้อมูลที่เหมาะสมในหนังสือสังคมศึกษาได้

ตัวอย่างคำถาม เช่น

- ถ้าจะหาเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่อง ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ จะต้องค้นหาจากส่วนใดของ หนังสือ

- ถ้าต้องการทราบว่าทวีปอเมริกาเหนือเมื่อเปรียบเทียบกับทวีปแอฟริกาแล้วมีขนาดเท่าใด ควรหาจากหนังสืออะไร

- ถ้าต้องการทราบว่าประเทศไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกประมาณเท่าใดในปี 2554-2555 จะต้องค้นหาจากแหล่งใด

3.1.2 การแปลความหมายของข้อมูลที่เป็นกราฟิกและสัญลักษณ์ เป็นการประเมิน เกี่ยวกับความสามารถในการแปลความหมายของแผนที่ กราฟ ตาราง แผนภูมิ ตารางเวลา และ การ์ตูน

ตัวอย่างคำถาม เช่น

- กำหนดแผนภูมิหรือกราฟมาให้ เช่น กราฟแสดงสินค้าออกของประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2554-2555 แล้วให้แปลความ ตีความ หรือขยายความ

3.2 การคิดวิจารณ์ญาณ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้อง คือ

3.2.1 การสรุปประเด็นสำคัญและการตั้งข้อสมมติ เป็นการประเมินเกี่ยวกับความสามารถในการสรุปประเด็นสำคัญหรือหลักการที่สำคัญของเรื่อง ซึ่งทักษะนี้เป็นทักษะในการวิเคราะห์ปัญหาขั้นต้น

ตัวอย่างคำถาม เช่น

- จากการศึกษาเรื่องนโยบายต่างประเทศ จงอธิบายนโยบายต่างประเทศหลักของประเทศไทยมา 3 ข้อ (ใช้เวลาทำ 20 นาที)

3.2.2 การประเมินหลักฐานและหาข้อสรุป เป็นการประเมินเกี่ยวกับความสามารถในการพิจารณาความแตกต่างของสองสิ่งแล้วหาข้อสรุป ความสามารถในการหาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ความสามารถในการหาเหตุผลและความสามารถในการนำหลักการต่างๆ มาประยุกต์ใช้

ตัวอย่างคำถาม เช่น

- จากแผนผังการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จงพิจารณาว่าองค์ประกอบใดมีความสัมพันธ์กันมากที่สุด

3.2.3 การกำหนดสมมติฐานอย่างมีเหตุผล เป็นการประเมินเกี่ยวกับความสามารถในการกำหนดสมมติฐานที่ใช้ในการศึกษา 2-3 ข้อ

สำหรับทักษะการคิดวิจารณ์ญาณ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นการระบุทักษะต่างๆ โดยที่ออร์แลนโด สรุปมาจาก เดรสเซลและเมย์ฮิว (Dressel and Mayhew, 1954) มีรายละเอียดดังนี้

1. ระบุประเด็นสำคัญของปัญหา
2. สร้างข้อสมมติเพื่ออธิบายหรือตอบปัญหา
3. ตรวจสอบหลักฐาน หรือจุดยืนของผู้เขียนโดย

3.1 จำแนกข้อความประเภทที่เป็นคำกล่าวและขาดหลักฐาน

3.2 จำแนกการเสนอข้อความที่มีความลำเอียง และมีองค์ประกอบด้านอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง

3.3 แยกประเภทข้อมูลที่ตรวจสอบได้และข้อมูลที่ตรวจสอบไม่ได้

3.4 แยกประเภทข้อมูลที่ตรงประเด็นและไม่ตรงประเด็น

3.5 แยกประเภทข้อมูลที่มีความจำเป็นและข้อมูลที่เกิดขึ้น โดยบังเอิญ

3.6 จำแนกถึงความพอเพียงของข้อมูล

3.7 ระบุว่าข้อมูลสนับสนุนข้อสรุปหรือไม่

3.8 ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

4. สรุปผลจากข้อมูล

3.3 การอยู่ร่วมกันอย่างประชาธิปไตย เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การวัดทักษะด้านนี้แตกต่างจากการวัดทักษะอื่นๆ กล่าวคือ เป็นการพิจารณาถึงความสามารถของผู้เรียนในการแสดงความคิดเห็น การเข้าร่วมอภิปรายวิธีการที่ใช้ในการประเมินคือ การสังเกต การใช้มาตราประเมินค่าหรือสื่ออื่นๆ ประกอบ เช่น วิดีทัศน์หรือใช้การบันทึกเทป เป็นต้น

ทักษะในวิชาสังคมศึกษา นอกจากจะแบ่งตามแนวคิดของ ออร์แลนโด แล้วในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา จะแบ่งทักษะเป็น 2 ประเภท คือ ทักษะทางวิชาการ และทักษะทางสังคม ที่ครูสังคมศึกษาควรพัฒนาให้แก่ นักเรียน โดยเฉพาะการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง

ทักษะทางวิชาการ หรือทักษะทางปัญญา เป็นทักษะที่บุคคลใช้เพื่อแสวงหาความรู้ จัดกระทำกับความรู้ และใช้ความรู้เพื่อการแก้ปัญหา เป็นต้นว่า (พิบูลศรี วาสนสมสิทธิ์ และ ฟรีแลนด์ (Freeland) (อ้างในกัญญา ลินทรตนิศิริกุล และ โกศล มีคุณ 2555: 13-15)

- 1) ทักษะการรู้แหล่งข้อมูล
- 2) ทักษะในการใช้แหล่งความรู้
- 3) ทักษะในการรวบรวมความรู้
- 4) ทักษะการจัดระบบข้อมูล
- 5) ทักษะในการเรียบเรียงและประเมินความรู้
- 6) ทักษะในการแสวงหาความรู้โดยการอ่าน
- 7) ทักษะในการสื่อความหมายโดยการพูดและเขียน
- 8) ทักษะในการอ่านและตีความวัสดุกราฟิก
- 9) ทักษะในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเวลา และการลำดับเหตุการณ์
- 10) ทักษะในการแก้ปัญหาและการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

ส่วนทักษะทางสังคม เป็นทักษะที่บุคคลใช้เพื่อการอยู่หรือทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นต้นว่า ทักษะการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับผู้อื่น

5.2 เครื่องมือสำหรับการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง

การกำหนดเครื่องมือประเมินจะต้องสอดคล้องกับพฤติกรรมที่จะประเมินว่า พฤติกรรมที่ต้องการประเมิน คืออะไร มีลักษณะอย่างไร หากใช้เครื่องมือในการประเมินไม่เหมาะสม ผลที่ได้รับจากการประเมินจะไม่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการประเมิน

ดังนั้น การวัดและประเมินผลความก้าวหน้าทางการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ต้องพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของการสอน ซึ่งจำแนกเป็น 3 พิสัย คือ พุทธิพิสัย เจตพิสัย และทักษะพิสัย ผู้สอนจะต้องเลือกเครื่องมือการประเมินผลให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายดังกล่าว

5.2.1 เครื่องมือประเมินผลเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจในสาระหน้าที่พลเมือง

การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในส่วนของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชานั้น การวัดและประเมินผลจะใช้เครื่องมือที่สำคัญคือ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (achievement test) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ (Wiersma and Jurs, 1990 อ้างในกัญญา ลินทรตันศิริกุล และ โกศล มีคุณ 2555:13-18 ถึง 13-25) คือ

1) **แบบกำหนดคำตอบ** เป็นแบบทดสอบที่ประกอบด้วยคำถามและคำตอบ ผู้สอบเพียงแต่เลือกคำตอบที่ต้องการจากคำตอบที่กำหนดให้ แบบทดสอบลักษณะนี้แบ่งออกเป็น ข้อสอบแบบถูก-ผิด (true-false) ข้อสอบแบบเลือกตอบ (multiple choice) และข้อสอบแบบจับคู่ (matching)

ก. **ข้อสอบแบบถูก-ผิด** เป็นข้อสอบที่ใช้ในการวัดความสามารถของผู้สอบโดยการให้ผู้สอบระบุว่าข้อความที่กำหนดให้ถูกหรือผิด (true or false) ใช่หรือไม่ใช่ (yes or no) เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย (agree or disagree) เป็นข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็น (fact or opinion) เป็นต้น ลักษณะของข้อสอบแบบนี้จึงมีคำตอบให้เลือกเพียง 2 คำตอบเท่านั้น

ข. **ข้อสอบแบบเลือกตอบ** เป็นข้อสอบที่ประกอบด้วยคำถาม (stem) และตัวเลือก (alternative) สำหรับในส่วนที่เป็นคำถามของข้อสอบแบบเลือกตอบจะอยู่ในรูปของคำถามหรืออยู่ในรูปของข้อความไม่สมบูรณ์ก็ได้ ส่วนตัวเลือกจะประกอบด้วย ตัวเลือกที่เป็นคำตอบถูก (correct answer) และตัวเลือกที่เป็นคำตอบไม่ถูก ที่เรียกว่า ตัวลวง (distracters)

ค. **ข้อสอบแบบจับคู่** เป็นข้อสอบที่ประกอบด้วยข้อความ 2 คอลัมน์ คอลัมน์หนึ่งประกอบด้วยข้อความ ตัวเลข หรือสัญลักษณ์ เพื่อจับคู่กับอีกคอลัมน์หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย คำประโยค หรือวลี ข้อความในคอลัมน์หนึ่งจะเป็นคำถาม และข้อความอีกคอลัมน์หนึ่งเรียกว่าตัวเลือก ข้อคำถามจะอยู่ในคอลัมน์แรก ส่วนตัวเลือกจะอยู่ในคอลัมน์ที่สอง ข้อความทั้ง 2 คอลัมน์จะต้องสัมพันธ์กัน เช่น จับคู่เหตุการณ์กับวันที่เกิดเหตุการณ์ จับคู่ประเทศกับชื่อเมืองหลวง จับคู่ประเภทของสัตว์กับตัวอย่างของสัตว์ จับคู่ประเภทของยาเสพติดกับตัวอย่างของยาเสพติด จับคู่ชื่อนักวิทยาศาสตร์กับผลงานทางวิทยาศาสตร์ จับคู่ผู้แต่งหนังสือกับหนังสือที่แต่ง เป็นต้น การจับคู่จะต้องอธิบายในคำชี้แจงให้ชัดเจนว่าจะให้จับคู่อย่างไร ตัวเลือกที่เลือกมาจับคู่กับคำถาม เลือกได้ครั้งเดียวหรือเลือกได้มากกว่า 1 ครั้ง

2) **แบบเขียนตอบ** เป็นแบบทดสอบที่ประกอบด้วยคำถามและให้ผู้ตอบเขียนคำตอบเอง จากคำถามที่กำหนดให้ แบบทดสอบลักษณะนี้แบ่งออกเป็นข้อสอบแบบตอบสั้นๆ (short answer items) และข้อสอบแบบความเรียง (essay items)

ก. **ข้อสอบแบบตอบสั้นๆ** หรือบางที่เรียกว่า ข้อสอบแบบเติมคำ (completion) เป็นข้อสอบที่ให้ผู้ตอบ ตอบคำถามหรือเติมคำในข้อความที่กำหนดให้สมบูรณ์โดยการเติมคำ จำนวนหรือสัญลักษณ์ วลี ประโยคสั้นๆ ข้อสอบลักษณะนี้เป็นข้อสอบที่ให้ผู้สอบหาคำตอบเอง แทนที่จะกำหนดคำตอบให้เลือกตอบ ข้อแตกต่างของข้อสอบแบบตอบสั้นๆ และแบบเติมคำคือ การเขียนคำถาม ข้อสอบแบบตอบสั้นๆ จะเขียนในรูปคำถามโดยตรง ส่วนข้อสอบแบบเติมคำจะเขียนในรูปของข้อความที่ไม่สมบูรณ์

ตัวอย่างข้อสอบแบบตอบสั้นๆ

- นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทยชื่ออะไร

ตัวอย่างข้อสอบแบบเติมคำ

- นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทยชื่อ.....

ข. **ข้อสอบแบบความเรียง** เป็นข้อสอบที่ผู้ตอบจะต้องหาคำตอบเอง แทนที่จะมีคำตอบให้เลือกเหมือนกับข้อสอบแบบกำหนดคำตอบให้ ข้อสอบแบบนี้จะใช้ในการวัดผลการเรียนรู้ที่ไม่สามารถวัดโดยใช้ข้อสอบแบบกำหนดคำตอบได้ เช่น วัดความสามารถในการจัดการ ความสามารถในการบูรณาการ ความสามารถในการสังเคราะห์ความรู้ ความสามารถในการแก้ปัญหา ตลอดจนความสามารถในการประเมิน เป็นต้น

ลักษณะของข้อสอบแบบความเรียง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ คำถามแบบจำกัดคำตอบ (restricted response questions) และคำถามแบบขยายคำตอบ (extended response questions)

5.2.2 เครื่องมือประเมินผลเพื่อพัฒนาด้านเจตคติและค่านิยมในสาระหน้าที่พลเมือง

การประเมินพฤติกรรมด้านเจตพิสัย ถ้าพิจารณาจากจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2555 และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 8 ประการของผู้เรียน ตลอดจนคุณภาพของผู้เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จะพบว่าส่วนใหญ่เน้นพฤติกรรมด้านคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะของผู้เรียน โดยเฉพาะการเน้นความเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

การประเมินด้านพฤติกรรมมีเน้นคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์นี้ มีวิธีการวัดและประเมินที่หลากหลายวิธี ในที่นี้ขอยกตัวอย่างวิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของการสังเกตและวิธีการที่ให้นักเรียนรายงานตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการที่ครูสังคมศึกษา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการจัดการ

เรียนการสอน โดยเฉพาะในส่วนของสาระหน้าที่พลเมือง ที่เน้นความเป็นพลเมืองดี การมีค่านิยมที่เหมาะสม และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุข ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) **วิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของการสังเกต** กัญจนา ลินทรัตนศิริกุล และ โกศล มีคุณ (2555 : 13-50 ถึง 13-51) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของการสังเกต ไว้ว่า

การสังเกตเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีที่มีความสำคัญมาก เพราะสามารถจะวัดได้เกือบทุกคุณลักษณะ ใช้ได้เกือบตลอดเวลาในเกือบทุกสถานการณ์ การสังเกตมีทั้งแบบผู้สังเกตมีส่วนร่วม แบบที่ผู้สังเกตไม่มีส่วนร่วม รวมไปถึงการสังเกตแบบไม่วุ่นวาย และการตรวจสอบร่องรอยด้วยในการสังเกตผู้สอนควรเตรียมอย่างน้อย 3 ประการดังนี้

ก. ควรกำหนดพฤติกรรมที่ต้องการสังเกตไว้ล่วงหน้า

ข. เพื่อมิให้เกิดความสับสน ยุ่งยาก ควรสังเกตผู้เรียนครั้งละไม่เกิน 2-3 คน ไม่ควรสังเกตผู้เรียนแบบรวมๆ ครั้งละหลายๆ คน

ค. ควรมีการจดบันทึกอย่างเป็นระบบ การบันทึกอาจทำขณะสังเกต หรือทันทีเมื่อสิ้นสุดการสังเกต

การสังเกตจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นถ้ามีเครื่องมือที่ใช้ประกอบการสังเกต เครื่องมือซึ่งนิยมใช้กันมี ได้แก่

1) แบบสำรวจรายการ (Checklists) มีลักษณะประกอบด้วยรายการพฤติกรรมต่างๆ ที่ต้องการสังเกต โดยต้องการสำรวจว่าพฤติกรรมหรือลักษณะตามรายการเหล่านั้นมี หรือไม่มี เกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น เช่น ผู้สอนใช้แบบสำรวจรายการเพื่อประเมินพฤติกรรมของนักเรียนในชั้นเรียนหลังจากที่เรียนเรื่อง “การอยู่ร่วมกันแบบประชาธิปไตย” แล้ว

2) การจัดอันดับคุณภาพหรือมาตราประมาณค่า (Rating Scales) เป็นเครื่องมือที่กำหนดเป็นกลุ่มรายการพฤติกรรมสำหรับการสังเกต เมื่อสังเกตจะดูไปตามรายการพฤติกรรมและประเมินเป็นระดับหรือนำหนักคะแนน ตั้งแต่ค่อยไปมาก การประเมินอาจพิจารณาเป็นรายพฤติกรรมหรือกลุ่มพฤติกรรม หรือผลรวมทั้งหมดก็ได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3) ระเบียบสะสม หรือ บันทึกเกร็ดพฤติกรรม (Cumulative records or Anecdotal records) เป็นแบบที่ผู้สังเกตใช้สำหรับเขียนบันทึกหรือรายงานสิ่งที่สังเกตได้ในครั้งหนึ่ง ๆ ผู้สังเกตอาจเขียนบรรยายเป็นความเรียงหรือสรุปสั้นๆ สำหรับการบันทึกพฤติกรรม อาจมีหัวข้อ หรือประเด็นสำหรับการสังเกตและบันทึก โดยปกติในโรงเรียนผู้สอนจะมีการบันทึกเป็นบันทึกเกร็ดพฤติกรรมหรือระเบียบสะสมอยู่แล้ว การสังเกตเจตพิสัยผู้สอนอาจบันทึกลงในระเบียบดังกล่าวและสามารถนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ได้เมื่อต้องการ

4) แบบบันทึกการสัมภาษณ์ (Interviews) การสัมภาษณ์มีสองลักษณะ ลักษณะที่หนึ่งเป็นการสัมภาษณ์เพื่อทราบความจริง ความคิดเห็นจากผู้ให้สัมภาษณ์ ลักษณะการตั้งคำถามและแบบบันทึกการสัมภาษณ์จะคล้ายกับวิธีการสอบถาม (ซึ่งใช้แบบสอบถาม) ลักษณะที่สองจะเป็นการสัมภาษณ์เพื่อปฏิบัติการตอบสนอง การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบนี้เป็นการสัมภาษณ์เพื่อสังเกต แบบบันทึกการสัมภาษณ์เป็นลักษณะการบันทึกปฏิบัติการตอบสนองที่สังเกตได้ การสัมภาษณ์หรือการพูดคุยกับผู้เรียนสองต่อสองจะทำให้ผู้สอนใช้คำถามเพื่อหยั่งความรู้สึก อารมณ์ของผู้เรียนได้ดี และทำให้ผู้สอนสามารถสังเกตผู้เรียนได้อย่างใกล้ชิดด้วย

2) วิธีการให้ผู้เรียนรายงานตนเอง กัญจนา ลินทรตันศิริกุล และ โกศล มีคุณ (2555 : 13-55 ถึง 13-57) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการให้ผู้เรียนรายงานตนเอง ไว้ว่า

นักวิชาการหลายท่านสนับสนุนให้ใช้วิธีดังกล่าวนี้ เพื่อวัดคุณลักษณะด้านอารมณ์ ความรู้สึก ดังเช่น อีเบล (Ebel, 1986 : 322) ได้ให้ความเห็นว่า วิธีการสังเกตนั้นมักจะมีปัญหาในเรื่องความสามารถของผู้สังเกต และข้อจำกัดของสถานการณ์ วิธีการที่น่าจะง่ายและดีกว่าคือการถามผู้ที่เรากำลังศึกษาโดยตรง เขามีความเชื่ออย่างไร หรือเขาชอบทำอะไร ซึ่งก็คือให้ผู้ตอบได้รายงานตนเองนั่นเอง แนวความคิดของสแตนเลย์ (Stanley, 1981 : 366) ก็สนับสนุนการใช้วิธีผู้ตอบเขียนรายงานตนเอง โดยเขาเห็นว่าบุคคลแต่ละคนมีความเข้าใจและตระหนักให้ตนเองได้ดีที่สุด การให้เขาได้เขียนรายงานตนเองจึงน่าจะได้อะไรที่ตรง และดีที่สุด

วิธีให้ผู้ตอบหรือผู้เรียนเขียนรายงานตนเองอาจใช้เพื่อการสำรวจความสนใจ เจตคติ ค่านิยม คุณธรรมจริยธรรม และบุคลิกภาพต่างๆ ได้ ซึ่งในการวัดหรือสำรวจเหล่านี้จะมีการสร้างแบบวัด แบบสอบถาม ขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือ

หลักการสำคัญของวิธีให้ผู้เรียนเขียนรายงานตนเอง คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้ผู้เรียนได้แสดงความจริงออกมา วิธีการคือ ข้อคำถามจะต้องมีความชัดเจนตรงประเด็น ข้อคำถามเร้าให้ผู้เรียนตอบด้วยความเต็มใจ การรายงานตนเองจะมีความตรงมากที่สุด ถ้าผู้เรียนหรือผู้ตอบรู้สึก ว่าสิ่งที่เขาตอบจะไม่มีผลเสียหรือต้องทำให้เขาเดือดร้อน

เพื่อให้ผู้ตอบเขียนรายงานตนเองได้ตรงตามประเด็นที่ผู้วัด/ผู้ประเมิน ต้องการเพื่อสะท้อนคุณลักษณะอารมณ์ ความรู้สึกออกมาตามที่ผู้ประเมินต้องการ จำเป็นที่จะต้องมีประเด็นหรือแนวคำถามเป็นเสมือนสิ่งเร้าให้ผู้ตอบได้ตอบสนอง ดังนั้นวิธีการวัดแบบนี้จึงมีการสร้างเครื่องมือขึ้นมาในลักษณะต่างๆ เครื่องมือที่ใช้กับวิธีให้ผู้เรียนรายงานตนเอง ได้แก่

1) แบบสอบถาม (Questionnaires) ประกอบด้วยรายการคำถามที่สร้างขึ้นเพื่อถามในเรื่องใดเรื่องหนึ่งกับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยปกติแล้วแบบสอบถามใช้วัดในสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริง แต่โดยทั่วไปใช้แบบสอบถามกันอย่างกว้างขวางในการวัดความคิดเห็น ความสนใจ ความรู้สึก เจตคติหรือค่านิยม รวมทั้งการวัดคุณธรรมต่าง ๆ ด้วย รูปแบบของแบบสอบถามอาจเป็นได้หลายลักษณะ เช่น มาตรฐานค่า เลือกตอบ เขียนตอบสั้นๆ เขียนตอบยาว

2) แบบสำรวจ (Inventories) แบบสำรวจมีลักษณะคล้ายแบบสอบถามที่มีรายการหรือข้อความให้ผู้เรียนตอบ การตอบอาจเป็นลักษณะให้ประมาณค่า ให้ลงรายการ (คล้ายแบบสำรวจรายการ) หรืออาจให้ตอบโดยวิธีอื่นก็ได้ ความแตกต่างของแบบสำรวจกับแบบสอบถามอยู่ที่ตรงว่าแบบสอบถามนั้นถามความคิดเห็นหรือความจริงจากผู้ตอบ ผู้ตอบตอบอย่างไร ผู้สอบถามก็รายงานไปอย่างนั้น แต่แบบสำรวจนั้นผลการตอบจะถูกวิเคราะห์ไปถึงคุณลักษณะที่แฝงอยู่ในตัวผู้ตอบ ผู้ตอบมิได้บอกออกมาตรงๆ แต่ผลของการตอบสามารถสะท้อนคุณลักษณะของเขาออกมา ทำให้ผู้ประเมินสามารถสรุปได้ เช่น แบบสำรวจความสนใจในอาชีพ แบบสำรวจการใช้เวลาว่าง ผู้ตอบอาจไม่สามารถบอกได้ว่าแท้จริงแล้วเขาสนใจอาชีพใด ใช้เวลาว่างอย่างไร แต่การตอบแบบสำรวจอาจทำให้ผู้ประเมินสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเขาสนใจอาชีพใด ใช้เวลาว่างอย่างไร

3) แบบวัดเฉพาะอย่าง ซึ่งได้แก่ มาตรวัดเจตคติ แบบวัดการตัดสินใจเชิงจริยธรรม แบบวัดการกระจ่ายค่านิยม

ก. มาตรวัดเจตคติ (Attitude scales) เจตคตินั้นอาจวัดได้โดยแบบสอบถามดังกล่าวแล้วแต่โดยที่นักจิตวิทยาสังคมได้ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะนี้มาก จึงได้มีการพัฒนาเครื่องมือสำหรับวัดเจตคติโดยเฉพาะ มาตรวัดเจตคติที่ได้มีการสร้างขึ้นมีหลายแบบ แต่แบบที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายได้แก่ แบบของลิเคิร์ตและแบบของเทอร์สตัน

ข. แบบวัดจริยธรรม จริยธรรมนั้นมีองค์ประกอบทั้งส่วนที่เป็นด้านสติปัญญา อารมณ์ ความรู้สึก และทักษะ จึงจะกล่าวถึงการสร้างเครื่องมือที่สอดคล้องกัน คือ การสร้างแบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม และแบบวัดเจตคติเชิงจริยธรรม

แบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม มีหลายรูปแบบ คือมีทั้งแบบคำถามให้เขียนตอบ แบบกำหนดคำตอบให้เลือก แบบให้เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาและแบบให้เปรียบเทียบคำตอบเป็นคู่ แต่ทุกแบบมีหลักการคล้ายกันที่แต่ละคำถามจะเริ่มด้วยเรื่องหรือสถานการณ์ขัดแย้งทางจริยธรรม ให้ผู้ตอบอ่าน แล้วตัดสินใจเลือกพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วเลือกหรือเสนอเหตุผลที่ใช้เป็นหลักการตัดสินใจนั้น การตรวจให้คะแนนพิจารณาที่เหตุผลว่าเป็นเหตุผลที่อยู่ในขั้นใดตามทฤษฎี เหตุผลขั้นต่ำได้คะแนนน้อย เหตุผลขั้นสูงได้คะแนนมาก

แบบวัดเจตคติเชิงจริยธรรม มีลักษณะคล้ายกับมาตรวัดเจตคติทั่วไป แต่เนื้อหา หรือ เป้าหมายของเจตคติ (Attitude Order) มุ่งไปที่พฤติกรรมการทำดีเว้นชั่ว โดยเป้าหมายก็คือ ต้องการทราบว่า บุคคลมีความรู้สึกต่อพฤติกรรมทำดี – เว้นชั่วอย่างไร

ค. แบบวัดการกระจ่างค่านิยม (Value Clarification) มีลักษณะเป็นข้อคำถามเพื่อ ตรวจสอบว่าบุคคลมีการพัฒนาค่านิยมใด ค่านิยมหนึ่ง เป็นไปตามเกณฑ์การพัฒนาค่านิยมที่เหมาะสม หรือไม่ กล่าวคือ การพัฒนาค่านิยมที่เหมาะสมควรเป็นไปตามเกณฑ์ 7 ประการ ตามกระบวนการ ของการกระจ่างค่านิยม

5.2.3 เครื่องมือประเมินผลเพื่อพัฒนาด้านทักษะทางสังคมในสาระหน้าที่พลเมือง

การจัดการเรียนการสอนในวิชาสังคมศึกษา มุ่งพัฒนาทักษะให้แก่ผู้เรียน ซึ่งทักษะในวิชา สังคมศึกษา มี 2 ประเภท คือ ทักษะทางวิชาการ (Academic Skills) และทักษะทางสังคม (Social Skills)

สำหรับเครื่องมือที่ใช้วัดและประเมินผลในส่วนของทักษะทางวิชาการนั้น ซึ่งเป็นการ ประเมินเพื่อพัฒนาสติปัญญาในวิชาสังคมศึกษา ครูสังคมศึกษาสามารถใช้แบบทดสอบ:ซึ่งเป็น เครื่องมือวัดและประเมินผลด้านความรู้ความเข้าใจ หรือด้านสติปัญญา ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวไว้ใน ตอนต้น ส่วนทักษะทางสังคมนั้น เป็นการประเมินทักษะเกี่ยวกับ การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีใน ระบอบประชาธิปไตย คือการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติ และทักษะเกี่ยวกับการสร้าง ความสัมพันธ์และทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งทักษะดังกล่าวเป็นทักษะที่เน้นในการเรียนการสอนสาระ หน้าที่พลเมือง

กัญญา ลินทร์ตนศิริกุล และ โกศล มีคุณ (2555 : 13-50 ถึง 13-51) ได้ให้รายละเอียด เกี่ยวกับเครื่องมือในการวัดทักษะทางสังคมดังนี้

ทักษะทางสังคม ที่สำคัญมี 2 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ทักษะเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ และทำงานร่วมกับผู้อื่น
- 2) ทักษะเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติ

จึงกล่าวได้ว่าทักษะทางสังคมที่ควรประเมินในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในระดับ มัธยมศึกษา คือทักษะที่อยู่ในสองกลุ่มดังกล่าวนี้ ซึ่งทักษะสองกลุ่มนี้ครอบคลุมทักษะทางสังคมหลาย ทักษะ ในการวัดและประเมินผลควรต้องพิจารณาแต่ละทักษะเหล่านี้ ซึ่งได้แก่

1. ทักษะเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ และทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้แก่
 - 1.1 ทักษะการพัฒนาตนเอง
 - 1.2 ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น

- 1.3 ทักษะการมีส่วนร่วมกับกลุ่ม
- 1.4 ทักษะความเป็นผู้นำ
2. ทักษะเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติ ได้แก่
 - 2.1 ทักษะการเป็นผู้บริโภคที่ดี
 - 2.2 ทักษะการพัฒนาสังคม
 - 2.3 ทักษะการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
 - 2.4 ทักษะการแสดงออกด้านวัฒนธรรม
 - 2.5 ทักษะด้านจริยธรรม

ทักษะทางสังคมสองกลุ่มนี้เป็นคุณลักษณะที่มีได้แยกออกจากกัน โดยเด็ดขาดแม้การประเมินเพื่อตรวจสอบแต่ละทักษะย่อยจะกระทำได้ แต่การประเมินเพื่อสรุปทักษะทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอาจต้องอาศัยทักษะย่อยของอีกกลุ่มหนึ่งด้วยนอกจากนี้ในแต่ละทักษะย่อยเมื่อวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปยังอาจพบว่ามีทักษะย่อยๆ แฝงอยู่อีก

การประเมินทักษะทางสังคมเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นการประเมินพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอก ซึ่งพฤติกรรมเหล่านั้นจะแสดงออกอย่างไร เมื่อไร ในระดับมากน้อยเพียงใด คงจะมีความแตกต่างกันไปตามบุคคลและสภาพแวดล้อม เนื่องจากความหลากหลายของบุคคล คุณลักษณะและสถานการณ์ จึงต้องหาวิธีการ/เครื่องมือที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะวัด/ประเมินพฤติกรรมเหล่านี้ให้ได้อย่างเที่ยงตรง

สำหรับวิธีการ/เครื่องมือ ที่ใช้ในการประเมินผลเพื่อพัฒนาด้านทักษะทางสังคม โดยปกติคุณลักษณะที่เป็นทักษะหรือการแสดงออกที่เป็นพฤติกรรม ซึ่งมองเห็นสังเกตได้ มักสามารถวัดและประเมินได้ด้วยการสังเกต แต่พฤติกรรมบางอย่างมิได้เกิดบ่อย มิได้ง่ายต่อการสังเกต หรือมิได้เกิดในสภาพเหตุการณ์ปกติ ดังนั้นเทคนิคอื่นๆ เช่น การสัมภาษณ์ สังคมมิติ หรือการให้รายงานโดยตนเองวิธีต่างๆ จึงถูกนำมาใช้ ถ้าครูรู้จักเลือกใช้ และใช้เป็นเครื่องมือแต่ละอย่างก็น่าจะให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อครูได้พอสมควร

ข้อสังเกตว่าเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้กับการประเมินผลด้านทักษะทางสังคม (ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เน้นพฤติกรรมหรือการแสดงออก) นี้ ส่วนใหญ่ก็เป็นเครื่องมืออย่างเดียวกับที่ใช้ในการประเมินด้านอารมณ์ **ความรู้สึ** ความแตกต่างอยู่ตรงที่**คุณลักษณะที่ต้องการวัด** ซึ่งในการสร้างจะต้องเขียนข้อคำถาม หรือกำหนดรายการพฤติกรรมให้สอดคล้องกับคุณลักษณะที่ต้องการวัด ในแต่ละครั้งอย่างแท้จริง

มีข้อเสนอแนะที่ดีสำหรับการประเมินทักษะทางสังคม คือ เนื่องจากพฤติกรรมบางอย่างบุคคลจะแสดงออกก็ต่อเมื่อเผชิญกับสถานการณ์หรือต่ออยู่กับปัญหาอยู่เท่านั้น ดังนั้น อาจเป็นไปได้ที่ครูจะจัดให้มีสถานการณ์หรือกิจกรรมขึ้น เพื่อที่จะกระตุ้นให้นักเรียนตอบสนอง โดยการแสดงพฤติกรรมออกมาแล้วจึงใช้เทคนิคหรือวิธีการที่เหมาะสมที่สุดวัด ก็จะสามารวัดคุณลักษณะที่ทักษะดังกล่าวได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ดังกล่าวแล้วว่า วิธีการที่ใช้วัดหรือประเมินทักษะทางสังคมนั้นได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ สังคมมิติ และการรายงานโดยตนเอง วิธีการเหล่านี้บางวิธีเหมาะสมกับการวัดหลายทักษะและบางทักษะก็อาจวัดได้หลายวิธี แต่ละวิธีจะมีเครื่องมือที่ใช้เพื่อการบันทึกเก็บรวบรวมข้อมูลหรือเพื่อเป็นสิ่งเร้าให้ผู้ถูกวัดตอบสนอง เมื่อพิจารณาทักษะทางสังคมต่างๆ แล้วควรจะใช้วิธีการ และเครื่องมือเพื่อวัดและประเมินดังต่อไปนี้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าวิธีการที่ใช้ประเมินด้านทักษะทางสังคม ในวิชาสังคมศึกษาที่สำคัญๆ ได้แก่

- 1) วิธีการสังเกต
- 2) วิธีการสังคมมิติและเทคนิคที่เกี่ยวข้อง
- 3) วิธีการให้นักเรียนรายงานตนเอง
- 4) วิธีการสัมภาษณ์

เครื่องมือที่ใช้กับวิธีการประเมินผลด้านทักษะทางสังคมจะขึ้นอยู่กับวิธีการประเมินที่ใช้เป็นสำคัญ ซึ่งก็จะเป็นไปทำนองเดียวกับเครื่องมือเพื่อประเมินด้านอารมณ์ ความรู้สึก

กล่าวโดยสรุป การประเมินผลการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา มีจุดมุ่งหมายของการประเมินเช่นเดียวกับการประเมินผลโดยทั่วไป สำหรับพฤติกรรมที่ต้องการประเมินในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ได้แก่ ด้านพุทธิพิสัย เจตพิสัย และทักษะพิสัย

ในการประเมินผลเพื่อพัฒนาด้านด้านพุทธิพิสัย คือด้านสติปัญญาและด้านทักษะพิสัย ในส่วนของทักษะทางวิชาการในวิชาสังคมศึกษานั้น เครื่องมือที่ใช้ส่วนใหญ่ คือ แบบทดสอบ ส่วนการประเมินผลเพื่อพัฒนาด้านเจตพิสัย หรือด้านอารมณ์ ความรู้สึกในวิชาสังคมศึกษา เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการประเมิน ได้แก่ วิธีการสังเกต และวิธีการให้นักเรียนรายงานตนเอง

สำหรับการประเมินผลเพื่อพัฒนาด้านทักษะพิสัย โดยเฉพาะในส่วนของทักษะทางสังคมในวิชาสังคมศึกษา เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ วิธีการสังเกต วิธีการสังคมมิติและเทคนิคที่เกี่ยวข้อง วิธีการให้นักเรียนรายงานตนเอง และวิธีการสัมภาษณ์

6. การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล

ในงานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงวิจัยพัฒนาโดยการผลิตชุดฝึกอบรมทางไกล สำหรับครู สังกศศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา ชุดฝึกอบรมทางไกลที่พัฒนาขึ้น โดยยึดตามระบบการฝึกอบรมทางไกลของ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ในที่นี้จึงขอเสนอหัวข้อสำคัญ คือ การฝึกอบรมทางไกล การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล และการทดสอบประสิทธิภาพชุดอบรมทางไกล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 การฝึกอบรมทางไกล

6.1.1 ความหมายของการฝึกอบรมทางไกล การฝึกอบรมทางไกลเป็นวิธีการประยุกต์วิธีการสอนทางไกลมาใช้ในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระ โดยให้ผู้ให้การอบรมและผู้รับการอบรมไม่จำเป็นต้องพบกันหรือมีการพบปะกันน้อยที่สุด (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ 2536 : 228)

6.1.2 องค์ประกอบในการฝึกอบรมทางไกล โดยสรุปประกอบด้วย

1) วิทยากรและผู้รับการฝึกอบรมทางไกล การฝึกอบรมทางไกลใช้วิทยากรในสองลักษณะ คือ วิทยากรที่ได้รับเชิญมาผลิตชุดการฝึกอบรมทางไกลและวิทยากรที่มาดำเนินการฝึกอบรม

2) หลักสูตรการฝึกอบรมทางไกล เป็นมวลงเนื้อหาสาระและประสบการณ์ในสาขาวิชาที่มุ่งจะให้ผู้รับการฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้โดยจัดในรูปหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นและหลักสูตรฝึกอบรมระยะยาว

3) ระบบการฝึกอบรมทางไกลมีขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ความต้องการในการฝึกอบรม ขั้นที่ 2 การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมทางไกล ขั้นที่ 3 การผลิตสื่อและชุดฝึกอบรมทางไกล ขั้นที่ 4 การดำเนินการฝึกอบรมทางไกล และขั้นที่ 5 การประเมินการฝึกอบรมทางไกล

4) สื่อการฝึกอบรมทางไกล อาจอยู่ในรูปชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นแกน ยึดวิทยุโทรทัศน์เป็นแกน หรือยึดคอมพิวเตอร์เป็นแกน

5) คุณภาพของการฝึกอบรมทางไกลขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพระบบการฝึกอบรมทางไกล คุณภาพเนื้อหาสาระที่อยู่ในหลักสูตรการฝึกอบรมทางไกล คุณภาพสื่อหรือชุดฝึกอบรมทางไกล และความสามารถวิทยากรและความใส่ใจของผู้รับการฝึกอบรม

(ชัยยงค์ พรหมวงศ์ 2536: 230 – 232)

6.1.3 รูปแบบการฝึกอบรมทางไกล เท่าที่มีการดำเนินการในปัจจุบันพอจะประมวลได้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) การฝึกอบรมทางไกลที่ใช้วิธีการฝึกอบรมด้วยตนเองทั้งหลักสูตร หมายถึงระบบการฝึกอบรมที่วางแผนและเตรียมชุดฝึกอบรมทางไกลเพื่อให้ผู้รับการอบรมเรียนจากชุดฝึกอบรมด้วยตนเองตลอดหลักสูตร โดยไม่จำเป็นต้องมารับการฝึกอบรมแบบเผชิญหน้า การฝึกอบรมแบบนี้ใช้ใน 3 กรณี ได้แก่ การฝึกอบรมเนื้อหาด้านพุทธิพิสัยไม่จำเป็นต้องมารับการฝึกฝน ณ สถานฝึกอบรม การฝึกอบรมที่มุ่งเนื้อหาด้านพุทธิพิสัยและมีการฝึกปฏิบัติ โดยการฝึกฝนด้วยตนเองจากคู่มือ (Manual) หรือแนวการศึกษา (Study Guide) และชุดการทดลองที่บ้าน (Home Experimental Kit) หรือชุดฝึกปฏิบัติ (Practical Work) ที่จัดเตรียมไว้ให้ และการฝึกอบรมที่มีเนื้อหาไม่สลับซับซ้อน เช่น การใช้เครื่องมืออุปกรณ์บางอย่าง โดยใช้เอกสารสิ่งพิมพ์ เทปบันทึกเสียง เป็นต้น

2) การฝึกอบรมทางไกลที่ผสมผสานการศึกษาด้วยตนเองกับการฝึกอบรมแบบเผชิญหน้า เป็นการฝึกอบรมทางไกลที่วางแผนให้ผู้รับการอบรมเรียนด้วยตนเองส่วนหนึ่งและมาเข้าฝึกอบรมที่สถาบันการฝึกอบรมเพื่อการฝึกปฏิบัติหรือการปลูกฝังด้านจิตพิสัย ส่วนที่ให้ผู้ฝึกอบรมสามารถเรียนเองมักจะเป็นความรู้ด้านพุทธิพิสัยหรืออบรมการฝึกปฏิบัติอย่างง่ายๆ ส่วนการฝึกฝนทักษะความชำนาญก็ได้มาฝึกแบบเผชิญหน้าในห้องฝึกอบรมที่ได้มีการนัดหมายกันไว้

3) การฝึกอบรมทางไกลที่เป็นส่วนของหลักสูตรการศึกษาทั่วไป เป็นการที่องค์กรหรือหน่วยงานประสงค์ให้บุคลากรได้พัฒนาด้วยการลงทะเบียนเรียนวิชาหรือกลุ่มวิชาที่เปิดสอนเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาปกติ โดยมุ่งรับประกาศนียบัตรหรือปริญญาโดยถือเป็นเงื่อนไขการเลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่งเข้าสู่ตำแหน่งหัวหน้างานหรือตำแหน่งบริหาร (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ 2536: 233 - 234)

6.1.4 วิธีการฝึกอบรมทางไกล วิธีการฝึกอบรมทางไกลขึ้นอยู่กับโครงสร้างสื่อฝึกอบรม 3 ประเภท ได้แก่ (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และวาสนา ทวีกุลทรัพย์ 2540: 149 -151)

- 1) วิธีการฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์
- 2) วิธีการฝึกอบรมทางไกลที่ยึดวิทยุและโทรทัศน์
- 3) วิธีการฝึกอบรมทางไกลที่ยึดคอมพิวเตอร์เป็นหลัก

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสิ่งพิมพ์เป็นแกนกลาง จะบรรจุเนื้อหาสาระในเอกสารชุดฝึกอบรมทางไกล และมีสื่อเสริม คือ สื่อปฏิสัมพันธ์

6.2 การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล ในที่นี้ขอเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล โดยครอบคลุมในหัวข้อต่อไปนี้ (1) ความหมายและความสำคัญของชุดฝึกอบรมทางไกล (2) หลักการของชุดฝึกอบรมทางไกล (3) ประเภทของชุดฝึกอบรมทางไกล และ (4) การผลิต

ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยืดสิ่งพิมพ์ ชุดฝึกอบรมทางไกลที่พัฒนาขึ้นยึดตามระบบการฝึกอบรมทางไกลของ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ เป็นหลัก

6.2.1 ความหมายและความสำคัญของชุดฝึกอบรมทางไกล ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้ให้ความหมายของชุดฝึกอบรมทางไกล (อ้างใน กฤษณ์ พลอยโสภณ 2538: 29) ไว้ว่า คือชุดสำเร็จที่ใช้เป็นแนวทางและเครื่องมือในการดำเนินการฝึกอบรมทางไกลอย่างมีระบบระเบียบ ทั้งในส่วนของวิทยาการที่ให้การฝึกอบรม และสมาชิกที่เข้ารับการฝึกอบรม โดยมีการกำหนดขั้นตอนการฝึกอบรม กำหนดสื่อ กำหนดกิจกรรม กำหนดเนื้อหา ประสบการณ์ และเครื่องมือประเมินผลการฝึกอบรมไว้อย่างครบถ้วน

ส่วนความสำคัญของชุดฝึกอบรม ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้สรุปไว้ดังนี้

1) เป็นการวางแผนการฝึกอบรมอย่างมีระบบ
2) เป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการฝึกอบรมทางไกล ดำเนินไปตามเป้าหมายในรูปแบบที่ต้องการ (รูปแบบ หมายถึง การยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ยึดสมาชิกเป็นศูนย์กลางหรือยึดประสบการณ์เป็นศูนย์กลาง)

3) ได้ประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ตามเกณฑ์มาตรฐานต่ำสุด (มาตรฐานต่ำสุด หมายถึง ไม่ว่าจะทำการฝึกอบรมกี่ครั้งก็ตาม ผลที่ออกมาจะได้เท่าๆ กัน)

4) ทำให้สามารถจัดฝึกอบรมที่อิงระบบมากกว่าอิงวิทยาการ จากปัญหาที่เกิดขึ้น จะพบว่าวิทยากรจัดฝึกอบรมมักจะใช้ชื่อเสียงฝึกอบรม โดยใช้ความสามารถเฉพาะตัว ซึ่งจำนวนวิทยากรประเภทนี้มีอยู่ไม่มากนัก และกลุ่มเป้าหมายที่เข้ารับการฝึกอบรมก็เป็นเพียงบางกลุ่มเท่านั้น มิได้กว้างขวางทั้งหมด ชุดฝึกอบรมนี้จึงเป็นเครื่องมือที่สามารถดำเนินการฝึกอบรมโดยใครก็ได้ที่มีความรู้พอสมควร

5) ทำให้การฝึกอบรมไม่ขึ้นกับบุคลิกภาพ อารมณ์ หรือสุขภาพของวิทยากร

6.2.2 หลักการของชุดฝึกอบรมทางไกล หลักการของชุดฝึกอบรมทางไกล มีอยู่หลายประการ ในที่นี้ขอสรุปประเด็นสำคัญ ดังนี้ (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และวาสนา ทวีกุลทรัพย์ 2540 : 147)

1) มุ่งสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลเพื่อให้วิทยากรสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ความสามารถ และความสะดวกของแต่ละคน โดยพึ่งพาจากวิทยากรน้อยที่สุด

2) มีการจัดสถานการณ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง 4 ประการ คือ ให้ผู้รับการอบรมมีส่วนร่วมอย่างกระฉับกระเฉง ให้ผู้รับการฝึกอบรมได้รับผลย้อนกลับทันทีในรูปแบบคำติชมและการชี้แนะแนวทางที่จะตรวจสอบคำตอบด้วยตนเอง ผู้รับการฝึกอบรมได้รับการเสริมแรงด้วยการได้รับประสบการณ์ที่เป็นความภาคภูมิใจในความสำเร็จ และผู้รับการอบรมได้เรียนรู้ไปทีละน้อยตามลำดับขั้น

3) มีระบบการผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ผ่านการพิสูจน์ด้วยการวิจัยมาแล้วเช่นเดียวกัน
 4) มีเนื้อหาสาระได้รับการปรุงแต่งและจำแนกไว้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติ เนื้อหา วิชา และระดับผู้เรียน

5) มีแหล่งวิทยบริการที่จะสนับสนุนการศึกษาด้วยตนเองโดยตรงหรือผ่านระบบตามสาย
 6) มีการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาดูด้วยตนเองที่บ้านหรือที่ทำงาน ด้วยการจัดสถานที่เรียนหรือมุมการเรียนรู้ที่บ้าน

7) มีองค์ประกอบเชิงรูปธรรมและนามธรรมเหมือนกัน

8) มีระบบการประเมินตนเองก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียนที่ผู้เรียนสามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง

6.2.3 ประเภทของชุดฝึกอบรมทางไกล ชัยขงค์ พรหมวงศ์ (ชัยขงค์ พรหมวงศ์ และ วาสนา ทวีกุลทรัพย์ 2540: 149-152) ได้จำแนกประเภทของชุดฝึกอบรมทางไกลไว้ 3 ประเภท คือ

- 1) ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลัก
- 2) ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อแพรภาพและเสียงเป็นสื่อหลัก
- 3) ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดคอมพิวเตอร์เป็นสื่อหลัก

6.2.4 การผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก การผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก ประกอบด้วย ประมวลสาระและแนวการศึกษา

1) ประมวลสาระ เป็นสื่อหลักที่ใช้ควบคู่กับแนวการศึกษา โดยเป็นเอกสารที่เน้นการเสนอเนื้อหาสาระของชุดฝึกอบรมนั้นๆ เป็นสำคัญ เปรียบเสมือนการบรรยายเนื้อหาการอบรม เพื่อช่วยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ในเนื้อหาสาระที่ศึกษาอย่างละเอียด

2) แนวการศึกษา เป็นคู่มือการฝึกอบรม ใช้ควบคู่กับประมวลสาระ แนวการศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนทราบรายละเอียดเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของกิจกรรมทั้งหมดของการฝึกอบรม

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการผลิตประมวลสาระและแนวการศึกษา มีดังนี้

1) ประมวลสาระ ซึ่งจัดเป็นสื่อหลักของการฝึกอบรมทางไกลนั้น เนื้อหาสาระที่ผู้ให้การอบรมต้องการจะเสนอ จะนำมาบรรจุไว้ในประมวลสาระชุดฝึกอบรมอย่างสมบูรณ์ ประมวลสาระชุดฝึกอบรมมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 4 ส่วน คือ

ก. ส่วนที่เป็นรายละเอียดและวิธีการใช้ชุดฝึกอบรม ได้แก่ หน้าปก คำนำ สารบัญ รายละเอียดชุดฝึกอบรม และวิธีการศึกษา

ข. ส่วนที่เป็นแผนการฝึกอบรม แผนการฝึกอบรมที่ปรากฏในประมวลสาระชุดฝึกอบรม ประกอบด้วย แผนการฝึกอบรมประจำหน่วยและแผนการฝึกอบรมประจำตอน

ในแผนการสอนประจำหน่วย จะระบุชื่อหน่วย ชื่อตอน แนวคิด และวัตถุประสงค์ ส่วนแผนการสอนประจำตอน ก็มีองค์ประกอบคือ ชื่อตอน ชื่อหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์

ค. ส่วนที่เป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระ เมื่อจัดทำแผนหน่วยและแผนตอนประจำการฝึกอบรมแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การเสนอเนื้อหาสาระในแต่ละเรื่อง

ง. ส่วนที่เป็นเชิงอรรถและบรรณานุกรม ผู้ผลิตเอกสารชุดฝึกอบรม ลงรายการเอกสารที่อ้างอิงทุกเล่มที่ใช้ในการเขียนงานวิชาการทั้งส่วนที่เป็นเชิงอรรถและบรรณานุกรม

2) แนวการศึกษา ซึ่งจัดเป็นคู่มือการเรียนการสอนประจำชุดฝึกอบรม เอกสารในส่วนที่เป็นแนวการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วน คือ

ก. ส่วนที่เป็นรายละเอียดและวิธีการศึกษา ได้แก่ หน้าปก คำนำ สารบัญ รายละเอียดชุดฝึกอบรม และวิธีการศึกษา

ข. ส่วนที่เป็นแผนการฝึกอบรม ในส่วนนี้จะนำจากแผนการฝึกอบรมประจำหน่วยและแผนการฝึกอบรมประจำตอน ที่ปรากฏในประมวลสาระมาใส่ไว้

ค. ส่วนที่เป็นสาระสังเขป คือ ส่วนที่ผู้เขียนสรุปความสำคัญจากเนื้อหาสาระที่เสนอรายละเอียดไว้ในประมวลสาระชุดฝึกอบรมในแต่ละเรื่องหรือแต่ละตอน

ง. ส่วนที่เป็นกิจกรรมและแนวตอบ เป็นการกำหนดงานหรือภารกิจทุกอย่างให้ผู้รับการฝึกอบรมได้ลงมือปฏิบัติ หลังจากที่ศึกษาเนื้อหาสาระต่างๆ ในประมวลสาระในแต่ละเรื่อง แต่ละตอน แต่ละหน่วยจบแล้ว การกำหนดกิจกรรมจะครอบคลุมกิจกรรมระหว่างเรียนและกิจกรรมภาคปฏิบัติเสริมประสบการณ์ กิจกรรมท้ายเรื่องหรือท้ายตอนจะเป็นกิจกรรมที่เน้นให้ผู้อบรมนำความรู้ที่ได้ศึกษาไปแล้วมาตอบ

เมื่อให้ผู้รับการอบรมลงมือประกอบกิจกรรมใดๆ เขาต้องทราบว่าitenทำไปหรือตอบไปนั้น ถูกต้องหรือไม่ ผิดพลาดอย่างไร จึงจำเป็นต้องให้ผลย้อนกลับ (Feedback) หรือแนวตอบใน 5 ลักษณะ ดังนี้ (1) เฉลย คือให้คำตอบในกรณีที่มีคำตอบถูกต้องเพียง 1 ชุด เช่น เฉลยคำตอบข้อสอบแบบปรนัย (2) ตอบให้คุณเป็นตัวอย่างโดยใช้สถานการณ์ที่ใกล้เคียงกันกับกิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การสรุปหรืออธิบายประเด็นที่กำหนด (3) ชี้แนะวิธีตอบโดยกำหนด “ธง” หรือ “คำหลัก” ที่ต้องกำหนดไว้ในคำตอบ (4) ชี้แหล่งที่จะให้ผู้รับการฝึกอบรมตรวจสอบคำตอบโดยกำหนดหน้าหัวเรื่องและย่อหน้าให้ชัดเจน และ (5) อธิบายลงเทพันท์กเสียงหรือซีดีเรื่องเพื่อให้ความกระจ่างเพียงพอที่ผู้รับการฝึกอบรมจะตรวจสอบได้ว่าตนตอบถูกหรือผิด

6.3 การทดสอบประสิทธิภาพชุดอบรมทางไกล เมื่อให้พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลแล้วจะต้องนำไปตรวจสอบคุณภาพว่ามีคุณภาพหรือไม่ ในการวิจัยครั้งนี้กระบวนการตรวจสอบคุณภาพใช้

วิธีการหาประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมโดยยึดหลักการของ ชัยขงค์ พรหมวงศ์ ดังมีรายละเอียดดังนี้ (ชัยขงค์ พรหมวงศ์ และวาสนา ทวีกุลทรัพย์ 2540: 210 - 213)

6.3.1 ความหมายของการทดสอบประสิทธิภาพ การทดสอบประสิทธิภาพชุดฝึกอบรมทางไกล เป็นการตรวจสอบคุณภาพของชุดฝึกอบรมทางไกล เพื่อให้ทราบว่าชุดฝึกอบรมทางไกลมีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยนำชุดฝึกอบรมทางไกลไปทดลองใช้เบื้องต้น (Tryout) ปรับปรุงและนำไปใช้จริง (Trial Runs หรือ Pilot Testing) จนแน่ใจว่าในแต่ละหน่วยนั้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

6.3.2 ความจำเป็นที่ต้องมีการทดสอบประสิทธิภาพ ความจำเป็นที่ต้องมีการทดสอบประสิทธิภาพมี 3 ประการ คือ

1) เพื่อประกันคุณภาพว่าชุดฝึกอบรมทางไกลมีความเหมาะสมที่จะลงทุนผลิตออกเป็นจำนวนมาก หากมิได้ทดสอบประสิทธิภาพเสียก่อน หากผลิตออกมาแล้วใช้ประโยชน์ไม่ได้ก็จะเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเงินและเวลา

2) เพื่อแน่ใจว่าผู้รับการฝึกอบรมสามารถเรียนจากสื่อการสอนที่มีคุณภาพแล้ว ผู้รับการอบรมในระบบการฝึกอบรมทางไกลมีสิทธิที่จะได้รับประมวลสาระ แนวการศึกษา และสื่อประกอบต่างๆ ที่มีคุณภาพสูงเพื่อให้สามารถเล่าเรียนได้ด้วยตนเอง หากมิได้ทดสอบประสิทธิภาพสถาบันการฝึกอบรมทางไกลก็ไม่แน่ใจว่าชุดฝึกอบรมทางไกลที่ส่งไปให้ผู้รับการฝึกอบรมได้ช่วยให้ผู้รับการฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่

3) เพื่อให้ได้ข้อมูลในการปรับปรุงชุดฝึกอบรมทางไกล การทดสอบประสิทธิภาพทำให้ได้รับข้อมูลที่น่ามาใช้ในการปรับปรุงชุดฝึกอบรมทางไกลได้อย่างตรงจุด โดยไม่จำเป็นต้องเริ่มทำใหม่ทุกครั้ง ทำให้ประหยัดเงินและเวลา

6.3.3 วิธีการทดสอบประสิทธิภาพ การทดสอบประสิทธิภาพ ทำได้ 2 ระดับ คือ

1) ทดลองใช้เบื้องต้น เป็นการทดสอบประสิทธิภาพก่อนการทดลองใช้จริงโดยทดสอบประสิทธิภาพที่ผู้ทดลองสามารถนำผลการทดลองใช้เบื้องต้นไปปรับปรุงชุดฝึกอบรมทางไกลก่อนนำไปทดลองใช้จริง การทดลองใช้เบื้องต้นมีขั้นตอน 3 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 ทดลองแบบเดี่ยว เป็นการทดลองใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลกับผู้รับการฝึกอบรม 1 คน โดยเริ่มทดลองกับผู้รับการฝึกอบรมระดับเก่ง ปานกลาง และอ่อน โดยผู้ผลิตต้องคอยสังเกตพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด แล้วนำผลไปปรับปรุงให้ถึงเกณฑ์ ขั้นที่ 2 การทดลองแบบกลุ่มเป็นการทดสอบชุดฝึกอบรมทางไกลที่ปรับปรุงแล้วกับผู้รับการฝึกอบรมอย่างน้อย 6 - 10 คน โดยสังเกตพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด แล้วปรับปรุงให้ถึงเกณฑ์ และขั้นที่ 3 การทดลองแบบสนาม เป็นการทดสอบชุดฝึกอบรมทางไกลที่ปรับปรุงจากแบบกลุ่มแล้วไปทดสอบกับ

ผู้รับการฝึกอบรม ประมาณ 40 - 100 คน เพื่อนำผลมาปรับปรุงขั้นสุดท้ายก่อนส่งผลิตจำนวนมาก เพื่อจะได้นำไปทดลองใช้จริงในชั้น “Trial Runs” หรือ “Pilot Testing”

2) การทดลองใช้จริง เป็นการทดสอบประสิทธิภาพ ขั้นที่ 2 โดยการนำชุดฝึกอบรมทางไกลที่ผลิตขึ้นไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริงเป็นเวลา 1 ภาคการศึกษาขึ้นไป แล้วรวบรวมข้อมูลเพื่อการปรับปรุงก่อนที่จะผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลจำนวนมาก

6.3.4 การกำหนดเกณฑ์การทดสอบประสิทธิภาพ การกำหนดเกณฑ์การทดสอบประสิทธิภาพ มี 3 ประเภท คือ

1) เกณฑ์ความก้าวหน้าในการเรียนได้จากผลต่างระหว่างคะแนนการทดสอบหลังเรียนและการทดสอบก่อนเรียนโดยหาความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เกณฑ์ที่ตั้งไว้คือพัฒนาการของผู้รับการฝึกอบรมเพิ่มโดยมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 25 หรือเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 หรือ .05 แล้วแต่ความยากง่ายของเนื้อหา

2) เกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการกับผลลัพธ์ เป็นการประเมินพฤติกรรมของผู้เรียนในแง่ของพฤติกรรมต่อเนื่องหรือกระบวนการ (Evaluation of Process – E₁) คือพิจารณาจากผลของการประกอบกิจกรรมระหว่างเรียนจากประมวลสาระ โดยการนำผลของการตอบมาให้คะแนนเปรียบเทียบกับการประเมินผลลัพธ์ (Evaluation of Products – E₂) คือ พิจารณาจากผลการทดสอบหลังเรียน เกณฑ์ที่ตั้งไว้ คือ $E_1/E_2 = 80/80$ หรือ $75/75$ สำหรับเนื้อหาที่เป็นจิตพิสัยหรือทักษะพิสัย การยอมรับประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลไม่ควรต่ำหรือสูงกว่า $\pm 2.5\%$ การยอมรับประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลกำหนดไว้ 3 ระดับ คือ ระดับที่สูงกว่าเกณฑ์ เมื่อประสิทธิภาพของชุดการฝึกอบรมทางไกลสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้มีค่าเกิน 2.5 % ขึ้นไปต้องปรับกิจกรรมและแบบทดสอบแล้วทดลองใหม่ หากค่ายังสูงกว่า 2.5 % ต้องปรับเกณฑ์ให้สูงขึ้น ระดับที่เท่ากับเกณฑ์ เมื่อประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลเท่ากับหรือสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ไม่เกิน $\pm 2.5\%$ และระดับที่ต่ำกว่าเกณฑ์ เมื่อประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้มีค่าต่ำกว่า 2.5 %

3) เกณฑ์ด้านคุณภาพ ทำได้จากความพอใจของวิทยากรหรือผู้รับการอบรมที่ได้จากการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมทางไกล ได้แก่ พัฒนาการในทางที่ดีของคุณลักษณะผู้รับการฝึกอบรม เช่น การหาความรู้ด้วยตนเอง การควบคุมตนเอง การควบคุมมาตรฐานทางวิชาการ ผู้รับการฝึกอบรมที่เรียนด้วยชุดฝึกอบรมทางไกลในด้านความถูกต้องและการปรุงแต่งเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับผู้รับการฝึกอบรม ความมั่นใจของผู้รับการอบรมที่มีต่อชุดฝึกอบรมทางไกล และคุณภาพด้านเทคนิค เกณฑ์ควรตั้งไว้ควรอยู่ในรูปดีมาก (4.50– 5.00) ดี (3.50 – 4.49) หรือเกณฑ์ในรูปแบบอื่นที่สามารถตรวจสอบคุณภาพได้

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองนั้น พบว่า นักวิชาการ นักศึกษา สถานศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ได้ดำเนินการวิจัย ดังนี้

7.1 การวิจัยเกี่ยวกับสาระหน้าที่พลเมือง ที่เน้นการศึกษารูปแบบการสอนแบบต่างๆ ได้แก่ การใช้กรณีศึกษา การใช้สถานการณ์จำลอง การสอนแบบแก้ปัญหา การจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญาการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw รวมทั้งการนำพุทธวิธีทางการสอน มาประยุกต์ใช้ในการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ดังการวิจัยต่อไปนี้

1) สิริพร ปุณประเสริฐ (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กรณีศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เรื่อง กฎหมายในชีวิตประจำวัน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยมีความมุ่งหมายของการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ พัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 ศึกษาดัชนีประสิทธิผลของแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนด้วยแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ เรื่อง กฎหมายในชีวิตประจำวัน

ผลการศึกษาพบว่า แผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้กรณีศึกษา เรื่องกฎหมายในชีวิตประจำวัน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีประสิทธิภาพเท่ากับ 85.02/85.50 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 80 / 80 ที่ตั้งไว้ มีดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.6666 หมายความว่า นักเรียนมีความก้าวหน้าทางการเรียนเพิ่มขึ้นร้อยละ 66.66 นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนโดยใช้กรณีศึกษาเรื่องกฎหมายในชีวิตประจำวัน โดยรวมและเป็นรายด้านทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสาระการเรียนรู้ ด้านการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนการสอนและด้านการวัดและประเมินผล อยู่ในระดับมาก ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น ครูมีการพัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้และสื่อที่หลากหลายนักเรียนเกิดการเรียนรู้อิทธิพลวิเคราะห์แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แก้ปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายในการดำเนินชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีในสังคม

2) เนตรา มุลดวง (2550) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่อง วิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยมีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 และเพื่อศึกษาศึกษาดัชนีประสิทธิผลของแผนการ

จัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และเพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จำลอง

ผลการศึกษาพบว่า แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีประสิทธิภาพ (E1 / E2) เท่ากับ 86.45 / 85.97 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ มีค่าดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.7377 หรือคิดเป็นร้อยละ 73.77 นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการเรียนด้วยแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แตกต่างหรือสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่มีต่อการเรียนด้วยแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

3) สายใจ ชูช่วย (2550) ได้ศึกษาเรื่อง ผลการสอนโดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา เรื่องหน้าที่พลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเดชะปัตตนยานุกูล จังหวัดปัตตานี โดยต้องการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เรื่อง หน้าที่พลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา และเปรียบเทียบทักษะทางสังคมของนักเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา

ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโดยใช้วิธีสอนแบบปัญหาสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และทักษะทางสังคมของนักเรียนหลังเรียนโดยวิธีสอนแบบแก้ปัญหาสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4) รุ่งทิวา วิริยะสถิตย์ (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และความฉลาดทางอารมณ์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ระหว่างการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญากับการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw โดยการวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ (1) พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และแผนการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 (2) ศึกษาดัชนี

ประสิทธิผลของแผนการจัดการเรียนรู้ทั้งสองรูปแบบ (3) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทยการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และความฉลาดทางอารมณ์ ระหว่างการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw

ผลการวิจัยปรากฏว่า แผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และแผนการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย มีประสิทธิภาพเท่ากับ 83.08/79.56 และ 80.24/78.21 ตามลำดับ ดังนั้นประสิทธิผลของแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทยกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw มีค่าเท่ากับ 0.6379 และ 0.6111 และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มที่เรียนโดยการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา กับ กลุ่มที่เรียนโดยการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย มีการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และมีความฉลาดทางอารมณ์หลังเรียนไม่แตกต่างกัน

5) วิมลรัตน์ โจมเกิด (2549) ได้นำพุทธวิธีทางการสอนแบบอริยสัจสี่มาใช้ในการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยทำการวิจัยเรื่อง ผลของการสอนแบบอริยสัจสี่ที่มีต่อการคิดปัญหาและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดจันทบุรี โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการคิดแก้ปัญหา ก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย ด้วยการสอนแบบอริยสัจสี่ และเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เรียน เรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย ด้วยการสอนแบบอริยสัจสี่

ผลการวิจัยพบว่า การคิดแก้ปัญหาของนักเรียนที่ได้รับการสอนแบบอริยสัจสี่ เรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยการสอนแบบอริยสัจสี่ เรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

7.2 การนำแผนผังกราฟิกมาพัฒนาการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง มีการวิจัยหลายเรื่องที่น่าแผนผังกราฟิกมาพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสาระหน้าที่พลเมือง ดังตัวอย่างการวิจัยต่อไปนี้

1) กมลฉวีศรี ศรีพนม (2549) ได้ศึกษาเรื่อง ผลของการสอนโดยใช้ผังกราฟิก ที่มีต่อการคิดอย่างมีเหตุผลและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนหนองฉิน (สิงห์จันทร์บำรุง) จังหวัดชัยภูมิ โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการคิดอย่างมีเหตุผลก่อนเรียนและ

หลังเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้วยการสอนโดยใช้ผังกราฟิก และเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้วยการสอนโดยใช้ผังกราฟิก

ผลการวิจัยปรากฏว่า ความคิดวิเคราะห์ของนักเรียนที่สอนโดยใช้ผังกราฟิก เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้ผังกราฟิก เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2) ญัฐ สิมะธัมมันธ์ (2551) ได้นำเทคนิคแผนผังกราฟิกมาใช้ในการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยศึกษาเรื่อง การพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ด้วยการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาผลการเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก เปรียบเทียบผลการเรียนรู้เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ก่อนและหลังการจัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก ศึกษาความสามารถในการสร้างแผนผังกราฟิก และศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดคือ ร้อยละ 70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2. ผลการเรียนรู้เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิกสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3. ความสามารถในการสร้างแผนผังกราฟิก เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่จัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิกสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

4. ความคิดเห็นของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิกอยู่ในระดับมาก

นอกจากนั้น ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบต่างๆ เพื่อนำมาใช้สอนในสาระหน้าที่พลเมือง ดังตัวอย่างการวิจัยต่อไปนี้

1) อัมพวัน สองสมุทร (2547) ศึกษาเรื่อง การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในช่วงชั้นที่ 3 โดยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในช่วงชั้นที่ 3 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3) ผลการวิจัยได้ข้อสรุปคือ ได้แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนมี 3 หน่วยการเรียนรู้ มีทั้งหมด 15 คาบ แบ่งออกเป็นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มี 1 หน่วยการเรียนรู้ จำนวน 4 คาบ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มี 1 หน่วยการเรียนรู้ จำนวน 5 คาบ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มี 1 หน่วยการเรียนรู้จำนวน 6 คาบ โดยมีจุดประสงค์ให้นักเรียนได้รับความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ทักษะการอภิปราย การทำงานร่วมกันและเห็นคุณค่าและปกป้องสิทธิมนุษยชนทั้งตนเองและผู้อื่น มีเนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้แก่ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เรื่อง ความหมายของสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และสิทธิมนุษยชน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พุทธศักราช 2540 สิทธิเด็ก และการคุ้มครองปกป้องสิทธิมนุษยชน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เรื่องการมีส่วนร่วมคุ้มครองปกป้องสิทธิมนุษยชนของตนเองและผู้อื่น กิจกรรมการเรียนรู้เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (active learning) ทั้งหมด ได้แก่ เกม บทบาทสมมุติ สถานการณ์จำลอง กรณีศึกษา สดอ์ไลน์ และ วิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบัน

2) ปลินทร เพ็ชรฤทธิ์ (2550) ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้แก่แก่นักเรียนมัธยมศึกษาของครูสังคมศึกษา โดยการวิจัยมีจุดประสงค์เพื่อ ศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ตามการรับรู้ของครูสังคมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนต่างกัน และศึกษาปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ตามการรับรู้ของครูสังคมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนต่างกัน

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีนั้น การจัดเนื้อหาในหลักสูตร ครูสังคมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เน้นการใช้เฉพาะเนื้อหาในสาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมในการสอน การจัดหน่วยบูรณาการเนื้อหาความเป็นพลเมืองดีกับสาระศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน ครูสังคมศึกษาทั้ง 2 กลุ่มมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีในด้านทักษะพื้นฐานน้อยกว่าด้านอื่นๆ ส่วนการใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ ครูสังคมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เน้นการใช้ข่าวและบทความที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาใน

บทเรียน และแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมาเป็นสื่อและแหล่งการเรียนรู้ การวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ ครูสังคมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เน้นการวัดและการประเมินผลควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ใช้วิธีการประเมินจากการทดสอบและการสังเกตพฤติกรรมการทำงาน ใช้แบบทดสอบแบบฝึกหัด และแบบสังเกตเป็นเครื่องมือ และประเมินผลโดยครูผู้สอนเป็นผู้ประเมินเพียงผู้เดียว

2. ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีนั้น ด้านนักเรียน ครูสังคมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี เห็นว่าทักษะการเรียนเป็นปัญหาค่อนข้างมาก ส่วนครูสังคมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนมากกว่า 30 ปี เห็นว่าเป็นปัญหาค่อนข้างน้อย และครูสังคมศึกษาทั้ง 2 กลุ่มเห็นว่า ปัญหาการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนของนักเรียนเป็นปัญหาค่อนข้างน้อย สำหรับด้านครู ครูสังคมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เห็นว่าปัญหาความรู้ในการจัดเนื้อหา ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาการใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ ปัญหาการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นปัญหาค่อนข้างน้อย

3) ชัชวาล แพร่ศิริ (2552) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาผลการเรียนรู้เรื่อง กฎหมายในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ด้วยการสอนซ่อมเสริมโดยใช้สื่อประกอบการเรียนรู้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการเรียนรู้เรื่องกฎหมายกับชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้สื่อประกอบการเรียนรู้ และศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่มีต่อการสอนซ่อมเสริมโดยใช้สื่อประกอบการเรียนรู้

ผลการวิจัยพบว่า คะแนนของผลการเรียนรู้ เรื่องกฎหมายในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ด้วยการสอนซ่อมเสริมโดยใช้สื่อประกอบการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนผลการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และความคิดเห็นที่มีต่อการสอนซ่อมเสริมโดยใช้สื่อประกอบการเรียนรู้ของนักเรียนพบว่า โดยรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า สามารถเรียงลำดับได้ดังนี้ ลำดับที่ 1 ด้านบรรยากาศการเรียนรู้อันดับที่ 2 ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ลำดับที่ 3 ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการเรียนรู้

จากงานวิจัยที่นำมาทบทวนดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้วิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับสาระหน้าที่พลเมืองนั้น มักนำวิธีสอนแบบต่างๆ เพื่อมาศึกษาว่ารูปแบบการสอนแบบใดที่สามารถนำมาใช้สอนสาระหน้าที่พลเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยที่นำมาเสนอดังกล่าวพบว่า ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนหลังจากที่ได้รับการสอนรูปแบบต่างๆ แล้วจะสูงกว่าก่อนเรียน